

ПРИДНІПРОВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ БУДІВНИЦТВА ТА
АРХІТЕКТУРИ

Економічний простір

Збірник наукових праць
(www.eprostir.dp.ua)

№ 148

Дніпро
ПДАБА
2019

УДК 336
ББК 65.01
Е 45

Друкується відповідно рішення Вченої Ради
Придніпровської державної академії будівництва та архітектури.
(Протокол № 1 від 29.08.2019 р.)

Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації 279/3
видано Міністерством юстиції України 17.05.07р.
Науковий збірник «Економічний простір» включено до спеціалізованого
Переліку ВАК України з економіки (Наказ МОНУ №1081 від 29.09.2014р.)

Збірник включений до міжнародних наукометричних баз даних
INDEX COPERNICUS – з жовтня 2012р. :
<http://journals.indexcopernicus.com/+,p3843,3.html>
GOOGLE SCHOLAR – з червня 2016 р.:
<https://scholar.google.com.ua/citations?user=sLRr06MAAAAJ&hl=ru>

Головний редактор:
доктор економічних наук, професор Орловська Юлія Валеріївна.
Редакційна колегія:
д.т.н, заслужений діяч науки і техніки України Большаков В.І., д.е.н. Іванов С.В.,
д.е.н. Божанова В.Ю., д.е.н. Коломицева О.В.,
д.е.н. Вакульчик О.М., д.е.н. Тараненко І.В.,
д.е.н. Верхоглядова Н.І., д.е.н. Поповиченко І.В.,
д.е.н. Дубницький В.І., д.е.н. Стукало Н.В.,
д.е.н. Задоя А.О., д.е.н. Уманець Т.В.,
д.е.н. Залунін В.Ф., д.е.н. Чимшит С.І.,
д.е.н. Чужиков В.І.,
д.е.н. Шейнфілде М.

ISSN 2224-6282
ISSNe 2224-6290

Е 45 Економічний простір: Збірник наукових праць. – №148. –
Дніпро: ПДАБА, 2019. – 200с.

В збірнику розглядаються сучасні проблеми просторових економічних систем, сталого екологозбережувачого розвитку економіки, інноваційних процесів макро і мікрорівня, кластерних форм організації бізнесу, ресурсозбереження, фінансових та інвестиційних аспектів економічного зростання, ефективності регуляційних дій органів державного управління та місцевого самоврядування.

Окремої уваги в збірнику набувають питання підвищення якості освітянських функцій вищих навчальних закладів, ролі освіти в постіндустріальному суспільстві.

Для студентів, аспірантів, науковців, викладачів, представників органів державного управління та місцевого самоврядування.

УДК 336
ББК 65.01

© ПДАБА, оформлення, 2019

ЗМІСТ

**ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА
ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ**

- Лопатка К. А., Шаранова Ю.Г* ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК
ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ: ОГЛЯД НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ..... 5
- Середюк Т. Б.* ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА
ОСОБЛИВОСТІ ДИФУЗІЇ ІННОВАЦІЙ У СЕКТОРІ ІКТ..... 19

**МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ
ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ**

- Журба І. Є., д.е.н.* ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СПІВРОБІТНИЦТВА
КРАЇН ШОС В СИСТЕМІ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА..... 37
- Коник О. В.* СОТ СЬОГОДНІ: ПЕРСПЕКТИВИ, ПРОБЛЕМИ, ДОСВІД
ПОКОЛІНЬ..... 49

**ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

- Филипенко О. М., к.е.н., Колеснік Т. С., к.е.н.* АНАЛІЗ СТАНУ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТОРГІВЛІ ХАРКІВСЬКОЇ
ОБЛАСТІ..... 59

**ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА,
ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ**

- Андросова О. Ф., к.е.н., Давиденко К. В.* МЕХАНІЗМ ЗДІЙСНЕННЯ
БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ ТА ОПЕРАЦІЙ В БАНКАХ КРАЇНИ..... 72
- Андросова О. Ф., к.е.н., Лужанська Є. О.* СТРАТЕГІЯ БАНКУ ЯК
ОСНОВА ДЛЯ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ВИДІВ ПРОДУКТІВ ТА
ПОСЛУГ..... 82
- Яремчук І. М.* УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ
ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ – ЗАПОРУКА ДІЄВОЇ ТА ЕФЕКТИВНОЇ
СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ ТА УПРАВЛІННЯ ВИДАТКАМИ
БЮДЖЕТУ..... 93

**ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА
ПРОСТОРОВО – КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС**

- Адонін С. В., к.е.н., Калашнікова Ю. М.* ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНОГО
ПІДПРИЄМСТВА..... 106

<i>Васильєва В. Г., к.е.н. Коновалова О. В., Січева К. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ДОХОДІВ І ВИТРАТ У ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ	116
<i>Євсєєва О. О., д.е.н., Анікіна О. С., Нікуліна С. В.</i> АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ УНІВЕРСАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ ПОКАЗНИКІВ ФОРМ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ.....	129
<i>Фокін О. К.</i> ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ АНАЛІЗУ ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	144
<i>Юдіна О. І., к.е.н.</i> ІНДИКАТИВНА ОЦІНКА ПРОГРЕСИВНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ФАКТОРІВ ВИРОБНИЦТВА ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА ПІД ВПЛИВОМ КАПІТАЛЬНИХ ВИТРАТ.....	157

ОСВІТА В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

<i>Волкова В. В., к.е.н., Огліх В. В., к.ф.-м.н.</i> КОМУНІКАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ЇХ УСПІШНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ.....	172
<i>Тростенюк Т. М.</i> НОМЕНКЛАТУРА ВИТРАТ В МЕХАНІЗМІ ВИЗНАЧЕННЯ СОБІВАРТОСТІ НАВЧАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПОСЛУГ ДЗВО.....	186

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 351.72:338.27

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ: ОГЛЯД НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290819.5.567

JEL: A10, B00, E00

Лопатка К. А.,
Шаранова Ю. Г.

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, м.Дніпро

У статті наведено аналіз основних трактувань категорії «економічна безпека». Кожна група вчених концентрує увагу на певних процесах. Необхідність забезпечувати свою безпеку людство відчувало постійно. Однак термін «економічна безпека» став використовуватися нещодавно. У статті представлено визначення економічної безпеки не тільки низки вчених-економістів, а й проаналізовані офіційні документи: Конституція України та наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України». За результатами аналізу автора встановлено, що економічна безпека безпосередньо пов'язана зі станом стабільності держави та знанням закону. У статті зазначено, що в Україні на даний час немає жодного органу, який би був зосереджений на забезпеченні національної безпеки та такого головного її компонента як, наприклад, економічна безпека. У статті висвітлено актуальність і необхідність забезпечення економічної безпеки. Сьогодні це набуває величезного стратегічного значення як з позиції діяльності окремо взятого підприємства, так і в більш глобальних масштабах - функціонування регіонів і держав. Визначено основні критерії економічної безпеки при дослідженні категорії «економічна безпека» в економічній науці. Описано відмінність понять «національна безпека» та «економічна безпека». Визначено, що економічна безпека є однією з основних складових національної безпеки та посідає одне з провідних місць у системі забезпечення національної безпеки України. Зазначено, що під критерієм економічної безпеки розуміється частина національної безпеки, яка тісно взаємопов'язана з її іншими складовими і є основою забезпечення таких елементів як військова, політична, соціальна, екологічна, технологічна, інформаційна та інші. За звичайних обставин економічні загрози є зворотною стороною економічного виграшу від діяльності в умовах ринкової конкуренції. Досліджено ключові фактори, що впливають на економічну безпеку. Сформовано узагальнене трактування поняття «економічна безпека» як синтез проаналізованих тлумачень.

Ключові слова: економічна безпека; національна безпека; економіка; світова економіка; підхід; категорія; визначення

UDC 351.72:338.27

ECONOMIC SECURITY AS AN ECONOMIC CATEGORY: REVIEW OF SCIENTIFIC PUBLICATIONS

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290819.5.567

JEL: A10, B00, E00

**Lopatka K.,
Sharanova U.***Pridniprovska State Academy of Civil Engineering and Architecture, Dnipro*

The analysis of main definitions of the category «economic security» has been presented in the paper. Each group of scientists focuses on certain processes. However, the term «economic security» is new enough. Economic security definition that has been made by scientists in the field of economics has been declared in the article. The following official documents were analyzed: Constitution of Ukraine, Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine «On Approval of Methodological Recommendations for Calculating the Level of Economic Security of Ukraine». According to the results of the author's analysis it is determined that economic security is directly related to the state of stability of the state and knowing the law. It has been stated that in Ukraine there is currently nobody that would functionally concentrate on ensuring national security and its main component, such as economic security. The relevance and necessity of providing economic security are reflected in the article. It has a huge strategic importance both from the activity position of separately taken enterprise, and in a global scale – functioning of regions and states. The basic criteria of economic security are considered. The difference of «national safety» and «economic security» concepts is described. It has been established that economic security is one of the main components of national security. It occupies one of the leading places in the system of providing national security of Ukraine. It has been stated that the criteria of economic security is the part of national security which closely interconnects with its other components and is a basis of providing such elements as military, political, social, ecological, technological, information and others. Under the normal circumstances, economic threats are a reverse side of economic gain and the usual condition of activity in a market competitive environment. The key factors that affect the economic security have been investigated. The generalized interpretation of the term «economic security» as a synthesis of the analyzed interpretations is formed.

Keywords: economic security; national security; economy; world economy; approach; category; definition

Актуальність. В умовах ринкової трансформації на перший план виходить цілий комплекс проблем, одним з яких є забезпечення економічної безпеки України. Особливу актуальність вона отримує в умовах глобалізації, що посилюється у зв'язку з активним залученням України в міжнародні політичні і економічні процеси.

Нині забезпечення параметрів економічної безпеки є гарантом незалежності країни, визначає можливість проведення самостійної економічної політики, а також формує передумови для досягнення стійкого розвитку в умовах глобалізації сучасного світового господарства.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Проблема економічної безпеки держави на сьогодні достатньо вивчена в Україні, проте ще не визначений єдиний підхід до трактування основних понять. Досить широко ця проблема знайшла відображення у працях таких науковців: І. Бінько, В. Богачова, І. Богданова, В. Богомолова, М. Ващекіна, М. Єрмошенко, В. Кір'янова, Г. Козаченко, О. Ляшенко, В. Мутріяна, Е. Олейнікова, Г. Пастернак-Таранущенко, В. Пономарьова, В.Ткаченко, В. Шлемко та інші. У працях цих учених висвітлені особливості визначення сутності та складових економічної безпеки держави. Нині в жодному офіційному документі державного рівня немає чіткого визначення економічної безпеки, тому питання яке ж визначення є найбільш доцільним і містким досі відкрите.

Метою роботи є розгляд сутності категорії «економічна безпека» та виявлення основних підходів у розумінні цього поняття.

Виклад основних результатів дослідження. Одними із визначальних аспектів успішної та прибуткової діяльності підприємства є забезпечення його економічної безпеки, що залежить від обсягу і джерел його ресурсної бази та політики управління доходами та витратами.

Економічну безпеку розглядають як економічну категорію, що характеризує такий стан економіки, при якому забезпечуються сталий економічний розвиток, оптимальне задоволення суспільних потреб, раціональне управління, захист економічних інтересів на національному та міжнародному рівнях [19].

«Економічна безпека» як економічна категорія відносно недавно стала використовуватися у вітчизняній економічній літературі. Це пов'язано, в першу чергу, з відсутністю використання такого ж, або аналогічного цьому поняття в економічній теорії за кордоном, де більшого поширення набув термін «національна безпека». Термін «економічна безпека» в США став широко використовуватися в період великої депресії. Указом президента США Ф. Д. Рузвельта в 1934 році

був створений Федеральний комітет з економічної безпеки. Це не означало виділення «економічної безпеки» в окрему економічну категорію. Створений комітет займався «економічною безпекою» окремих осіб, а саме боротьбою з безробіттям. Поняття «economic security» в англійськомовних країнах і сьогодні використовується переважно в первісному сенсі як захищеність приватних осіб і домогосподарств від різкого погіршення фінансового становища.

Категорія «національна безпека» ширше категорії «економічна безпека»: вона включає оборонну, інформаційну, екологічну, енергетичну безпеку та ін. При дослідженні категорії «економічна безпека» в економічній науці важливу роль відіграє встановлення основних критеріїв та індикаторів економічної безпеки. Під критерієм економічної безпеки розуміється оцінка стану економіки з точки зору забезпечення економічної безпеки, а саме, оцінка:

- ресурсного потенціалу та можливостей його розвитку;
- рівня ефективності використання факторів виробництва (праці, капіталу, природних ресурсів);
- конкурентоспроможності економіки;
- цілісності економічного простору;
- економічного суверенітету, незалежності;
- соціальної стабільності.

Згідно з Конституцією України, поряд із захистом суверенітету і підтриманням територіальної цілісності, головними функціями нашої держави виступають забезпечення економічної та інформаційної безпеки [11]. Зазначене положення Конституції України свідчить про важливість розуміння сутності економічної безпеки, без якого неможливе ефективне виконання завдань щодо її забезпечення.

На сьогодні не існує законодавчого визначення поняття «економічна безпека», що в свою чергу, стало важелем для запуску механізму з відшукування змісту даного поняття вченими економічних і юридичних наук. Залежно від спрямованості власного дослідження вчені намагаються розкрити сутність економічної безпеки, спираючись на економічні або юридичні категорії. Відсутність законодавчого регламентування економічної безпеки держави та її складових певною мірою компенсує наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку

рівня економічної безпеки України» від 29 жовтня 2013 року №1277. Відповідно до даного нормативного документу економічна безпека – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі й характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання. При цьому складовими економічної безпеки визначено виробничу, демографічну, енергетичну, зовнішньоекономічну, інвестиційно-інноваційну, макроекономічну, продовольчу, соціальну, фінансову безпеку [13].

Як вказує О.В. Скорук., у зарубіжній та вітчизняній літературі існує багато підходів до тлумачення поняття економічної безпеки держави за допомогою таких характеристик:

– стійкість та стабільність, протидія внутрішнім і зовнішнім загрозам, під якими розуміємо міцність і надійність зв'язків між усіма елементами економічної системи, стабільність економічного розвитку держави, стійкість до стримування та знешкодження дестабілізуючих загроз факторів;

– економічна незалежність, що характеризує насамперед можливість для будь-якого суб'єкта економічної безпеки самостійно приймати і реалізовувати стратегічні економічні та політичні рішення для розвитку, можливість використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення стабільності та розвитку;

– самовідтворення та саморозвиток. Ця характеристика передбачає створення необхідних умов для ведення ефективної економічної політики та розширеного самовідтворення, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на світовій арені;

– національні інтереси. Ця характеристика визначає спроможність національної економіки захищати національні економічні інтереси [24].

Вчені О.М. Бандурка, В.Є. Духов, К.Я. Петрова, І.М. Черняков, які притримуються **першого підходу**, визначають економічну безпеку країни як «здатність її економічної системи протистояти негативному впливу об'єктивних та суб'єктивних чинників для досягнення макроекономічних цілей розвитку на рівні постіндустріальних держав» [14, с. 64].

В.О. Гончарова стверджує, що «економічна безпека — це такий стан національної економіки, при якому зберігається стійкість і здатність до несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів. Авторка переконана: перешкоджаючи впливу різноманітним загрозам, неодмінно можна досягти стійкого рівня економічної безпеки держави» [6,с.18].

А. Равенко притримується подібної думки. З точки зору автора, «економічна безпека — це стан економічної системи, що характеризується стійкістю щодо впливу ендогенних (внутрішніх) та екзогенних (зовнішніх) чинників, які створюють загрозу для суспільства» [18, с. 15].

Науковцями Шлемко В.Т. та І. Бінько було запропоновано наступне визначення даного поняття: «Економічна безпека — це такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, суспільства, держави» [28, с. 3].

Такий же підхід у трактуванні поняття «економічна безпека» використовує і В.І. Мунтіян. Він вважає, що під економічною безпекою слід розуміти «загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний та стабільний розвиток економіки держави, що містить механізм протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам» [12, с. 10].

М. Єрмошенко розглядає економічну безпеку як базову відносно поняття «фінансова безпека», визначає її як такий стан економічного механізму країни, який характеризується збалансованістю та стійкістю до негативного впливу внутрішніх та зовнішніх загроз, його здатності забезпечувати на основі реалізації національних інтересів стабільний та ефективний розвиток вітчизняної економіки та соціальної сфери. На його думку, економічна безпека базується на економічній незалежності, стабільності національної економіки, здатності до економічного саморозвитку, високому рівні самодостатності економіки [7, с. 4—12].

До **другої категорії** можна віднести вчених, які вважають що головною ознакою економічної безпеки є економічна незалежність. Наприклад, такі вчені, як А. Степаненко та М. Герасимов зауважують, що економічна безпека — це «такий стан економіки, що забезпечує її зовнішню незалежність і внутрішню стабільність» [25, с. 39].

На думку І. Богданова [3, с. 21], економічна безпека повинна відповідати двом умовам:

— збереженню економічної самостійності країни, її здатності у власних інтересах приймати рішення, які стосуються розвитку господарства;

— можливості збереження вже досягнутого рівня життя населення та здатності його подальшого підвищення.

Науковець В.Г. Андрійчук зауважує, що «економічна безпека — це стан економічної системи, який дозволяє їй розвиватися динамічно, ефективно і вирішувати соціальні завдання та при якому держава має можливість виробляти і втілювати в життя незалежну економічну політику» [2].

В. Кір'янов [10] стверджує, що поняття «економічна безпека» — широке, багатогранне, характеризує стан захищеності економічних інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, який заснований на незалежності, ефективності та конкурентоспроможності країни.

З точки зору дослідників, що використовують **третій підхід**, слід використовувати самовідтворення та саморозвиток як головні характерні ознаки економічної безпеки.

М. Ващекін [5, с. 31—41] вважає, що економічна безпека — це стан, в якому народ може суверенно визначати шляхи та форми свого економічного розвитку.

Такий дослідник, як Я. Жаліло зауважує, що під терміном «економічна безпека» слід розуміти «складну багатофакторну категорія, що характеризує здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб і власного населення, і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу стійкому збалансованому розвитку країни; забезпечення кредитоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання» [9, с. 143].

На думку Г. Пастернак-Таранущенко, економічна безпека — це стан держави, у відповідності з яким забезпечена можливість створення, розвитку умов для плідного життя та зростання статку його населення, перспективного розвитку в майбутньому [16, с. 51—57].

Г. Козаченко та ін. в загальному уявленні економічну безпеку розуміють як стан країни, в якому народ (через систему державного

управління) може суверенно, без втручання та тиску ззовні, визначати шляхи та форми свого економічного розвитку [8, с. 9].

У четвертому підході при визначенні поняття «економічна безпека» за основу беруться національні інтереси держави та окремих регіонів. На думку В. Сенчагова, «економічна безпека — це такий стан економіки та інститутів влади, за яким забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціально направлений розвиток країни загалом, достатній оборонний потенціал навіть за найбільш несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів» [23, с. 99].

За твердженням професора Є. Олейнікова, національна економічна безпека — це стан економіки та інститутів влади, коли забезпечується гарантований захист національних інтересів, гармонійний, соціально направлений розвиток країни в цілому, достатній економічний та оборонний потенціал, навіть за найбільш несприятливих варіантах розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів.

В. Богомоллов вважає, що ядром антикризової економічної політики може бути розробка точних індикаторів економічної безпеки, а в широкому розумінні економічна безпека має дві складові:

- інтереси та цілі в рамках кордонів країни, тобто підтримка державного суверенітету;
- місце країни в світовому розподілі праці, світовій торгівлі, міжнародних фінансових та банківських сегментів [4].

Цей поділ не можна вважали чітким та однозначним. Погляди деяких вчених не можливо віднести до якогось конкретного підходу, адже не існує меж у наукових поглядів.

Найбільше вчених (Ф. Рузвельт, В. Рубанов, В. Паньков, В. Богомоллов, І. Бінько, М. Єрмошенко) схиляються до думки, що економічна безпека являє собою стан економіки держави. Ефективність економіки розглядається діалектично: вона водночас виступає результатом і інструментом досягнення соціальних цілей та загальної рівноваги [21; 20; 15; 5; 28; 8].

Ф. Рузвельт, В. Рубанов, Л. Албакін, І. Богданов головним виділяють соціальний чинник (життєдіяльність населення, добробут). Досягнення бажаного стану теж буде можливим, насамперед, за рахунок економічних та адміністративних інструментів [21; 20; 1; 4].

Достатньо велика кількість фахівців, таких як Л. Абалкін, М. Ващекін, І. Богданов, В. Богомолів, Г. Козаченко, інтерпретують економічну безпеку як фактор незалежності та самостійності країни [1; 6; 4; 5; 11].

В. Савін, В. Кір'янов акцентують увагу на складовій поняття "безпека" і розкривають її як захищеність життєвих та економічних інтересів держави від впливу зовнішніх чинників [22; 10].

Інші [4; 16; 11] висувають на перший план ефективність державної влади, виробничої підсистеми [26]. Економічну безпеку розглядають також як складову національної безпеки [21], комплекс заходів із забезпечення розвитку економіки та місця країни в світовому господарстві [4], механізм протидії зовнішнім загрозам та "імунітет" до впливу зовнішніх чинників [15].

Проаналізувавши різні наукові підходи можемо сформуванати власне визначення. Економічна безпека – це стан економіки, що забезпечує достатній рівень соціального, політичного та оборонного існування, невразливість економічних інтересів держави до можливого внутрішнього чи зовнішнього впливу шляхом використання комплексу заходів.

Висновки. Наведений аналіз дозволяє стверджувати, що економічна безпека є однією з найважливіших складових елементів національної безпеки та є засобом захисту національних інтересів. Практичне значення результатів цього дослідження полягає в тому, що уточнено поняття «економічна безпека», що дозволяє у подальшому з урахуванням всіх можливих загроз і проблем розробити ефективну стратегію забезпечення належного рівня економічної безпеки країни, або окремо взятого підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абалкин Л.И. Выступление на круглом столе Совета Федераций / Л.И. Абалкин // Приоритеты и механизмы экономической политики России в кризисный период. — Москва, 1999. — №8. — С. 32.
2. Андрійчук В.Г. Економічна безпека України: стан, критерії виміру та превентивні заходи її зміцнення / В.Г. Андрійчук // Економіка, фінанси, право. — 2013. — № 6. — С. 12—17.

3. Богданов И.Я. Экономическая безопасность России. Теория и практика / И.Я. Богданов. — М.: ТЕИС, 2001. — С. 21.
4. Богомолов В.А. Экономическая безопасность: Учебн. пособ./ В.А. Богомолов. — М.: ЮНИТИ, 2006. — 303 с.
5. Ващекин Н.П. Безопасность предпринимательской деятельности: учебн. пособ. / Н.П. Ващекин, М.И. Дзлийев, А.Д. Урсул // Москов. гос. институт коммерции НИИ устойчивого развития и безопасности. — 2-е изд. дополн. и переработ. — М.: ЗАО Изд-во "Экономика", 2002. — 334 с.
6. Гончарова В.О. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку держави: монографія / В.О. Гончарова. — Х.: ХНУ, 2001. — 195 с.
7. Ермошенко Н.Н. Определение угрозы национальным интересам в финансово-кредитной сфере / Н.Н. Ермошенко // Экономика Украины. — 1999. — № 1. — С. 4-12.
8. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения: монография / А. В. Козаченко, В.П. Пономарев, А.Н. Ляшенко — К.: Либра, 2003. — 280 с.
9. Жаліло Я.А. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти / Я.А. Жаліло. — К.: Сатсанга, 2001. — 224 с.
10. Кирьянов В. Ничто не действует так эффективно, как наказание рублем / В. Кирьянов // Газета "Сегодня". — 2005. — 26 января.
11. Конституція України від 28 червня 1996 // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - №30 - ст. 142
12. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтіян. — К.: КВШ, 1998. — 462 с.
13. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» від 29.09.2013 р. №1277. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13/>.
14. Основи економічної безпеки: підручник / О.М.Бандурка, В.Є. Духов, К.Я. Петрова, І.М. Чернков — Харків: НУВС, 2003. — 236 с.
15. Паньков В. Экономическая безопасность: мирохозяйственный и внутренний аспект / В. Паньков // Внешнеэкономические связи. — 1992. — №8. — С. 5-18.
16. Пастернак-Таранущенко Г.А. Экономическая и национальная безопасность Украины / Г.А. Пастернак-Таранущенко // Экономика Украины. — 1994. — № 2. — С. 51—57.
17. Поважний С.Ф. Державне управління національною економікою в умовах глобалізації / С.Ф. Поважний, Г.О. Єпішенкова, А.А. Нікітіна // Збірник наукових

- праць Донецького державного університету управління. Серія "Державне управління". — 2010. — № 151. — С. 3—14.
18. Ревенко А. Проблеми формування національної економічної безпеки України / А. Ревенко // Економіка України. — 1993. — № 11. — С. 15—21.
  19. Резник О.Н. Экономическая безопасность как составляющая национальной безопасности Украины, которая охраняет финансовую систему Украины / О.Н. Резник // *Legeasiviata* (Закон и жизнь (Молдова)). — 2016. — № 11/2 (299). — С. 92-95
  20. Рубанов В.В. Безопасность — лозунги, теория и политическая практика / В.В. Рубанов // РЭЖ. — 1991. — № 17. — С. 31—41.
  21. Рузвельт Ф.Д. Беседы у камина / Ф.Д. Рузвельт. — М.: ИТРК, 2003. — 408 с.
  22. Савин В.А. Некоторые аспекты экономической безопасности России / В.А. Савин // *Международный бизнес России*. — 1995. — № 9. — С. 14.
  23. Сенчагов В. О сущности и основах стратегии экономической безопасности России / В. Сенчагов // *Вопросы экономики*. — 1995. — № 1. — С. 97—106.
  24. Скорук О. В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення / О. В. Скорук // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. - 2016. - №6(3). - С. 39-42.
  25. Степаненко А. Оцінка економічної безпеки України та її регіонів / А. Степаненко, М. Герасимов // *Регіональна економіка*. — 2002. — № 2. — С. 39—54.
  26. Тамбовцев В.Л. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура, проблемы / В.Л. Тамбовцев // *Вестник МГУ. Сер. 6. Экономика*. — 1995. №3. — С. 3.
  27. Третяк В. В. Економічна безпека: сутність та умови формування / В. В. Третяк, Т. М. Гордієнко // *Економіка та держава*. — 2010. — №1. — С. 6—8.
  28. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. — К.: НІСД, 1997. — 144 с.

REFERENCES:

1. Abalkin, L.I. (1999). Vystuplenie na kruglom stole Soveta Federacij [Speech at the round table of the Council of Federations]. *Prioritety i mehanizmy ekonomicheskoy politiki Rossii v krizisnyj pereiod - Priorities and mechanisms of Russia's economic policy during the crisis period*, 8, 32 [in Russian]
2. Andriichuk, V.H. (2013) *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: stan, kryterii vymiru ta preventyvni zakhody yii zmitsnennia* [Economic security of Ukraine: state, measurement

- criteria and preventive measures to strengthen it]. *Ekonomika, finansy, pravo.s period - Economics, finance, law*, 6, 12-17 [in Ukrainian].
3. Bogdanov, I.Ya. (2001) *Ekonomicheskaya bezopasnost Rossii. Teoriya i praktika [Economic security of Russia. Theory and practice]*. M. : TEIS [in Russian].
  4. Bogomolov, V.A. (2006) *Ekonomicheskaya bezopasnost: Uchebn. posob. [Economic Security: A Study Guide]*. M.: YuNITI [in Russian].
  5. Vashekin, N.P., Dzliev, M.I., Ursul, A.D. (2002) *Bezopasnost predprinimatelskoj deyatel'nosti: uchebn. posob. [Business Security: A Tutorial]*. *Moskov. gos. institut kommercii NII ustojchivogo razvitiya i bezopasnosti - Moscow State Institute of Commerce Research Institute for Sustainable Development and Security*. M.: ZAO "Ekonomika" [in Russian].
  6. Honcharova, V.O. (2001) *Vplyv tinovoi ekonomiky na ekonomichnu bezpeku derzhavy: monohrafiia [Impact of the shadow economy on the economic security of the state: a monograph]*. Kharkiv.: KhNU [in Ukrainian].
  7. Ermoshenko, N.N. (1999) *Opreделение ugrozy nacionalnym interesam v finansovokreditnoj sfere [Identification of threats to national interests in the financial and credit sector]*. *Ekonomika Ukrainy — Ukrainian economy*, 1, 4-12 [in Russian].
  8. Kozachenko, A. V., Ponomarev, V.P., Lyashenko A.N. (2003) *Ekonomicheskaya bezopasnost predpriyatiya: sushnost i mehanizm obespecheniya: monografiya [The economic security of the enterprise: the nature and mechanism of support: monograph]*. Kyiv: Libra [in Russian].
  9. Zhalilo, Ya.A. (2001) *Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy v konteksti dosvidu svitovoi spilnoty [Ukraine's national security strategy in the context of the experience of the world community]*. Kyiv: Satsanha [in Ukrainian].
  10. Kiryanov, V. (2005) *Nichto ne dejstvuet tak effektivno, kak nakazanie rublem [Nothing is more effective than punishment in rubles]*. *Gazeta "Segodnya" — Newspaper "Segodnya"*, 26 January [in Russian].
  11. *Konstitutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]*. (1996, June 28) *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 30, 142 [in Ukrainian].
  12. Muntian, V.I. (1998) *Ekonomichna bezpeka Ukrainy [Economic security of Ukraine]*. K.: KVSh [in Ukrainian].
  13. *Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy «Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy» vid 29.09.2013 r. №1277 [Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine "On approval of the Methodological Recommendations for the*

- calculation of the level of economic security of Ukraine" of September 29, 2013 №1277]. (n.d.). *cct.com.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>.
14. Bandurka, O.M., Dukhov, V.Ie., Petrova, K.Ia., Chernkov, I.M. (2003) *Osnovy ekonomichnoi bezpeky: pidruchnyk [Basics of economic security: a textbook]*. Kharkiv: NUVS [in Ukrainian].
  15. Pankov, V. (1992) Ekonomicheskaya bezopasnost: mirohozyajstvennyj i vnutrennij aspekt [Economic Security: World Economic and Domestic Aspects]. *Vneshneekonomicheskie svyazi. — Foreign economic relations*, 8, 5-18 [in Russian].
  16. Pasternak-Taranushenko, G.A. (1994) Ekonomicheskaya i nacionalnaya bezopasnost Ukrainy [Economic and national security of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy — Ukrainian economy*, 2, 51—57 [in Russian].
  17. Povazhnyi, S.F., Yepishenkova, H.O., Nikitina, A.A. (2010) Derzhavne upravlinnia natsionalnoiu ekonomikoju v umovakh hlobalizatsii [Public administration of the national economy in the conditions of globalization]. *Zbirnyk naukovykh prats Donetskoho derzhavnogo universytetu upravlinnia. Serii "Derzhavne upravlinnia" — Collection of scientific works of Donetsk State University of Management. Public Administration Series*, 151, 3-14 [in Ukrainian].
  18. Revenko, A. (1993) Problemy formuvannia natsionalnoi ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Problems of formation of national economic security of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy — Ukraine economy*, 11, 15—21 [in Ukrainian].
  19. Reznik, O.N. (2016) Ekonomicheskaya bezopasnost kak sostavlyayushaya nacionalnoj bezopasnosti Ukrainy, kotoraya ohranyaet finansovuyu sistemu Ukrainy [Economic security as a component of the national security of Ukraine, which protects the financial system of Ukraine]. *Legeasiviata (Zakon i zhizn (Moldova)). — Law and life*, 11/2 (299), 92-95 [in Russian].
  20. Rubanov, V.V. (1991) Bezopasnost — lozungi, teoriya i politicheskaya praktika [Security - slogans, theory and political practice]. *REZh.*, 17, 31—41 [in Russian].
  21. Ruzvelt, F.D. (2003) *Besedy u kamina [Conversations by the fireplace]*. M.: ITRK [in Russian].
  22. Savin, V.A. (1995) Nekotorye aspekty ekonomicheskoy bezopasnosti Rossii [Some aspects of Russia's economic security]. *Mezhdunarodnyj biznes Rossii — International business of Russia*, 9, 14 [in Russian].
  23. Senchagov, V. (1995) O sushnosti i osnovah strategii ekonomicheskoy bezopasnosti Rossii [On the essence and foundations of the strategy of economic security of Russia]. *Voprosy ekonomiki — Economic issues*, 1, 97—106 [in Russian].

24. Skoruk, O. V. (2016) Ekonomichna bezpeka derzhavy: sutnist, skladovi elementy ta problemy zabezpechennia [Economic security of the state: the nature, components and problems of security]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia : Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo - Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy*, 6(3), 39-42 [in Ukrainian].
25. Stepanenko, A. (2002) Otsinka ekonomichnoi bezpeky Ukrainy ta yii rehioniv [Assessment of economic security of Ukraine and its regions]. *Rehionalna ekonomika — Regional economy*, 2, 39—54 [in Ukrainian].
26. Tambovcev, V.L. (1995) Ekonomicheskaya bezopasnost hozyajstvennykh sistem: struktura, problemy [Economic security of business systems: structure, problems]. *Vestnik MGU. Ser. 6. Ekonomika — Bulletin of Moscow State University. Series 6. Economics.*, 3, 3 [in Russian].
27. Tretiak, V.V., Hordiienko T.M. (2010) Ekonomichna bezpeka: sutnist ta umovy formuvannia [Economic security: the nature and conditions of formation]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 1, 6–8 [in Ukrainian].
28. Shlemko, V.T., Binko I. F. (1997) *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist i napriamky zabezpechennia: monohrafiia [Economic Security of Ukraine: Essence and Directions of Supply: Monograph]*. Kyiv.: NISD [in Ukrainian].

УДК 330.340.1:338.2

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ
ДИФУЗІЇ ІННОВАЦІЙ У СЕКТОРІ ІКТ**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290819.19.568

JEL: O31, O33

Середюк Т. Б.*Національний університет водного господарства і природокористування*

У сучасній економічній парадигмі інновації перетворилися на найважливіший фактор зростання і конкурентоспроможності. Інноваційна модель або тип розвитку домінує сьогодні в якості цільового орієнтира національних, регіональних і корпоративних стратегій. Найважливішою умовою функціонування інноваційної економіки стає інтенсивна дифузія інновацій (ДІ). У статті уточнено сутність та представлено теоретичні основи дослідження ДІ. Звертається увага на те, що ДІ є особливим типом комунікації та соціальним процесом. Виокремлено види (некомерційний трансфер, комерційний трансфер, вільна дифузія), суб'єкти, фактори та передумови ДІ, а також її функції в економіці. Розкрито роль держави у забезпеченні сприятливих умов перебігу ДІ. Основна увага приділяється вивченню особливостей ДІ в секторі ІКТ. У зв'язку з цим, виокремлено об'єкти ДІ і обґрунтовано зв'язок зі становленням цифрової економіки, охоплюючи різні її прояви. Розглянуто структуру цифрової економіки, феномен цифрових інновацій та особливості програмного забезпечення як основи ІКТ, від якого залежать всі сектори економіки в епоху інформатизації. Запропоновано аналітичний фрейм дослідження ДІ в секторі ІКТ, що охоплює: характеристику інновацій; характеристику суб'єктів; характеристику процесу дифузії інноваційної ІКТ; характеристику особливостей дифузії ІКТ в певних галузях економіки, де вони використовуються; характеристику дифузійного середовища; характеристику форм ДІ. Звертається увага на роль освіти в ДІ, яка дозволяє долати ті її бар'єри, які пов'язані зі знаннями. Запропоновано основні підходи до вивчення ДІ в секторі ІКТ (макро-, мезо-, мікроаналітичний, когнітивний, організаційний, соціальний, ринковий, інституціональний та ін.). Виділено напрямки кількісної оцінки процесів і наслідків ДІ в секторі ІКТ. Іntenсивність ДІ співрозмірна з рівнем інноваційної активності та результативності інноваційних процесів (симетрія), а також з уніфікованим розумінням інновації. Представлений матеріал визначає ті напрями, на які необхідно звернути увагу в рамках аналізу ДІ, для вирішення завдань її розвитку і підвищення ефективності участі підприємств, охоплюючи маркетинг інновацій.

Ключові слова: дифузія інновацій; сектор ІКТ; цифрова економіка; аналітичний фрейм; галузеві особливості; дифузійне середовище

© Середюк Т. Б., 2019

UDC 330.340.1:338.2

**THEORETICAL FRAMEWORK OF RESEARCH AND INNOVATION
DIFFUSION FEATURES IN THE ICT SECTOR**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290819.19.568

JEL: O31, O33

Seredyuk T.*National University of Water economy and environmental management*

Innovations have become the most important factor of growth and competitiveness in the modern economic paradigm. The innovative model or development type dominates today as a milestone of national, regional and corporate strategies. Intensive diffusion of innovations (DI) is the most important precondition for innovative economy functioning. The essence and theoretical foundations of DI research have been presented in the article. Attention is drawn to the fact that DI is a special type of communication and social process. The types (non-commercial transfer, commercial transfer, free diffusion), subjects, factors and preconditions of DI, as well as its functions in the economy have been distinguished. The state participation in favorable conditions providing for the flow of DI is defined. The primary focus was on the analysis of DI in the ICT sector. In this regard, the objects of DI are identified and the connection with digital economy formation, including its various manifestations, is substantiated. The digital economy structure, the digital innovation phenomenon and software features as the basis of ICT that all sectors of the economy depend on in the era of informatization, are presented. An analytical frame for the study of DI in the ICT sector is proposed; this includes: innovation characteristics; subjects characteristics; innovative ICT diffusion process characteristics; ICT diffusion features characteristics in certain economy sectors where they are used; the diffusion environment characteristics; the characteristics of the forms of DI. Attention is drawn to the role of education in DI that makes it possible to overcome its knowledge-related barriers. The main approaches to the study of DI in the ICT sector (macro-, meso-, microanalytical, cognitive, organizational, social, market, institutional approaches, etc.) are proposed. The directions of a quantitative assessment of the DI processes and consequences in the ICT sector are highlighted. The intensity of DI is commensurate of the innovative activity level and the innovative processes effectiveness (symmetry), as well as with a unified understanding of innovation. The areas that need to be addressed in the framework of the DI analysis, in order to solve the problems of its development and the efficiency improvement of enterprise participation, including marketing of innovations have been defined in the presented material.

Keywords: diffusion of innovations; ICT sector; digital economy; analytical frame; industry features; diffusion environment

Актуальність. У сучасній господарській парадигмі інновації представляються як найважливіший фактор економічної динаміки,

розвитку та конкурентоспроможності. На національному та регіональному рівні як стратегічний орієнтир розглядається інноваційна модель економіки. На рівні компаній лідерські інноваційні стратегії представляються як найбільш продуктивні в конкурентному середовищі, яке стає більш жорсткішим; тому і стратегії фірм-послідовників стають також більш інноваційними. Це досягає рівня галузей і формує інноваційний тип виробництва. У зв'язку з цим, домінуюча сьогодні господарська парадигма може бути названа інноваційною. В ній імперативними стають: генерування і освоєння нових знань, розробка і впровадження інновацій. Інноваційні процеси розглядаються як поновлювані, масові та масштабні. Окрім цього, найважливішою умовою функціонування інноваційної економіки є дифузія інновацій (ДІ), яка може розглядатися як самостійний драйвер інноваційного розвитку.

В останні десятиліття сектор ІКТ характеризується високою інноваційною активністю. ДІ в цьому секторі відіграла і відіграє велику роль, забезпечуючи високу динаміку, проникнення в усі сфери господарського життя. ІКТ глибокого проникли практично в усі елементи економічної структури, в усі галузі, економічні механізми, системи управління, соціальну сферу, значно змінюючи економічні відносини. ДІ нових ІКТ виступає передумовою становлення цифрової економіки – базового мегатренду сучасності, який змінює саму форму і ландшафт економіки.

У зв'язку з вищесказаним, важливою науково-практичною проблемою є розробка теоретичних основ дослідження ДІ в секторі ІКТ як самостійного економічного фактору, а також визначення секторальних особливостей дифузії ІКТ. Особливо питання підвищення інноваційного розвитку сектора ІКТ, а разом з цим і активізації ДІ, є актуальними для України, тому що на вищому рівні задекларовані завдання переходу до цифрової економіки. При цьому в країні відсутня і цілісна інноваційна політика, і політика розвитку сектора ІКТ.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. У сучасній економічній науці дослідженню ДІ в секторі ІКТ, на жаль, приділяється порівняно менше уваги, ніж іншим особливостям функціонування інноваційної та цифрової економіки. Увага до ДІ приділялася в теорії циклічних змін (М. Туган-Барановський, М. Кондратьєв, Г. Менш, Й. Шумпетер та ін.). Найбільш відомими з теоретико-методологічної

точки зору в дослідженні ДІ стали роботи: Е. Роджерса [1], Б. Раяна, Н. Гросса [2], Т. Хагерстранда [3]. В останні роки почали з'являтися різнопланові дослідження ДІ, що представляють її як фактор економічного зростання, продуктивності, технологічного і просторового розвитку економіки, конкуренції і багато ін. Це статті таких зарубіжних вчених, як: М. Лі, К. Кім, Я. Чу [4], Р. Перес, Е. Мюллер, В. Махаджан [5], А. Урбінаті [6], Р. Андергассен, Ф. Нардіні, М. Рікоттілі [7] та ін. З огляду на підвищення значущості ДІ як фактора розвитку активізувалися дослідження на рівні секторів і галузей. В контексті переходу до цифрової економіки посилилась увага до ДІ в секторі ІКТ. Зокрема, потрібно виділити роботи: І. Таноглу, Н. Басоглу, Т. Дайм [8], М. Леї [9], Р. Прадхан, М. Арвін, М. Найр, С. Беннетт, Дж. Холл [10], К. Крессвелл, А. Шейх [11], А. Алхвалді, М. Камала [12] та ін. Потрібно також виділити і ряд українських авторів, які підіймають питання ДІ, включаючи сектор ІКТ: М. Поляков [13], І. Ханін [14], О. Ляшенко [15], Г. Шамота [16] та ін. Незважаючи на зростаючу увагу, відсутня цілісна теоретико-методологічна, концептуальна і методична бази дослідження ДІ на рівні сектора ІКТ, охоплюючи просування нових технологій виробничого і споживчого призначення.

Мета роботи: узагальнити, уточнити і доповнити теоретичні основи дослідження ДІ у секторі ІКТ, а також визначити особливості розповсюдження нових технологій у цьому секторі.

Виклад основних результатів дослідження. ДІ виступає передумовою побудови інноваційної моделі (освоєння досягнень) і межею інноваційної економіки, тому стає універсальною. Інновації поширюються як горизонтально, всередині галузі, так і вертикально, між галузями. ДІ активізується конкуренцією, але і виступає фактором боротьби, часто стає причиною зміни лідерів. Дифузія «виростає» з природи інновацій як покращень і робить їх буденними, але постійно породжує потребу в нових досягненнях.

Теоретичні основи дослідження ДІ. У широкому сенсі ДІ є поширенням (процесом) різних інновацій як результатів діяльності від місць їх першої появи та/або суб'єктів-інноваторів (власників). Тобто ДІ відбувається в просторі, між територіями, за соціальними групами, всередині галузей, між галузями економіки. Поширення передбачає прийняття та адаптацію інновацій новим суб'єктом, в нових умовах. ДІ

може походити від індивідуального або колективного носія до іншого суб'єкта (суб'єктів).

Т. Хагерстранд визначає її як: «... основний чинник соціального ефекту, географічний процес, швидкість якого залежить не від географічної відстані, а від передавальної можливості міст, через які вона реалізується, та від того, наскільки сильні та ефективні там зв'язки між людьми» [18]. Відповідно до теорії Й. Шумпетера ДІ є процесом кумулятивного збільшення числа економічних суб'єктів, що реалізують інновації (імітаторів, послідовників) слідом за новатором в очікуванні більш високого прибутку. Й. Шумпетер розглядає «рій інновацій» і комплексність дифузії [19]. Е. Роджерс розуміє під нею «...процес, під час якого інновація з плином часу через певні канали поширюється серед членів соціальної системи» [1]. Керівництво Осло визначає дифузю, як «... спосіб, яким інновації поширюються за ринковими і неринковими каналами від місця їх першої реалізації різним споживачам – країнам, регіонам, галузям, ринкам і підприємствам» [17].

ДІ може розглядатися як особливий тип комунікації та комунікаційний процес. ДІ – це завжди соціальний процес, що охоплює відповідні відносини, та інформаційний процес, параметри якого залежать від каналів, сприйняття суб'єктів, характеру відносин учасників і т.п. В окремих випадках (особливо при розгляді імітації) ДІ потрібно розглядати як надходження на ринок нових продуктів з боку новатора і поширення їх на ринку.

Основними суб'єктами ДІ є: бізнес (інноваційне підприємство/фірма – головний суб'єкт), університети і науково-дослідні інститути, окремі вчені та колективи, споживачі, держава (органи влади і державні установи). Держава залучена як власник або замовник технології та власник прав на інтелектуальну власність, власник потенціалу НДДКР, джерело капіталу. У даній роботі фокусується увага на дифузії таких об'єктів як продуктові та технологічні інновації, враховуючи різні їх носії (патенти, ліцензії, ноу-хау, обладнання, фахівців і т.п.). Необхідно враховувати особливості дифузії різних видів інновацій, наприклад, радикальних і покращуючих; глобальних і національних; продуктових і технологічних.

В основі дифузії продуктових і технологічних інновацій лежать такі фактори: економічні інтереси сторін; розуміння цінності інновації;

можливості придбання і спроможність до імітації інновацій; відносні (порівняльні) переваги в характеристиках, розриви між параметрами продуктів або технологій сторін; конкурентні переваги; обмін інформацією, комунікація учасників; сумісність з існуючими виробничими ланцюжками; рівень складності відтворення при імітації; відповідність ринковій кон'юктурі та існуючим практикам; ризики втрати від ігнорування інновації, переваги від ДІ, необхідність для утримання позицій; потенційні результати ДІ; стратегії та бізнес-моделі суб'єктів. Тригером ДІ є доступ до інформації та когнітивний поріг.

Пропонується розглядати три основних види ДІ: 1) некомерційний трансфер (донор-реципієнт); 2) комерційний трансфер (продавець-покупець); 3) вільна дифузія або спілловер (новатор-імітатор). Це дозволяє визначати потенційні інтереси сторін і розглядати механізм дифузії, включаючи інститути, процедури, організаційні моделі, які формують порядок ДІ, а також визначають спосіб дії сторін. Необхідно зазначити, що окрім комерційних і конкурсних є кооперативні механізми.

ДІ, як явище в інноваційній економіці, тісно пов'язана з кон'юктурою споживчого ринку, ринку технологій, ринку капіталу, злиттями та поглинаннями (ЗіП) як процесами укрупнення бізнесу, мобільністю робочої сили. Окремим питанням дослідження ДІ на мікрорівні є оцінка ризику, що залежить від життєвого циклу продукту (технології). Для розуміння сутності виокремимо характерні риси ДІ: незворотність; неоднорідність серед імітаторів, покупців; імовірнісний характер; невизначеність завершення, освоєння і впровадження нововведень; хвильовий характер; ефект «доміно». При множинності типів, ДІ може досліджуватися в рамках фінансового, ділового (комерційного), організаційного, комунікаційного, інформаційного, знанневого, просторового (географічного), часового, правового, маркетингового, соціального та ін. аспектів.

Передумовами перебігу ДІ виступає середовище – сукупність інституційних, економічних, соціокультурних умов на рівні галузей, регіонів, кластерів (міжгалузевих комплексів). В рамках середовища окремо необхідно виділяти спеціальні інституційні, інформаційні та організаційні форми підтримки ДІ. Основні обмеження ДІ найчастіше пов'язані з: асиметрією інформації, слабким інноваційним потенціалом

реципієнтів, невідповідністю кваліфікації, невідповідними бізнес-моделями та ін.

З позицій оцінювання параметрів і наслідків ДІ необхідно ідентифікувати її функції: стимулюючу, що стосується конкуренції, НДДКР та інвестицій; структурну, що стосується розвитку галузей і кластерів; соціальну, що стосується людського розвитку; конвергентну, що стосується усунення розривів; ринкову, що стосується забезпечення ринкової експансії. ДІ особливо важлива з точки зору експортної орієнтації та імпортозаміщення.

Важливим питанням в дослідженні ДІ є розкриття ролі держави. Враховуючи позитивні наслідки інновацій, держава орієнтована на стимулювання ДІ, створюючи для цього сприятливі умови і механізми на регіональному, національному, галузевому рівнях. Це пов'язано з розвитком державно-приватного партнерства.

Також в дослідженнях ДІ важливий міжнародний аспект, охоплюючи експорт-імпорт технологій, діяльність міжнародного бізнесу, зв'язок ДІ з глобальними інноваційними мережами і виробничими ланцюжками; міжнародне регулювання і стандартизацію. ДІ тісно пов'язана з міжнародним інвестуванням і торгівлею.

Теоретичні основи дослідження ДІ представлені спеціальною теорією і загальними теоріями в рамках економічної науки. У ХХ ст. становлення теорії ДІ пов'язують з такими вченими, як: Г. Тард (закони наслідування), Г. Зіммель («ефект просочування»), Н. Гросс, Б. Раян (комунікація шанувальників нових продуктів), Т. Хагерстранд (просторова дифузія як процес впровадження інновацій). Е. Роджерс виокремив декілька традицій дослідження дифузії: антропологічна; рання соціологія; сільська соціологія; освіта; охорона здоров'я і медична соціологія; комунікація; маркетинг і менеджмент; географія; загальна соціологія [1, с. 67-68]. Різні типи дослідження ДІ фокусуються на таких основних напрямках: часі; темпах впровадження інновацій; інноваційності членів; неформальному лідерстві та ін.

Дослідження ДІ тісно пов'язані з теоріями: економічного зростання, довгих циклів, інновацій, підприємництва, ринкових структур, конкуренції, міжнародної торгівлі, економічної географії, різними спеціальними теоріями, зокрема в сфері просторової економіки. В роботі К. Баї [20] виділено три теорії ДІ: класична (контактна модель),

інституціональна (вплив контексту і середовища) та когнітивно-інституціональна (колективні дії). На практиці в сфері ДІ та управління інноваційними процесами виникає безліч питань, пов'язаних з ДІ та що потребують методичних розробок (оцінка вартості об'єктів; оцінка дифузійного потоку; розрахунок оптимальних темпів впровадження інновацій; маркетингова експертиза і багато ін.).

Необхідно акцентувати увагу на галузевій і секторальній специфіці досліджень ДІ, що обумовлено об'єктивними причинами. Необхідність врахування галузевих/секторальних особливостей вимагає оцінки умов і параметрів ДІ на відповідному рівні. Також галузевий/секторальний аспект має базове значення в державному управлінні процесами ДІ.

Особливості ДІ в секторі ІКТ. В останні десятиліття ІКТ стали найважливішим фактором перетворення систем, структури і ландшафту економіки. ІКТ стали фактором розвитку і конкурентоспроможності галузей. Це стосується і програмного забезпечення (ПЗ) як основи ІКТ, від якого залежать всі сектори економіки в епоху інформатизації.

У секторі ІКТ увага фокусується на: ПЗ, інформаційних (автоматизованих) системах, комп'ютерній техніці, мережевому обладнанні, центрах зберігання даних, стандартах передавання інформації. Можливе застосування терміна «цифрові технології» та «інформаційні технології». Самі по собі ІКТ можуть одночасно розглядатися і як продукти, і як технології.

В останні роки почали розглядатися цифровізація, цифрові трансформації, що доповнило міграцію різних видів економічної діяльності в Інтернет. Виникає цифрова економіка (рис. 1), в якій ІКТ відіграють основну роль. Тому підвищуються вимоги до якості процесів накопичення, зберігання, передавання та обробки даних, що активізує розробку і дифузію інновацій.

Цифровізація створює багато можливостей і нову якість різних галузей: електронні магазини, електронні торгові центри, електронні закупівлі, електронні аукціони, електронна інфраструктура, електронна логістика, електронне сільське господарство, електронна система охорони здоров'я (електронна медицина), електронна освіта, електронні банківські послуги та ін. Виникають нові форми надання послуг, наприклад, юридичних, туристичних, брокерських та інших. Розвивається Інтернет речей, сегменти b2c («розумні (носимі) пристрої», «розумний дім»,

«розумний одяг» та ін.) та b2b (цифрове виробництво, «розумний транспорт», «розумне місто», страхова телематика, «розумні робочі місця», «розумні електромережі», «розумні заводи», точне землеробство, «розумні ферми», «розумні склади», «розумна інфраструктура» та ін.), тобто цілий напрям smart-технологій і заснованих на них інноваційних рішень [13]. ІКТ стають основою сучасного технологічного укладу і нових трендів, що відкриває велике поле для інновацій.

Феномен «цифрові інновації» (ЦІ) охоплює всі складові ІКТ: різні види нових інформаційних систем, програмне забезпечення (комплекси), інформаційні інструменти, інтелектуальні веб-сервіси, інфраструктури зберігання і обробки даних (бази і сховища даних), застосування нових технологій в створенні веб-порталів, експертні та рекомендуючі системи, розрахункові програми (в десктоп і веб-середовищі), програми паралельних обчислень, різні математичні алгоритми (аналіз даних, комп'ютерні ігри, аналіз клієнтських середовищ). Необхідно враховувати інтеграцію ІКТ та інших технологій, в зв'язку з чим виникають комплексні ЦІ.

Ринки, що обслуговуються сектором ІКТ, найчастіше можна віднести до монополістичної конкуренції. У той же час, в деяких випадках виникають ознаки олігополії та монополії. У секторі спостерігається і особлива концентрація виробництва, і інтенсивна конкуренція за участю малих і середніх підприємств. Функціонування сектора ІКТ істотно глобалізоване. Глобальність сектора ІКТ призводить до того, що циркуляція знань, як і конкуренція, в ньому виходить практично на світовий рівень. Фірми значно схильні до запозичення ідей і технологій, копіювання (імітації), придбання розробок за кордоном. Внутрішні і зовнішні процеси ДІ сильно взаємопов'язані.

Для дослідження ДІ в секторі ІКТ пропонується аналітичний фрейм, який включає такі напрямки:

1) характеристика інновацій, що відносяться до ІКТ, включаючи програмні алгоритми і алгоритми аналізу даних. Окремим продуктом стали дані, навчальні вибірки, вирішальні правила. Також відбувається дифузія комплексних інновацій, наприклад, нових апаратних засобів;

2) характеристика суб'єктів, охоплюючи: бізнес в сфері ІКТ, компанії інших галузей і секторів, населення, включаючи університети і НДІ, інші державні установи. Така характеристика виконується з урахуванням особливостей монополістичної конкуренції (гетерогенність споживачів,

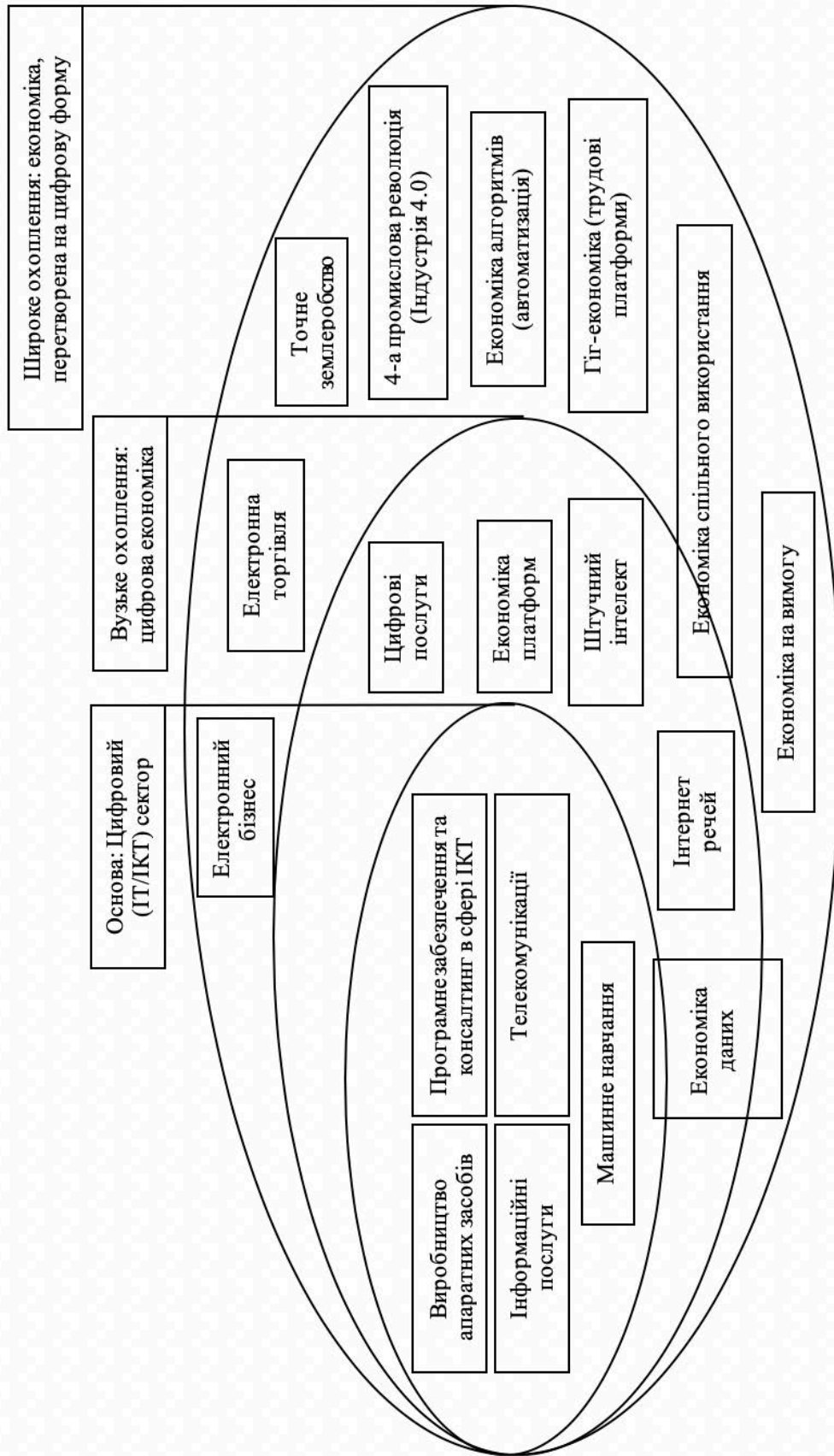

Рис. 1 Структура цифрової економіки
Джерело: вдосконалено автором на основі [21]

постачальників і продуктів), колективних дій, специфіки малих і середніх підприємств і функціонування державного сектора. Потрібно звернути увагу на особливості споживання ІКТ, а саме цілі, інтереси, сприйняття новинок, критерії вибору, поведінку, і т.п. різних покупців технології - бізнес, населення, держава. У деяких випадках виявляються особливі ефекти (для населення – «ефект доміно» і «прірви») і пастки («пастка відсталості»). Продаж ІКТ населенню передбачає відповідний маркетинг, аналіз і роботу з клієнтським середовищем. Потрібно зазначити, що в сучасній парадигмі функціонування ринку зростає роль кінцевого споживача в розробці ІКТ.

У даному блоці досліджень необхідно використовувати різні моделі прийняття технології (наприклад, Х. Тахердост [22]), проаналізувати процеси придбання, адаптації і впровадження інновацій підприємствами з точки зору бізнес-логіки й соціального аспекту. Придбання та імітація технології є різновидами запозичення інновацій. Особливу увагу необхідно приділяти ролі освіти і процесу навчання як стосовно підприємств, так і населення. Етапність запозичення ІКТ фірмами супроводжується відповідними організаційними, інституціональними та соціальними змінами. Великі, середні і малі підприємства запозичують технології по-різному і можуть ділитися на прогресивних і регресивних адаптантів. Також свої особливості має і сам процес продажу технологій (умови, переваги сторін, ціноутворення та ін.);

3) характеристика процесу дифузії інноваційної ІКТ, що охоплює умови продажу або користування, моделі монетизації, а також специфічні параметри процесів (терміни, географія та ін.). Технологія може продаватися як ПЗ або частина апаратного засобу. ПЗ може поширюватися як пропрієтарне або з відкритим кодом, а також з різними моделями монетизації. Комерціалізація залежить від якості захисту інтелектуальної власності в різних формах;

4) характеристика особливостей дифузії ІКТ в певних галузях економіки, де вони використовуються. Схема врахування особливостей дифузії ІКТ в галузях представлена на рис. 2.

Залежно від збігу зовнішніх і внутрішніх умов, існують «вікна технологічних можливостей», коли ДІ може бути інтенсивною.

5) Характеристика дифузійного середовища. Дифузійне середовище

як сукупність інституціональних, економічних, організаційних, соціокультурних умов розглядається на рівні сектора ІКТ і галузей, де вони використовуються. Це включає врахування доступу до інвестиційного капіталу, інноваційної інфраструктури, рівня підтримки стартапів і малого та середнього бізнесу, соціальних факторів;

Рис. 2 Схема врахування особливостей дифузії ІКТ в галузях, де вони використовуються

Джерело: розроблено автором

б) характеристика різних форм ДІ (комерційний трансфер, некомерційне передавання і вільна ДІ). У ІКТ-секторі кожен з цих видів має свої механізми (наприклад, відкритий код і пропріетарне ПЗ). У секторі ІКТ велику роль відіграє система венчурного інвестування, під час розвитку якої сформувалася цілісна індустрія підтримки стартапів. Це стало механізмом ДІ, як і злиття й поглинання. Індустрія підтримки

стартапів набула глобального характеру, що зробило її міжнародною сферою ДІ. Також в сфері ІКТ спостерігається активне партнерство між НДІ та університетами.

Далі. З огляду на швидкий розвиток і зростаючу значимість сектора ІКТ, в рамках національних і регіональних інноваційних систем створюються спеціальні бізнес-інкубатори, акселератори, технологічні парки та ін., орієнтовані на ІКТ. Це визначає і діяльність центрів трансферу технологій, що забезпечують трансфер ІКТ, включаючи університетські офіси. Національні (НІС) і регіональні (РІС) інноваційні системи охоплюють цілісні екосистеми підтримки підприємництва та інновацій в ІКТ-секторі.

Необхідно звернути увагу на фундаментальну роль освіти в ДІ, в тому числі в ІКТ. Університети дають не тільки загальні, а й спеціальні знання та навички в сфері використання і розробки ІКТ, тобто створюють відповідні соціальні передумови для ДІ.

Потрібно зазначити, що уряди активно використовують можливості, надані ІКТ, створюючи так звані «електронний уряд», інформаційні системи для закупівель, надання електронних послуг тощо. Тим самим, держава сама стає суб'єктом ДІ. У країнах з активною інноваційною політикою, в секторі ІКТ цілеспрямовано стимулюється і підтримується інноваційна діяльність, що позитивно впливає на ДІ і навіть сприяє поширенню нових ІКТ. Таку ДІ можна назвати індукованою, тобто такою, що стимулюється державою, регіональною або міською владою, великим бізнесом.

Враховуючи вищезазначене, необхідно представити декілька основних підходів до вивчення ДІ в секторі ІКТ: 1) макроаналітичний (національна економіка в цілому, групи регіонів, великі кластери, міжнародні аспекти); 2) мезоаналітичний (сектор ІКТ, інші галузі, кластери, регіони, великі соціальні групи); 3) мікроаналітичний (індивіди, малі соціальні групи, фірма); 4) когнітивний (індивіди, колективи, малі соціальні групи); 5) організаційний (підприємство або інша організація); 6) соціальний (соціальні структури і групи, зв'язки, культура); 7) ринковий (ринкові структури, конкуренція, ціноутворення); 8) інституціональний (різні інститути); 9) технологічний (технології); 10) просторовий (географічні процеси ДІ).

При цьому необхідний синтез різних підходів, в тому числі враховуючи функції ДІ в економіці, зв'язок зі зміною технологічного та територіального поділу праці. Зважаючи на унікальність інновацій та процесів їх поширення доцільний інтерпретаційний метод дослідження. Таким чином, є підстави говорити про цілісно-системний підхід в дослідженні ДІ. Також пропонується концепція дифузійнізму, яка полягає в тому, що дифузія ЦІ розглянута як фактор розвитку інноваційної діяльності та структурного розвитку сектора ІКТ в цілому, а також цифрової економіки.

У дослідженні ДІ на основі квазіфізичного підходу необхідні кількісні вимірювання з метою регулювання та оцінки розвитку. Виходячи з квазіфізичного підходу, інтенсивність ДІ співрозмірна з рівнем інноваційної активності та результативності інноваційних процесів (симетрія), а також з уніфікованим розумінням інновації (її сутності, інваріантності, значущості). Мірою ДІ може бути ентропія, векторні величини. Кількісні оцінки процесів і наслідків (ефектів) ДІ в секторі ІКТ пропонується проводити за такими напрямками: об'ємні економічні показники; економічні ефекти для підприємств, галузей, сектора ІКТ; дослідження процесів (потоків); ймовірність ДІ; рівень дифузії; концентрація (в центрах, у суб'єктів); наукоємність інновацій; оцінка ризику; структурні або просторові зіставлення; часові параметри. У дослідженні ДІ доцільно використовувати принцип суперпозиції.

Висновки. Потрібно враховувати підвищену значимість ролі ІКТ в економіці. Представлений цілісно-системний підхід і концепція дифузійнізму для розгляду ДІ в секторі ІКТ. Сектор ІКТ створює внутрішньосистемні фактори, а держава – зовнішні умови ДІ. Головні акценти повинні бути зроблені на фундаментальних детермінантах просування інновацій: роль освіти і організаційного навчання, інноваційної інфраструктури, розвиток інноваційного потенціалу підприємств та ін. Представлений матеріал визначає ті напрями, на які необхідно звернути увагу в рамках аналізу ДІ, для вирішення завдань її розвитку і підвищення ефективності участі підприємств, охоплюючи маркетинг інновацій. Особливості останнього передбачається розглянути в майбутніх роботах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Роджерс Е.М. Дифузія інновацій. К.: Вид. дім «Києво - Могилянська академія», 2009. 591с.
2. Ryan B., Gross N. The Diffusion of Hybrid Seed Corn in Two Iowa Communities. *Rural Sociology*. 1943. V. 8. Pp. 663-708.
3. Hägerstrand T. Innovation diffusion as a spatial process [Innovations förloppet ur korologisk synpunkt]. Chicago: University of Chicago Press. 1967. 334 p.
4. Lee M., Kim K., Cho Y. A study on the relationship between technology diffusion and new product diffusion. *Technological Forecasting & Social Change*. 2010. Vol. 77. Pp. 796-802.
5. Peres R., Muller E., & Mahajan V. Innovation diffusion and new product growth models: A critical review and research directions. *International Journal of Research in Marketing*. 2010. 27(2). Pp. 91-106
6. Urbinati A., Chiaroni D., Frattini F., Chiesa V. The Role of Business Model Design in the Diffusion of Innovations: An Analysis of a Sample of Unicorn-Tech Companies. *International Journal of Innovation and Technology Management*. 2019. Vol. 16, №. 01. Pp. 19-50.
7. Andergassen R., Nardini F., Ricottilli M. Innovation diffusion, general purpose technologies and economic growth. *Structural Change and Economic Dynamics*. 2017. Vol. 40. Pp. 72-80.
8. Tanoglu I., Basoglu N., Daim T. Exploring technology diffusion: case of information technologies. *International Journal of Information Technology & Decision Making*. 2010. Vol. 09, No. 02. Pp. 195-222
9. Lei M. Determinants of IT Innovation Diffusion from Dynamic Perspective – Review and Prospects. *Technology and Investment*. 2016. Vol. 07. Pp. 1-7. URL: https://www.researchgate.net/publication/295090769_Determinants_of_IT_Innovation_Diffusion_from_Dynamic_Perspective-Review_and_Prospects
10. Pradhan R.P., Arvin M.B., Nair M., Bennett S.E., Hall J.H. The information revolution, innovation diffusion and economic growth: an examination of causal links in European countries. *Quality & Quantity*. 2019. Vol. 53. Is. 3. Pp. 1529-1563.
11. Cresswell K., Sheikh A. Organizational issues in the implementation and adoption of health information technology innovations: An interpretative review. *International Journal of Medical Informatics*. 2013. Vol. 82. Is. 5. Pp. 73-86.
12. Alkhwaldi A., Kamala M. Why Do Users Accept Innovative Technologies? A Critical Review of Models and Theories of Technology Acceptance in The Information System Literature. *Journal of Multidisciplinary Engineering Science and Technology (JMEST)*. 2017. Vol. 4. Is. 8. Pp. 7962-7971.
13. Поляков М.В. Економіка знань: сутність, детермінанти, глобальний ландшафт: монографія. Дніпро: Нова ідеологія, 2018. 688 с.

14. Ханін І.Г. Вопросы ноосферного развития экономики и познания: монография. Дніпро: Новая идеология, 2018. 319 с.
15. Ляшенко О.М. Методи та моделі комерціалізації трансферу технологій : автореф. дис. докт. екон. наук. 08.00.11. ДУ «Інститут економіки та прогнозування національної академії наук України». К, 2006. 36 с.
16. Шамота Г. М. Дифузія інновацій в Україні на сучасному етапі. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць*. Суми: УАБС НБУ, 2011. Вип. 31. С. 288-296.
17. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. М.: Директмедиа Паблишинг, 2008. 401 с.
18. Руководство Осло. Рекомендации по сбору и анализу данных по инновациям. ОЭСР и Евростат: пер. с англ. 3-е изд. М.: ЦИСН, 2010. 192 с.
19. Bui Q. A Review of Innovation Diffusion Theories and Mechanisms. *DIGIT 2015 Proceedings*. 2015. Vol. 11. Pp. 1-10. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/e344/53e8f747f2fc93617d62e16016bce6a6007c.pdf>
20. Information Economy Report 2017: Digitalization, Trade and Development / United Nations Conference on Trade and Development. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ier2017_en.pdf
21. Taherdoost H. A review of technology acceptance and adoption models and theories. *Procedia Manufacturing*. 2018. Vol. 22. Pp. 960–967.

REFERENCES:

1. Rodzhers, E. (2009). *Dyfuziia innovatsii* [Diffusion of innovations]. К.: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» [in Ukrainian].
2. Ryan, B., & Gross, N. (1943). The Diffusion of Hybrid Seed Corn in Two Iowa Communities. *Rural Sociology*, 8, 663-708 [in English].
3. Hägerstrand, T. (1967). *Innovation diffusion as a spatial process [Innovationsförloppet ur korologisk synpunkt]*. Chicago: University of Chicago Press [in English].
4. Lee, M., Kim, K., & Cho, Y. (2010). A study on the relationship between technology diffusion and new product diffusion. *Technological Forecasting & Social Change*, 77, 796-802 [in English].
5. Peres, R., Muller, E., & Mahajan, V. (2010). Innovation diffusion and new product growth models: A critical review and research directions. *International Journal of Research in Marketing*, 27, 91-106 [in English].
6. Urbinati, A., Chiaroni, D., Frattini, F., & Chiesa, V. (2019). The Role of Business Model Design in the Diffusion of Innovations: An Analysis of a Sample of Unicorn-Tech Companies. *International Journal of Innovation and Technology Management*, 16, 19-50

- [in English].
7. Andergassen, R., Nardini, F., & Ricottilli, M. (2017). Innovation diffusion, general purpose technologies and economic growth. *Structural Change and Economic Dynamics*, 40, 72-80 [in English].
  8. Tanoglu, I., Basoglu, N., & Daim, T. (2010). Exploring technology diffusion: case of information technologies. *International Journal of Information Technology & Decision Making*, 09, 195-222 [in English].
  9. Lei, M. (2016). Determinants of IT Innovation Diffusion from Dynamic Perspective – Review and Prospects. *Technology and Investment*, 07, 1-7. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/295090769_Determinants_of_IT_Innovation_Diffusion_from_Dynamic_Perspective-Review_and_Prospects [in English].
  10. Pradhan, R., Arvin, M., Nair, M., & et al. (2019). The information revolution, innovation diffusion and economic growth: an examination of causal links in European countries. *Quality & Quantity*, 53, 1529-1563 [in English].
  11. Cresswell, K., & Sheikh, A. (2013). Organizational issues in the implementation and adoption of health information technology innovations: An interpretative review. *International Journal of Medical Informatics*, 82, 76-86 [in English].
  12. Alkhwaldi, A., & Kamala, M. (2017). Why Do Users Accept Innovative Technologies? A Critical Review of Models and Theories of Technology Acceptance in The Information System Literature. *Journal of Multidisciplinary Engineering Science and Technology (JMEST)*, 4, 7962-7971 [in English].
  13. Poliakov, M.V. (2018). *Ekonomika znan: sutnist, determinanty, hlobalnyi landshaft* [Knowledge Economy: Essence, Determinants, Global Landscape]. Dnipro: Nova ideolohiia [in Ukrainian].
  14. Khanin, I. (2018). *Voprosy noosferного razvitiya ekonomiki i poznaniya* [Issues of noosphere economic development and cognition]. Dnipro: Novaya ideologiya [in Russian].
  15. Liashenko, O. (2006). *Metody ta modeli komertsializatsii transferu tekhnolohii* [Methods and models of technology transfer commercialization]. (Doctoral dissertation). DU «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannya natsionalnoi akademii nauk Ukrainy», K. [in Ukrainian].
  16. Shamota, H. (2011). Dyfuziia innovatsii v Ukraini na suchasnomu etapi [Diffusion of innovations in Ukraine in modern times]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy: zb. nauk. prats*, 31, 288-296 [in Ukrainian].
  17. Shumpeter, J. (2008). *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya* [Economic Development Theory]. M.: Direktmedia Publishing [in Russian].
  18. *Rukovodstvo Oslo. Rekomendacii po sboru i analizu dannykh po innovatsiyam* (2010). OESR i Evrostat [Oslo Manual. Recommendations for collecting and analyzing data on innovations.

OECD and Eurostat]. M.: CISN.

19. Bui, Q. (2015). A Review of Innovation Diffusion Theories and Mechanisms. *DIGIT 2015 Proceedings*, 11, 1-10. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/e344/53e8f747f2fc93617d62e16016bce6a6007c.pdf> [in English].
20. *Information Economy Report 2017: Digitalization, Trade and Development* (2017). New York and Geneva: United Nations Conference on Trade and Development. Retrieved from https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ier2017_en.pdf [in English].
21. Taherdoost, H. (2018). A review of technology acceptance and adoption models and theories. *Procedia Manufacturing*, 22, 960-967 [in English].

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

УДК 339.942. (477)

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СПІВРОБІТНИЦТВА КРАЇН ШОС В СИСТЕМІ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290819.37.569

JEL: F15, F53

Журба І. Є., д.е.н.

Хмельницький національний університет

У статті проаналізовано сучасний стан господарського розвитку ШОС у 2018 р. із використанням показників сукупного ВВП. Визначено динаміку ВВП, а також частку ШОС, країн ЄС та США у світовому ВВП. Автором було досліджено важливі макроекономічні детермінанти стану економічного розвитку країн ШОС, якими є валові внутрішні заощадження. Так у середньому по ШОС цей показник зменшився. Іншою макроекономічною детермінантною, яку було використано для аналізу у статті, є валове нагромадження основного капіталу. Цей показник вимірює загальну вартість придбання виробниками основних фондів з вирахуванням вибуття основних засобів протягом звітного періоду, плюс деякі доповнення до вартості невиробничих активів (такі, як підземні багатства або значні поліпшення в кількості, якості або продуктивності землі), реалізованих виробничою діяльністю інституційних одиниць відповідних країн. Зокрема у більшості країн-членів ШОС в 2017 р. цей показник був вищий ніж середні значення в світі. Автором, був проведений аналіз темпів зростання внутрішньої та зовнішньої торгівлі країн ШОС, який показав, що внутрішня торгівля зростає більш високими темпами ніж зовнішня, що свідчить про підвищення інтеграційних процесів. Аналіз сутності регіональної інтеграції, як форми економічного співробітництва в умовах глобалізованої економіки дозволив з'ясувати, що наразі регіональна інтеграція є однією з основних тенденцій утворення глобального економічного простору, що спрямована на формування економічних зв'язків між різними країнами та регіонами з переважанням наднаціональних інтересів, вирівнюванням базових характеристик міжнародних ринків, створенням умов для проведення реформ у межах самого угруповання, взаємовідкритості економік його країн-членів ШОС. Тому, держави азійського регіону покладають велику надію на ШОС у вирішенні злободенних питань безпеки та економіки, а до основних їх сподівань від участі в Організації слід віднести очікування інвестицій, пільгових кредитів, контрактів з боку партнерів по

ШОС та здійснення узгоджених дій, що спрямовані на підтримку стабільності регіону. Отже, в статті було визначено сучасні тенденції розвитку співробітництва країн ШОС у системі світового господарства.

Ключові слова: інтеграція; глобалізація; Шанхайська організація співробітництва; міжнародні ринки; спеціалізація; кооперація; економічний розвиток

UDC 339.942. (477)

TRENDS IN DEVELOPMENT OF SCO COOPERATION IN THE WORLD ECONOMY SYSTEM

DOI 10.30838/P.ES.2224.290819.37.569

JEL: F15, F53

Zhurba I., Dr. of Econ. Sc.

Khmelnysky National University

The current state of economic development of the SCO in 2018 using aggregate GDP indicators has been analyzed in the article. The dynamics of GDP, as well as the share of SCO, EU and US countries in the world GDP are determined. The important macroeconomic determinants of the economic development of the SCO countries, which are gross domestic savings have been examined by the author. Thus, the SCO average has decreased this figure. Another macroeconomic determinant that has been analyzed in the paper is gross fixed capital formation. This indicator measures the total cost of acquisition by the producers of fixed assets minus the disposal of fixed assets during the reporting period, plus some additions to the value of non-productive assets (such as underground riches or significant improvements in the quantity, quality or productivity of land) realized by the institutional units of the country. In particular, in most SCO member countries in 2017, this figure was higher than the world average. The growth rates of domestic and foreign trade in the SCO countries, which showed that domestic trade is growing at a higher rate than foreign trade, which indicates an increase in integration processes has been analyzed by the author. The analysis of the essence of regional integration as a form of economic cooperation in the conditions of a globalized economy has revealed that nowadays regional integration is one of the main tendencies of formation of a global economic space, aimed at forming economic ties between different countries and regions with supremacy of supranational interests, alignment of basic characteristics of international markets, creation of conditions for reforms within the group itself, openness of economies of its member countries SCO. Therefore, Asian countries have high expectations of the SCO in addressing topical issues of security and economy, and their main expectations of participation in the organization include expectations of investments, preferential loans, contracts by SCO partners and concerted actions aimed at supporting stability of the region. Current trends in the

development of SCO cooperation in the world economy have been identified in the paper.

Keywords: integration; globalization; Shanghai Cooperation Organization; international markets; specialization; cooperation; economic development

Актуальність. В умовах активізації світових глобалізаційних процесів зростає роль міжрегіональних господарських об'єднань, які є в основі системи міжнародних економічних відносин. Така співпраця дає можливість активізувати економічну діяльність в регіонах та впливає на зростання їхньої конкурентоспроможності. Дослідження світогосподарських процесів підтверджує тенденції зміщення центру полюсу економічного розвитку до Азії. Тому в першій чверті 21 століття на теренах Центральної, Південної та Східної Азії утворилось інтеграційне об'єднання нового типу Шанхайська організація співробітництва (ШОС). Важливим етапом у розвитку інтеграційного об'єднання було залучення до його діяльності вісім країн держав-членів, чотири країни, що мають статус держав-спостерігачів, а також шість країн-партнерів по діалогу з ШОС, що дає можливість бути найбільш представницькою світовою організацією міжнародного співробітництва. Адже це сприяє більш ефективній координації міжнародної економічної співпраці та впливає на розвиток регіону. Особливо актуальним є те, що вкрай необхідно визначити місце та роль даного об'єднання у соціально-економічному розвитку азіатського регіону, зокрема, та світового господарства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Даними питаннями займалися як вітчизняні так і зарубіжні науковці, зокрема: О. В. Лукін [6], О. І. Биков [1], Г. Г. Рахматуліна [9], А. В. Тимофеев [11], Б. К. Султанов [10], Н. Б. Єрмекбаєва [2], С. Д. Примбетов [8], Н. П. Кім [4], Г. Г. Утюбаєва [12], О. Ю. Колегова [5]. Проте, незважаючи на велику кількість досліджень щодо проблем та перспектив розвитку економічного співробітництва різних інтеграційних об'єднань країн світу, а також етапів формування та розвитку взаємозв'язків країн-членів ШОС, щодо динаміки економічного співробітництва у контексті світових інтеграційних процесів. Однак, недостатньо уваги присвячено визначенню векторів їх перспективної взаємодії у напрямку економічного зростання всіх учасників об'єднання.

Мета. З'ясувати сучасні тенденції розвитку співробітництва країн ШОС в системі світового господарства.

Виклад основних результатів дослідження. Аналізуючи сучасний стан господарського розвитку ШОС у 2018 році використовуючи для цього основоположний макроекономічний показник, як сукупний ВВП бачимо, що країни даного інтеграційного об'єднання поступається за номінальним ВВП лише лідеру світової економіки США: 20580,25 млрд. дол. проти 18541,25 млрд. дол., випереджаючи Японію (4971,77 млрд. дол.), Німеччину (3951,34 млрд. дол.), Францію (2780,15 млрд. дол.) і Велику Британію (2828,83 млрд. дол.) [2].

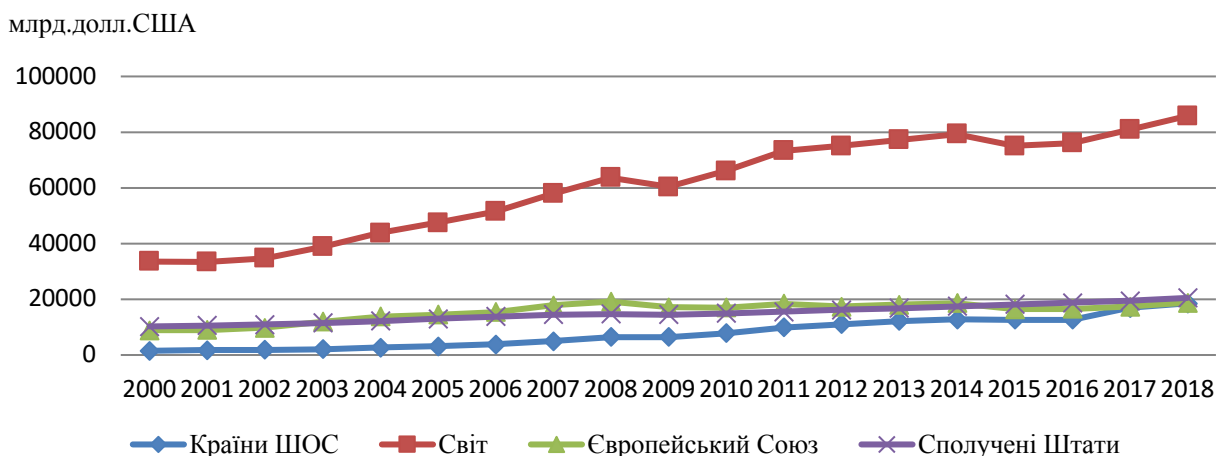
Досліджуючи економічне співробітництво країн ШОС у регіональному та глобальному вимірах, доведено, що динаміка сукупного ВВП країн ШОС демонструє поступове зростання (табл. 1).

Таблиця 1 – Частка країн ШОС, країн ЄС та США у світовому ВВП, %

Показник	2000	2001	2005	2010	2015	2016	2017	2018
Частка країн ШОС у світовому ВВП	4,48	5,04	6,59	11,83	16,88	16,63	20,91	21,61
Частка країн ЄС у світовому ВВП	26,53	27,00	30,43	25,76	21,93	21,75	21,44	21,85
Частка США у світовому ВВП	30,53	31,70	27,47	22,70	24,29	24,58	24,09	23,89

Джерело: складено автором за [13-15]

Отже, аналіз динаміки ВВП ШОС демонструє поступове зростання цього показника. Так, якщо в 2000 р. сукупний ВВП країн ШОС дорівнював 1505,34 млрд. долл. США, то в 2001 р. (рік заснування ШОС) – 1682,16 млрд. дол. США. За весь період існування ШОС сукупний ВВП зріс більше ніж в 11 разів та в 2018 р. склав – 18541,25 млрд. дол. США., що дорівнює ВВП країн ЄС (18748,57 млрд. дол. США) та незначно менше ніж ВВП США (20494,1 млрд. дол. США) (рис. 1).

Рис. 1 Динаміка ВВП, млрд. дол. США

Джерело: складено автором за [13-15]

Темпи зростання ВВП країн ШОС були більшими ніж темпи зростання в середньому в світі, країн ЄС та США. Так, середній темп зростання ВВП в країнах ШОС, склав 6,15% в рік, тоді як середній темп зростання ВВП в світі – 2,84%, країнах ЄС – 1,48%, США – 1,95%. Найбільший темп зростання з країн ШОС спостерігався в Китаї – середній темп зростання за період існування ШОС – 9,17% (найбільший темп зростання в 2006 р. – 12,72), найнижчі темпи зростання ВВП спостерігалися в Російській Федерації – середній темп зростання ВВП – 3,43% (найбільший в 2007 р. – 8,5%, найменший в 2009 р. – спостерігався спад на 7,8%). Викликає інтерес факт, що до заснування ШОС в 2000 р. темпи зростання ВВП в Російській Федерації дорівнювали 10%. Динаміка темпів зростання в країнах ШОС та окремих територіях світу наведені в табл. 2.

Таблиця 2 – Динаміка зростання ВВП (річний %)

Країна	Період								Середній темп зростання
	2000	2001	2005	2010	2015	2016	2017	2018	
Китай	8,49	8,34	11,40	10,64	6,91	6,74	6,76	6,60	9,17
Індія	3,84	4,82	7,92	8,50	8,00	8,17	7,17	6,98	6,80
Казахстан	9,80	13,50	9,70	7,30	1,20	1,10	4,10	4,10	6,46
Киргизька Республіка	5,43	5,32	-0,18	-0,47	3,90	4,30	4,70	3,50	4,37
Пакистан	4,26	1,98	7,67	1,61	4,73	5,53	5,70	5,43	4,39
Російська Федерація	10,00	5,10	6,40	4,50	-2,31	0,33	1,63	2,25	3,43
Таджикистан	8,32	9,58	6,64	6,52	6,01	6,87	7,62	7,30	7,68
Узбекистан	3,84	4,16	6,95	8,48	7,45	6,09	4,46	5,13	6,89
Середній за країнами ШОС	6,75	6,60	7,06	5,88	4,49	4,89	5,27	5,16	6,15
Сполучені Штати	4,21	1,12	3,47	2,89	2,75	1,48	2,32	..	1,95
Європейський Союз	3,84	2,25	2,12	2,09	2,35	2,03	2,48	2,00	1,48
Світ	4,39	1,94	3,87	4,28	2,86	2,57	3,16	3,03	2,84

Джерело: складено автором за [13-15]

Важливим показником для аналізу тенденції розвитку країн ШОС – є показник ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ПКС), який визначає рівень економічного розвитку, а також зростання економіки.

Важливими макроекономічними детермінантами стану економічного розвитку країн членів ШОС, є показники: валових внутрішніх заощаджень та валового нагромадження основного капіталу.

В середньому по ШОС цей показник змінювався з 19,88% в 2018 р. до 24,28% у 2005 р. Найбільше значення валових внутрішніх заощаджень в Китаї, яке в 2010 р. дорівнювало 51,71%, найменше значення у Таджикистані, яке має негативне значення – 22,27%. Динаміка валових внутрішніх заощаджень країн-членів ШОС у відсотках до ВВП наведена в табл. 3.

Таблиця 3 – Валові внутрішні заощадження країн-членів ШОС у відсотках до ВВП, %

	2000	2001	2005	2010	2015	2016	2017	2018
Китай	36,51	38,17	45,84	51,71	47,19	45,96	46,74	н\д
Індія	24,30	24,08	32,26	34,27	30,56	30,36	29,99	29,34
Казахстан	26,04	28,67	38,89	43,81	34,65	33,82	37,24	н\д
Киргизька Республіка	14,27	17,70	-2,05	-2,72	-8,30	-0,23	0,79	0,76
Пакистан	15,98	15,94	15,21	9,97	9,26	8,67	6,78	5,51
Російська Федерація	38,72	34,18	33,19	29,79	29,91	28,63	29,25	33,25
Таджикистан	16,49	9,31	-3,14	-22,27	-10,92	-4,78	-0,22	н\д
Узбекистан	24,87	23,67	34,09	24,30	24,28	22,13	26,93	30,55
Середнє по ШОС	24,65	23,97	24,28	21,11	19,58	20,57	22,19	19,88
Сполучені Штати	20,02	18,70	17,85	15,32	18,18	17,54	17,62	н\д
Європейський Союз	23,09	23,01	22,57	21,35	23,41	23,64	23,92	24,07
Світ	25,46	24,68	25,93	25,08	25,14	24,86	25,27	н\д

Джерело: складено автором за [13-15]

Наступним показником, що характеризує змінення економічного стану країн ШОС, є валове нагромадження основного капіталу, яке вимірює загальну вартість придбання виробниками основних фондів з вирахуванням вибуття основних засобів протягом звітного періоду, плюс деякі доповнення до вартості невиробничих активів (такі, як підземні багатства або значні поліпшення в кількості, якості або продуктивності землі), реалізованих виробничою діяльністю інституційних одиниць відповідних країн. Динаміка валового нагромадження основного капіталу країн ШОС у порівнянні з деякими іншими регіонами світу наведені в табл. 4

Аналіз динаміки валового нагромадження основного капіталу показує, що у більшості країн-членів ШОС в 2017 р. цей показник був вищий ніж середні значення в світі (25,45%): Китай (44,34%),

Індія (30,94%), Казахстан (26,56%), Киргизка республіка (32,90%), Таджикистан (27,19%), Узбекистан (29,47%). У цілому, цей показник у країнах ШОС зростає, що характеризує позитивну динаміку та зміцнення економічного потенціалу країн ШОС.

Таблиця 4 – Валове нагромадження основного капіталу країн ШОС у відсотках від ВВП, %

Країна	Період								Середнє значення
	2000	2001	2005	2010	2015	2016	2017	2018	
Китай	34,43	36,42	41,39	47,72	45,60	44,47	44,34	н\д	42,05
Індія	25,95	25,93	37,43	39,79	32,12	30,21	30,94	30,98	31,67
Казахстан	18,14	26,88	30,97	25,37	27,91	27,83	26,56	н\д	26,24
Киргизька Республіка	20,01	18,00	16,42	27,40	34,67	33,94	32,90	35,38	27,34
Пакистан	17,23	17,00	19,08	15,80	15,71	15,69	16,09	16,42	16,63
Російська Федерація	18,69	21,95	20,08	22,62	22,39	23,53	24,09	22,73	22,01
Таджикистан	9,41	16,38	11,65	23,85	28,87	31,12	27,19	н\д	21,21
Узбекистан	19,60	21,10	28,00	20,18	26,06	26,37	29,47	40,18	26,37
Сполучені Штати	23,68	22,18	23,38	18,74	21,04	20,32	20,59	н\д	21,42
Європейський Союз	22,87	22,27	21,69	20,38	20,07	20,22	20,49	21,08	21,13
Світ	24,49	23,97	23,38	23,85	24,71	24,96	25,45	25,84	25,69

Джерело: складено автором за [13-15]

Важливим напрямом діяльності Шанхайської організації співробітництва є розвиток співробітництва в торговельно-економічній та інвестиційній сферах, а також реалізація транспортно-комунікаційного потенціалу країн-членів ШОС.

За результатами проведеного дослідження можна виділити наступні напрями багатостороннього економічного співробітництва держав-членів ШОС: торгівля; енергетична кооперація; розвиток транспортних комунікацій; науково-технічне співробітництво; упровадження сучасних інформаційних технологій; співпраця в галузі трудової міграції; співпраця в галузі освоєння і використання водних ресурсів.

Виходячи зі статистичних даних за весь період існування ШОС було розраховано показники внутрішньої та зовнішньої регіональної торгівлі (табл. 5).

У торгівлі між країнами ШОС простежуються сильні економічні зв'язки, що збереглися з радянського періоду, особливо це стосується експортних потоків. Але імпорт з Китаю зростає швидкими темпами серед всіх країн ШОС [8].

Таблиця 5 – Динаміка внутрішньої та зовнішньої регіональної торгівлі ШОС, млрд. дол. США

Країна	2000	2001	2005	2010	2015	2016	2017
Китай	22174	25467	56755	122000	150000	159000	187000
Казахстан	2959	3245	10873	21201	20165	18850	24932
Киргизька Республіка	354	321	1545	5696	6190	7125	7475
Росію	5131	5415	17573	35854	40526	42068	49016
Таджикистан	325	146	561	2331	3007	2847	2527
Узбекистан	669	769	1412	4013	5508	5072	6932
Індія	2689	3053	11323	46491	63098	64540	74698
Пакистан	741	879	3679	7102	16565	19002	20334
Внутрішня торгівля країни ШОС	31611	35363	88718	191095	225396	234963	372913
Зовнішня торгівля країн ШОС	236367	252675	663281	1356227	1459553	1423727	2054091

Джерело: складено автором за [13-15]

На основі аналізу динаміки внутрішньої та зовнішньої торгівлі країн ШОС можливо визначити тенденцію поступового зростання торговельного обороту (табл. 6)

Таблиця 6 – Темпи зростання внутрішньої та зовнішньої торгівлі країн ШОС, %

Показник	2001/ 2000	2005/ 2004	2010/ 2009	2015/ 2014	2016/ 2015	2017/ 2016	2000/ 2017
Темп зростання внутрішня торгівля країни ШОС	112	128	130	80	104	159	1180
Темп зростання зовнішня торгівля країн ШОС	107	120	136	82	98	144	869

Джерело: складено автором за [13-15]

Як показує аналіз темпів зростання внутрішньої та зовнішньої торгівлі країн ШОС можна визначити, що внутрішня торгівля зростає більш високими темпами (за період існування ШОС в 11,8 разів) ніж зовнішня (за період існування ШОС в 8,69 разів), що свідчить про підвищення інтеграційних процесів.

Аналіз динаміки загального експорту країн-членів ШОС показує суттєве зростання суми експорту, але це зростання у різних країн різне. Так, за весь період існування ШОС обсяги експорту Китаю зросли в 9,08 разів, Казахстану в 5,48 разів, Російської Федерації в 3,36 разів, Таджикистану в 1,52 разів.

Також варто відмітити, що аналіз динаміки загального імпорту країн-членів ШОС показує зростання суми імпорту у цілому по ШОС та окремо за країнами, але зростання непропорційне. Так, за весь період існування ШОС обсяги імпорту Китаю зросли в 8,19 разів, Казахстану в 5,81 разів, Російської Федерації в 5,3 разів, Таджикистану в 4,11 разів. Значне зростання імпорту спостерігається в Індії (в 8,67 разів), але Індія стала членом ШОС тільки з 2017 р., тому це зростання не пов'язано із об'єднанням країн. Важливо відмітити, що імпорт США збільшився лише в 1,91 разів в 2017 р. у порівнянні з 2000 р.

Висновки. На основі проведеного аналізу можна зробити наступні висновки. 1. Проаналізовано сучасний стан господарського розвитку ШОС у 2018 р. із використанням показників сукупного ВВП. Визначено динаміку ВВП, а також частку ШОС, країн ЄС та США у світовому ВВП. Так, зокрема у 2018 р. він склав 18541,25 млрд. дол. США, що дорівнює ВВП країн ЄС (18748,57 млрд. дол. США) та є меншим ніж ВВП США (20494,1 млрд. дол. США). 2. Досліджені важливі макроекономічні детермінанти стану економічного розвитку країн ШОС, якими є валові внутрішні заощадження. Так у середньому по ШОС цей показник змінився з 19,88% у 2018 р. до 24,28% у 2005 р. Іншою макроекономічною детермінантною є валове нагромадження основного капіталу, так зокрема у більшості країн-членів ШОС в 2017 р. цей показник був вищий ніж середні значення в світі (25,45%). 3. Був проведений аналіз темпів зростання внутрішньої та зовнішньої торгівлі країн ШОС, який показав, що внутрішня торгівля зростає більш високими темпами (за період існування ШОС в 11,8 разів) ніж зовнішня (в 8,69 разів), що свідчить про підвищення інтеграційних процесів.

Отже, в статті було визначено сучасні тенденції розвитку співробітництва країн ШОС у системі світового господарства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Быков А.И. Экономическое сотрудничество в рамках ШОС: основные направления и перспективы развития. - Москва: Флинта, 2011. - 230 с.
2. Ерембаева Н.Б. О состояниях и перспективах политического и экономического взаимодействия в ШОС // Проблемы экономического и финансового сотрудничества в рамках ШОС. - 2013. - С. 12-30.

3. Журба І. Є. Сучасні аспекти розвитку Казахстану в системі світового господарства за умов новітніх глобалізаційних процесів / Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія економічні науки. – Черкаси. – Вип. 36. Част.1 Т.1, 2014. - С.20-28
4. Ким Н.П. Место и роль ШОС в мировом экономическом развитии // Проблемы экономического и финансового сотрудничества в рамках ШОС. - 2011. - С. 132-138.
5. Колегова О.Ю. ШОС как инструмент региональной интеграции: проблемы расширения // Свежий взгляд. - 2013. - №1(28). - С. 249-253.
6. Лукин А.В. Стратегия России в Центральной Азии и Шанхайская организация сотрудничества - М.: МГИМО - Университет, 2012. - 191 с.
7. Мірошніченко Т. М. Імперативи сучасного розвитку співробітництва в рамках ШОС // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. - №5-6 (70-71), 2013. – С. 47-52
8. Примбетов С.Д. ЕвразЭС и Китай: проблемы экономического сотрудничества // Проблемы экономического и финансового сотрудничества в рамках ШОС. - 2011. - С. 30-40.
9. Рахматулина Г.Г. Экономическое сотрудничество государств ШОС как важный фактор устойчивого развития стран Центральной Азии // Проблемы экономического и финансового сотрудничества в рамках ШОС. - 2011. - С. 153-166.
10. Султанов Б.К. Казахстанско-китайско-российское сотрудничество - основополагающий фактор в деятельности ШОС // Проблемы экономического и финансового сотрудничества в рамках ШОС. - 2011. - С. 44-49.
11. Тимофеев А.В. Перспективы создания Энергетического клуба ШОС // Китай, китайская цивилизация и мир. История, современность, перспективы: материалы XIX Международ. науч. конф.-М.:Институт Дальнего Востока РАН.-2011. - С. 50-57
12. Утюбаева Г.Г. Инвестиционное сотрудничество Казахстана и Китая в рамках ШОС. - 2012. - №3. - С. 37-38.
13. The World Bank. URL: <http://data.worldbank.org/>.
14. United Nations Conference on Trade and Development. URL: <http://www.unctad.org>.
15. United Nations Commodity Trade Statistics Database. URL: <http://comtrade.un.org>.

REFERENCES:

1. Выков, А.У. (2011) Экономическое сотрудничество в рамках ШОС: основные направления и перспективы развития [Economic cooperation within the SCO: main directions and prospects for development]. Москва: Flynta [in Russian]
2. Ermekbaeva, N.B. (2013) О состоiаниих и перспективах политическоho и экономическоho взаимодействия в ШОС [On the states and prospects of political and economic interaction in the SCO]. Проблемы экономическоho и финансовоho

- sotrudnychestva v ramkakh ShOS – Problems of economic and financial cooperation within the SCO, 12-30 [in Russian]
3. Zhurba, I. Ye. (2014) Suchasni aspekty rozvitku Kazakhstanu v systemi svitovoho hospodarstva za umov novitnikh hlobalizatsiinykh protsesiv [Modern aspects of Kazakhstan's development in the world economy in the context of the latest globalization processes] Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Serii ekonomichni nauky – Collection of scientific papers of Cherkasy State Technological University. Series of Economic Sciences, 36, 20-28 [in Ukrainian]
  4. Kym, N.P. (2011) Mesto i rol ShOS v mirovom ekonomycheskom rozvitii [The place and role of the SCO in world economic development] Problemy ekonomicheskoho i finansovoho sotrudnichestva v ramkakh ShOS – Problems of economic and financial cooperation within the SCO, 132-138. [in Russian]
  5. Kolehova, O.Iu. (2013) ShOS kak instrument rehionalnoi intehratsii: problemy rasshyreniia [SCO as a tool for regional integration: enlargement problems]. Svezhyi vzghliad – A fresh look, 1 (28), 249-253 [in Russian]
  6. Lukyn, A.V. (2012) Stratehiia Rossii v Tsentralnoi Azii i Shankhaiskaia orhanizatsiia sotrudnychestva. [Russia's Strategy in Central Asia and the Shanghai Cooperation Organization]. Moskva: MHIMO. [in Russian]
  7. Miroshnychenko, T. M. (2013) Imperatyvy suchasnoho rozvytku spivrobitnytstva v ramkakh ShOS [The imperatives of modern development of cooperation in the framework of the SCO]. Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo – Foreign Trade: Economics, Finance, Law, 5-6 (70-71), 47-52 [in Ukrainian]
  8. Prymbetov, S.D. (2011) EvrAzES i Kitai: problemy ekonomicheskoho sotrudnichestva. [EurAsEC and China: Problems of Economic Cooperation]. Problemy ekonomicheskoho i finansovoho sotrudnichestva v ramkakh ShOS – Problems of Economic and Financial Cooperation within the SCO, 30-40 [in Russian]
  9. Rakhmatulyna, H.H. (2011) Ekonomicheskoe sotrudnichestvo hosudarstv ShOS kak vazhnyi faktor ustoichyvoho rozvitiia stran Tsentralnoi Azii [Economic cooperation of SCO countries as an important factor of sustainable development of Central Asian countries]. Problemy ekonomicheskoho y finansovoho sotrudnichestva v ramkakh ShOS – Problems of economic and financial cooperation within the SCO, 153-166 [in Russian]
  10. Sultanov, B.K. (2011) Kazakhstansko-kitaisko-rossiiskoe sotrudnichestvo - osnovopolahaiushchii faktor v deiatelnosti ShOS [Kazakhstan-Sino-Russian Cooperation is a Fundamental Factor in SCO Activities]. Problemy ekonomicheskoho i finansovoho sotrudnichestva v ramkakh ShOS – Problems of Economic and Financial Cooperation within SCO, 44-49. [in Russian]

11. Timofeev, A.V. (2011) Perspektivy sozdaniia Enerheticheskoho kluba ShOS [Prospects for the establishment of the SCO Energy Club]. Kitai, kitaiskaia tsivilizatsiia i mir. Istorii, sovremennost, perspektivy: materialy XIX Mezhdunarod. nauch. konf – China, Chinese Civilization and the World. History, Modernity, Perspectives: Materials of the 19th International. scientific Conf. (50-57). Moskva: Institute of the Far East of the Russian Academy of Sciences [in Russian]
12. Utiubaeva, H.H. (2012) Investitsionnoe sotrudnichestvo Kazakhstana i Kitaia v ramkakh ShOS [Investment cooperation between Kazakhstan and China within the SCO]. 3, 37-38. [in Russian]
13. The World Bank. URL: <http://data.worldbank.org/>.
14. United Nations Conference on Trade and Development. URL: <http://www.unctad.org>.
15. United Nations Commodity Trade Statistics Database. URL: <http://comtrade.un.org>.

УДК: 330.341.1 – 048.78

**СОТ СЬОГОДНІ: ПЕРСПЕКТИВИ, ПРОБЛЕМИ, ДОСВІД
ПОКОЛІНЬ**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290819.49.570

JEL: F10, F13

Коник О. В.*Донецький національний університет ім. Василя Стуса*

Захисники членства в СОТ стверджують, що без участі в СОТ Україна не зможе продовжувати економічні реформи, на рівних брати участь в міжнародній торгівлі і отримувати пов'язані з цим частю вигоди. Їх опоненти вважають, що приєднання до СОТ завдасть непоправної шкоди цілим галузям промисловості, позбавить уряд можливості прийняття необхідних економічних рішень, а найбільш радикально налаштовані як і раніше вважають, що членство в СОТ «знищить мільйони громадян». Настільки різні точки зору пов'язані не стільки з відсутністю інформації про цю організацію і процесі приєднання - її досить, скільки з тим, що вона часто пропонується в специфічних термінах або формах, в яких часом важко розібратися неспеціалістам. В статті висвітлені проблеми стосовно того, а що ж, власне, із себе представляє СОТ, які переваги вона дає своїм членам і які обов'язки члени СОТ повинні виконувати, як участь в СОТ впливає на розвиток міжнародної торгівлі, на яких умовах до СОТ приєднуються інші країни, які основні параметри приєднання до СОТ Україні. Розкрито питання стосовного того, що реальний розвиток міжнародної торгівлі все більш чітко проявляє, що глобалізація і інтернаціоналізація світових економічних процесів одним зі своїх наслідків має поступове розмивання межі між прикордонним і внутрішнім регулюванням міжнародного економічного обміну. Одночасно розвиваються правила і норми регулювання міжнародного обміну товарами і послугами. На цій основі формується сучасна міжнародна торгова система, уречевленням якої поступово стає СОТ. В статті підкреслюється проблема того, що усунення зовнішніх перешкод на шляху українського експорту важливе для реалізації величезного потенціалу, яким володіє Україна в високотехнологічних та інших галузях з високим ступенем переробки продукції. Це - необхідна умова для подолання «сировинної» спрямованості українського експорту. Представлені шляхи вирішення даної проблеми. В статті було виявлено, що основним напрямком діяльності СОТ є лібералізація міжнародної торгівлі. Вона виражається в укладенні угод, спрямованих на зниження ставок митних тарифів і поступового усунення нетарифних бар'єрів. З цією метою СОТ регламентує встановлення митних процедур, впровадження національних стандартів і санітарних норм.

Ключові слова: СОТ; світова торгівля; світовий експорт; світовий імпорт; макроекономічні ризики; аналіз; методи управління

UDC: 330.341.1 – 048.78

WTO TODAY: PERSPECTIVES, PROBLEMS, EXPERIENCE OF GENERATIONS

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290819.49.570

JEL: F10, F13

Konyk O.*Donetsk National University named after Vasyl Stus*

Defenders of WTO membership argue that without participation in this organization, Ukraine will not be able to continue economic reforms, participate in international trade on equal and benefit from it. Their opponents believe that joining the WTO will cause severe damage to entire industries, deprive the government of the ability to make the necessary economic decisions, and the most radical-minded continue to believe that WTO membership "will destroy millions of citizens." Such different points of view are not so much related to the lack of information about this organization and the accession process - it is the result of being often offered in specific terms or forms which are sometimes difficult to understand for non-specialists. The problems of what the WTO itself is, which benefits it gives for its members, and which responsibilities they should fulfill, how participation in the WTO influences the development of international trade, on what terms they accede to the WTO have been highlighted in the article. The issue of whether the real development of international trade is increasingly reflecting that globalization and internationalization of world economic processes have the gradual blurring of the border between near border and internal regulation of international economic exchange as a consequence has been revealed in this paper. At the same time, the rules and regulations governing the international exchange of goods and services are developing. On this basis, a modern international trading system is being formed, with the WTO gradually becoming a settlement. The problem of the elimination of external obstacles to Ukrainian exports is important for realizing the huge potential of Ukraine in high-tech and other industries with a high degree of product processing has been underlined in this article. This is a necessary condition for overcoming the "raw" orientation of Ukrainian exports. The ways of solving this problem have been presented. It has been revealed that the main focus of the WTO is liberalization of international trade. It is concluded that agreements are aimed at reducing customs tariffs and the gradual removal of non-tariff barriers.

Keywords: WTO; world trade; world exports; world imports; macroeconomic risks; analysis; management methods

Актуальність. Сьогодні до Світової Організації Торгівлі (СОТ) входять півтори сотні країн і ще десятки очікують прийому. Вануату, стало у 2012 році 150-м членом Світової організації торгівлі. Всі країни-члени СОТ приймають зобов'язання щодо виконання основних угод і

юридичних документів, об'єднаних терміном "Багатосторонні торговельні угоди" (таким чином, з правової точки зору система СОТ являє собою своєрідний багатосторонній контракт (пакет угод)), нормами і правилами якого регулюється приблизно 97 % всієї світової торгівлі товарами і послугами. У разі протиправних дій з боку будь-якого члена організації, будь-яка країна зможе звертатися з відповідною скаргою до Органу по вирішенню суперечок, рішення якого обов'язкові для безумовного виконання на національному рівні кожним учасником СОТ.

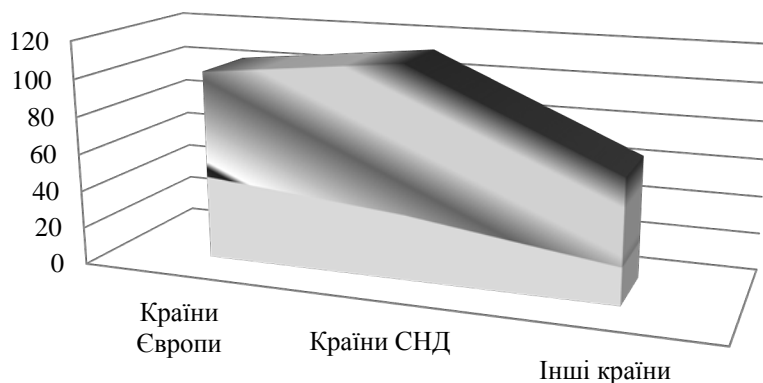
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами створення й організації діяльності СОТ займаються такі вчені - економісти як: Батанін В.В., Герчикова І.М., Дюмулен І.М., Євдокимов А.І., Новожілова Е.С. та ін. Роботи, присвячені СОТ, друкуються у видатних світових джерелах інформації на сучасних вебсайтах. Однак, аналіз сучасних проблем функціонування СОТ з часів її створення на сьогоднішній день розглядається дуже поверхово. У більшості держав не має відповідної нормативно – правової бази щодо провадження своїх ідей, вирішення глобальних, інноваційних проблем. Наукова розробка основних принципів, перспектив існування СОТ в умовах сьогодення є запорукою ефективного економічного розвитку світової економіки в цілому.

Мета роботи. Формування основних заходів щодо прискорення позитивної динаміки показників функціонування країн – членів СОТ.

Виклад основних результатів дослідження. СОТ існує з 1 січня 1995 року, але система торгових відносин, прийнята організацією, з'явилася на 50 років раніше. У 1948 році Генеральною угодою з тарифів і торгівлі (ГАТТ) були встановлені правила організації торгівлі. У 1995 році ГАТТ було перетворено в СОТ.

Основна ідея роботи організації - СОТ дає нові ринки, але в той же час, країна втрачає свої ринки. Тарифні поступки є своєрідним вступним "внеском" країни-претендента, який повинен, в свою чергу, компенсуватися отриманням нею рівноправного доступу в багатосторонню торговельну систему, що діє на основі принципів найбільшого сприяння і недискримінації. По суті, мова йде про оптимальний компроміс між відкриттям своїх ринків і доступом до нових. СОТ ставить своїм завданням забезпечення свободи торгівлі. Країни-учасниці зобов'язуються приймати рішення, пов'язані з одностороннім підвищенням імпорتنих мит тільки в ув'язці з одночасною лібералізацією імпорту інших товарів. Передбачається ув'язка протекціоністських і лібералістських програм і їх балансування.

Структурний аналіз країн-членів СОТ представлено на рис. 1.

	Країни Європи	Країни СНД	Інші країни
■ Темп росту, (%)	57	78	45
■ %	45	35	20

Рис. 1 Структурний аналіз країн-членів СОТ

Джерело: авторська розробка

При виборі цільових зовнішніх ринків країни-члени СОТ може використовувати такі методи зміцнення своїх позицій, (рис. 2).

Ринок			
		Старий	Новий
Товар	Старий	Вивчення ринку	Розвиток ринку
	Новий	Розробка ринку	Диверсифікація

Рис. 2 Організації та планування стратегій виходу на зовнішні ринки країн-членів СОТ

Джерело: авторська розробка

1) «Старий ринок - старий товар» (стратегія глибокого проникнення на ринок). Збільшення ринкової частки досягається за рахунок скорочення витрат обігу, активізації реклами, розширення сфери застосування виробленого товару.

2) «Новий ринок - старий товар» (стратегія розширення меж ринку). Стратегія передбачає активізацію діяльності за рахунок освоєння нових міжнародних ринків збуту. Ведеться постійний пошук нових географічних ринків збуту і нових сегментів ринку.

3) «Старий ринок - новий товар» (стратегія розробки нового товару). Розширення, розробка, освоєння і випуск якісно нових на даному ринку товарів. Розширення частки ринку досягається шляхом випуску і впровадження на міжнародний ринок нової продукції і формування нових потреб у споживачів.

4) «Новий ринок - новий товар» (стратегія активного проникнення). Він потребує значних зусиль з боку керівництва фірми, великих обсягів фінансових коштів для реалізації лінії поведінки. Це найбільш поширена маркетингова стратегія. Вона дозволяє здійснити пошук нових ринків в нових регіонах, які пред'являють попит на нові товари; пошук нових сегментів на старих ринках.

В даний час вважають, що світова торгова система повинна відповідати таким п'яти принципам, таблиця 1.

Таблиця 1 – Основні принципи функціонування СОТ

Назва принципу	Характеристика принципу
Відсутність дискримінації в торгівлі	Жодна держава не повинна обмежувати будь-яку іншу країну, накладаючи обмеження на експорт та імпорт товарів. В ідеалі, на внутрішньому ринку будь-якої країни не повинно бути ніяких відмінностей в умовах продажу між іноземною продукцією і національної
Зниження торговельних (протекціоністських) бар'єрів	Торговими бар'єрами називають фактори, що знижують можливість проникнення зарубіжних товарів на внутрішній ринок будь-якої країни. До них відносяться, перш за все, митні збори та імпорتنі квоти (кількісні обмеження на імпорт). На міжнародну торгівлю впливають також адміністративні перепони і політика визначення обмінних курсів валют
Стабільність і передбачуваність умов торгівлі	Іноземні компанії, інвестори та уряди повинні бути впевнені, що торговельні умови (тарифні і нетарифні бар'єри) не будуть змінені раптово і довільно
Стимулювання змагальності в міжнародній торгівлі	Для рівноправної конкуренції фірм різних країн треба припинити «несправедливі» прийоми конкурентної боротьби - такі як експортні субсидії (допомога держави фірмам-експортерам), використання демпінгових (навмисно занижених) цін для захоплення нових ринків збуту
Пільги в міжнародній торгівлі для менш розвинених держав	Цей принцип почасти суперечить попереднім, але він необхідний для втягування в світове господарство слаборозвинених країн периферії, які свідомо не можуть на перших порах конкурувати з розвиненими країнами на рівних. Тому вважається «справедливим» уявлення слаборозвиненим країнам особливих привілеїв

Джерело: авторська розробка

Характеристика стратегій вступу в СОТ визначається ризиками діяльності організації.

Для визначення ризиків діяльності СОТ пропонується розраховувати комплексний показник ризику - пріоритетне число ризиків (ПЧР). За величиною ПЧР приймається управлінське рішення про необхідність змін функціонування діяльності СОТ.

По кожній характеристиці напрямків діяльності СОТ, експерти виставляють бали які базуються в межах від 1 до 10. В цілому ПЧР можна визначити за формулою:

$$\text{ПЧР} = S * O * D, \quad (1)$$

Де, S - бал значущості показника ризику діяльності СОТ, S дорівнює 10 при «небезпечному попередженні». При відсутності наслідків виставляється 1 бал.

O - бал ймовірності виникнення ризику діяльності СОТ. Якщо дефект практично неминучий, виставляється 10 балів. При малій ймовірності виникнення дефекту виставляється 1 бал.

D - бал виявлення ризику. При абсолютній невизначеності виставляється 10 балів. У цьому випадку виявити причини ризику практично неможливо. Якщо дефект визначається з великою ймовірністю, ставиться 1 бал.

Величина ПЧР коливається в межах від 1 до 1000. Критичним вважається значення ПЧР в межах від 100 до 125. Важливим завданням СОТ є зниження ПЧР до менш 100. Регулювати рівень ПЧР можна за допомогою вдосконалення всесвітнього регулювання діяльності СОТ.

Для ефективної оцінки ПЧР діяльності СОТ, необхідно провести аналіз причин і наслідків відмов роботи діяльності країн - членів. Необхідність аналізу полягає в тому, що вивчається кожен вид відмови кожної окремої країни СОТ.

Так, аналіз діяльності країн - членів СОТ - це важливий економічний процес, що доповнює процес економічного виробництва країни в цілому.

Проведення аналізу дозволяє прийняти правильне управлінське рішення щодо будь-яких змін у функціонуванні діяльності країн - членів СОТ, спрямованих на задоволення інтересів споживача.

Результати проведення аналізу діяльності країн - членів СОТ представлено в таблиці 2.

Таблиця 2 – Аналіз діяльності країн - членів СОТ

Показник	Інтегральний показник аналізу				
	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
Країни Європи (I_1)	1,76	1,50	1,84	1,88	1,93
Країни СНД, (I_2)	1,5	1,9	1,8	1,76	1,81
Інші країни, (I_3)	1,52	1,90	1,70	1,32	1,73

Джерело: авторська розробка

Результати аналізу видів і причин відмов діяльності країн - членів СОТ представлено в таблиці 3.

Таблиця 3 – Аналіз видів і причин відмов діяльності країн - членів СОТ

Показник	Назва коефіцієнту	Період відмови	Причина відмови	Наслідки	Серйозність	Рекомендації
Країни Європи	I_1	2015 рік	Зниження рівня виробництва	Зниження показників діяльності на 20%	+	Використання системи НДДКР
Країни СНД	I_2	2014 рік	Високі витрати виробництва	Зниження показників діяльності на 25%	+	Підвищення обсягів продажів
Інші країни, (I_3).	I_3	2017 рік	Низька рентабельність діяльності	Зниження показників діяльності на 30%	+	Підвищення основних показників діяльності

Джерело: авторська розробка

Таким чином, в таблиці були визначені періоди, в яких діяльності країн - членів СОТ була неефективна. Діяльність країн - членів СОТ в ці періоди були нижча, ніж функціонування системи в наступні роки.

Проведемо визначення ризиків (ПЧР) діяльності країн - членів СОТ, яке визначить основні напрямки його реформування, з ціллю забезпечення інтересів всіх зацікавлених сторін, таблиця 4.

Таблиця 4 – ПЧР діяльності країн - членів СОТ, 2018

Аналіз діяльності країн - членів СОТ	Наслідки потенційних дефектів	Бал	Потенційна причина дефектів	Бал	Можливі заходи по виявленню дефекту	Бал	ПЧР
Країни Європи (I_1)	Низька продуктивність діяльності Зниження обсягів продажів	3	Застаріле обладнання, низька норма амортизації	2	Інноваційний, техніко - технологічний аналіз	3	18
Країни СНД, (I_2)	Низька прибуток, Високі витрати діяльності	5	Нерентабельність діяльності	5	Фінансовий аналіз	4	100
Інші країни, (I_3)	Низька продуктивність праці Плинність кадрів, Низька частка інноваційних впроваджень	4	Неефективні заходи по підготовки, перекваліфікації персонал Мало інновацій	3	Кадровий аналіз	2	24

Джерело: авторська розробка

Таким чином, аналіз ПЧР діяльності країн - членів СОТ виявив, що ризики діяльності Країн Європи та інших країн є незначними.

У той же час ПЧР діяльності Країн СНД, становить 100, що є критичною нормою ризиків для даного виду діяльності держав.

Так, основними напрямками реформування діяльності країн - членів СОТ є:

- вихід на багатосторонню правову базу для здійснення торгових операцій національними експортерами та імпортерами;
- міжнародно-правовий захист, що гарантується принципами і нормами СОТ, включаючи такі важливі положення, як режим найбільшого сприяння, захист від можливого застосування іноземними державами дискримінаційних внутрішніх податків, акцизів, митних зборів;
- можливість легалізації системи захисту своєї національної економіки в рамках СОТ;
- захист від використання так званих технічних бар'єрів в торгівлі (технічні та ін. норми і стандарти, правила сертифікації тощо);
- отримання кращих в порівнянні з існуючими та недискримінаційних умов для доступу російської продукції на іноземні ринки;
- доступ до міжнародного механізму вирішення торгових суперечок;
- створення більш сприятливого клімату для іноземних інвестицій в результаті приведення законодавчої системи у відповідність з нормами СОТ;
- розширення можливостей для російських інвесторів в країнах-членах СОТ, зокрема, у банківській сфері;
- створення умов для підвищення якості та конкурентоспроможності вітчизняної продукції в результаті збільшення потоку іноземних товарів, послуг та інвестицій на російський ринок;
- участь у виробленні правил міжнародної торгівлі з урахуванням своїх національних інтересів.

5 лютого 2008 р. на засіданні Генеральної Ради Світової організації торгівлі прийнято рішення про приєднання України до Марракеської угоди про Заснування СОТ. Того ж дня Президент України Віктор

Ющенко та керівники СОТ підписали угоду про вступ України до організації.

У Верховної Ради було 5 місяців для ратифікації цієї угоди. Того ж дня було оприлюднено прес-реліз СОТ стосовно зобов'язань України.

10 квітня 2008 року Верховна Рада ратифікувала протокол про вступ України до Світової організації торгівлі 411 голосами.

16 квітня МЗС України направило ноту генеральному Секретареві СОТ, в якій повідомило керівництво СОТ про ратифікацію протоколу про вступ України до цієї організації. Також було ухвалено Постанову Кабінету міністрів.

16 травня Україна стала 152 офіційним членом СОТ.

Висновки. Таким чином, головне завдання СОТ - сприяння безперешкодної міжнародної торгівлі, не допускаючи при цьому зловживань і негативних наслідків. У багатьох випадках це означає усунення бар'єрів, що перешкоджають торгівлі. Це також означає, що окремі підприємці, підприємства, відомчі організації повинні бути добре знайомі з нормами міжнародної торгівлі, і впевнені в тому, що ці норми не зміняться різко і без попередження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Батанін В.В. Проблеми інтеграції країн з перехідною економікою в Міжнародну торгівельну систему // БІКІ -1999 - № 16 - стор. 5-8.
2. Герчикова І.М. Міжнародні економічні організації // М: "Консалтинг" - 2000.
3. Дюмулен І.М. Світова організація торгівлі організація. -М.: Економіка, 2006.
4. Євдокимов А.І. Міжнародні економічні відносини. -М.: ТК Велбі, 2004.
5. Загашвілі В. Торгово-політичні інструменти СОТ // МЕіМО, 2002. № 8.
6. Новожілова Е.С. Що обіцяє СОТ // НЕГ - 2000 - №16 - стор.16.
7. Правова система СОТ, положення ТРІПС // Вісник економіки - № 14 - стор.46.
8. Фрідкін Л. Вступ до СОТ: 3-й раунд // НЕГ - 2001 - № 22 - стор. 3.

REFERENCES:

1. Batanin V.V. (1999). Problemy intehratsiyi krayin z perekhidnoyu ekonomikoyu v Mizhнародnu torhovu system [Problems of integration of countries with economies in transition into the International Trade System], *BYKY – BIKI*, 16, 5-8 [in Ukrainian].
2. Herchykova I.M. (2000). *Mizhнародni ekonomichni orhanizatsiyi [International Economic Organizations]*. Moscow, Konsaltynh [in Ukrainian].

3. Dyumulen I.M. (2006). *Svitova orhanizatsiya torhivli orhanizatsiya [World Trade Organization Organization]*. Moscow, Ekonomika [in Ukrainian].
4. Yevdokymov A.I. (2004). *Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny [International Economic Relations]*. Moscow, TK Velbi [in Ukrainian].
5. Zahashvili V. (2002). Torhovo-politychni instrumenty SOT [WTO Trade and Political Instruments]. *MEIMO – MEIMO*, 8 [in Ukrainian].
6. Novozhilova E.S. (2000). Shcho obitsyaye SOT [What the WTO promises]. *NEH – NEG*, 16, 16 [in Ukrainian].
7. (n.d.). Pravova systema SOT, polozhennya TRIPS [WTO legal system, TRIPS provisions]. *Visnyk ekonomiky – Bulletin of the economy*, 14, 46 [in Ukrainian].
8. Fridkin L. (2001). Vstup do SOT: 3-y raund [WTO accession: Round 3]. *NEH – NEG*, 22, 3 [in Ukrainian].

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 658.6(47.547)-047.44

АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТОРГІВЛІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290819.59.571

JEL: F14, O52

**Филипенко О. М., к.е.н.,
Колеснік Т. С., к.е.н.**

Харківський державний університет харчування та торгівлі

Метою статті є аналіз сучасного стану, тенденцій розвитку, визначення регіональних особливостей та основних проблем внутрішньої торгівлі Харківської області. В статті досліджено сучасний стан та виявлено проблеми розвитку торговельної галузі в Харківській області на основі визначення тенденцій основних показників розвитку роздрібно торгівлі. Проаналізовано регіональну структуру роздрібного товарообороту підприємств роздрібно торгівлі за 2010-2018 рр., товарну структуру роздрібного обороту торговельних підприємств в розрізі торгівлі товарами продовольчої та непродовольчої груп, залежність основних соціально-економічних показників від змін індексу фізичного обсягу роздрібного товарообороту підприємств за товарними групами. За результатами аналізу виявлено, що зростання показників роздрібного товарообороту відбувається повільніше за збільшення реальних доходів населення, внаслідок падіння купівельної спроможності. На регіональному ринку стверджуються нові формати підприємств сучасного типу, таких як гіпер-, супермаркети, торговельні центри, магазини біля дому, відбувається стрімкий розвиток Інтернет торгівлі, що забезпечує більш високу якість обслуговування. Все це призводить до поступового витіснення з споживчого ринку таких торговельних форматів, як кіоски та павільйони, а ринки трансформуються в торговельно-сервісні центри. Визначені тенденції розвитку роздрібно торгівлі дозволили узагальнити основні проблеми, що гальмують її функціонування та розвиток на споживчому ринку Харківської області. Для усунення виявлених проблем визначені основні напрямки вдосконалення роздрібно торгівлі регіону: формування споживчої пропозиції, доступної цінової політики та забезпечення якісних характеристик товарів, враховуючи купівельну спроможність споживачів; впровадження новітніх інформаційних технологій та телекомунікаційних мереж для забезпечення якісного та комплексного обслуговування населення; удосконалення розміщення торговельних об'єктів для уникнення стихійної торгівлі та усунення дисбалансу розвитку торговельної мережі в окремих районах як по місту так і регіону в цілому.

Ключові слова: підприємства роздрібно торгівлі; основні показники; динаміка; проблеми розвитку; Харківська область

УДК 658.6(47.547)-047.44

SITUATION ANALYSIS AND PROSPECTS OF TRADE IN KHARKIV REGION

DOI 10.30838/P.ES.2224.290819.59.571

JEL: F14, O52

**Fylypenko O., Ph.D in Economics,
Koliesnik T., Ph.D in Economics***Kharkiv State University of Food Technology and Trade*

The goal of this article is the analysis of modern condition and trend of development, definition of the regional features and the main problems of the domestic trade of Kharkiv region. The modern condition and the problems of the development of the trade industry in Kharkiv region on the basis of the definition of the trends and the main indicators of the development of the retail trade have been discovered in this paper. The regional structure of the retail trading circulation of the manufactures of the retail for the period of the 2010 – 2018 pp., product structure of retail of the trading enterprises in the cutaway trade by the goods of the food and non-food groups, the depending of the main social-economic indicators from the change of the index of physical volume of retail turnover of the enterprise after the product groups have been analyzed in this article. On the basis of the results of analysis it was found that the growth in retail turnover is slower than the increase of the real income of the population, as a result of the falling of purchasing power. It was approved on the regional market the new formats of enterprises of a modern type such as hypermarkets, supermarkets, shopping centers, shops near the house, takes place the rapid development of the Internet trade, that provides higher quality of the service. All this gives the place of the deletion from the consumer market such shopping format as kiosks and pavilions, and the markets transform into the shopping service centers. Trends of the development of the retail allowed to summarize the main problems, that slow down it's functioning and market development of Kharkiv region and the propositions to overcome it have been formulated. To solve the identified problems, the main directions of improvement of retail trade of the region are defined: forming a consumer offer, affordable pricing and quality assurance of goods, taking into account the purchasing power of consumers; introduction of the latest information technologies and telecommunication networks to provide quality and comprehensive services to the population; improving the location of retail outlets to avoid spontaneous trading and eliminating the imbalance of trade network development in individual areas, both in the city and in the region as a whole.

Keywords: retailers; basic indicators; dynamics; problems of development; Kharkiv region

Актуальність проблеми. Торгівля є однією з найбільш динамічних та розвинутих галузей української економіки, яка займає особливе місце в економічній системі країни та в її соціальній сфері. Тенденції розвитку даної галузі багато в чому залежать від впливу низки чинників соціального, правового та економічного характеру, рівня мінливості

факторів зовнішнього середовища та купівельної спроможності населення. Торгівля забезпечує оборот товарів та послуг, сприяє розвитку виробництва потрібної на ринку продукції, сприяє підвищенню рівня життя населення та задовольняє їх потреби. Рівень розвитку торгівлі відображає соціально-економічні процеси, які відбуваються в регіоні, динаміку зміни рівня життя населення.

Оскільки внутрішня торгівля забезпечує ефективний зв'язок між виробником і споживачем, забезпечує потреби населення, сприяє просуванню товарів та послуг на ринок, то її розвиток є необхідною умовою розвитку економіки регіону. Проте, проблеми, що виникають у торгівлі, потребують ефективного вирішення, оскільки мають вплив на економічну, фінансову та соціальну сфери регіону.

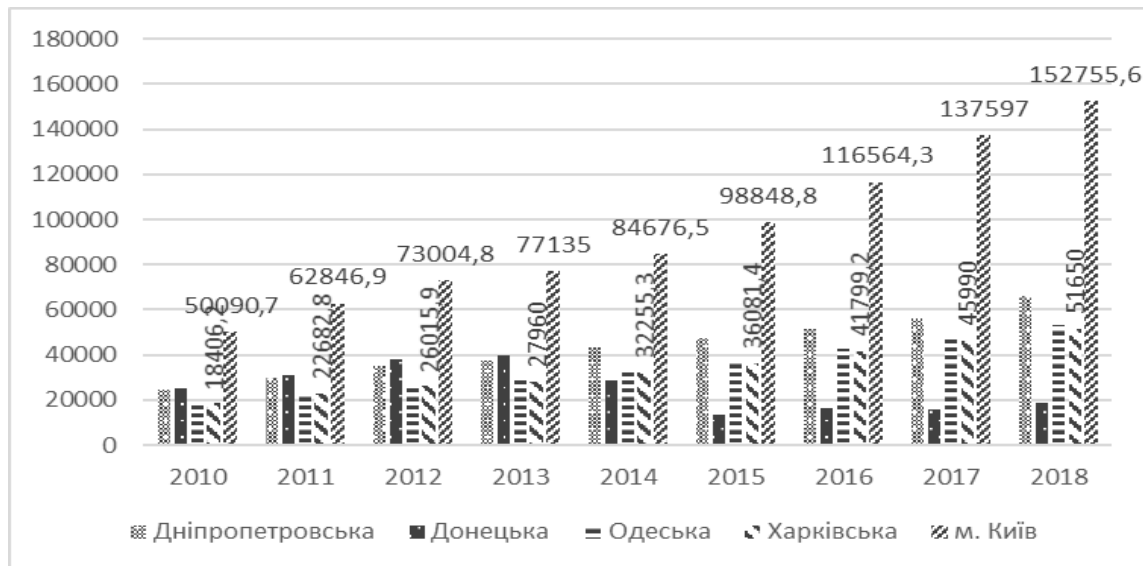
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Динаміка, проблеми та перспективи розвитку торговельної галузі України досліджувалися у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, таких як: В.В. Апопій [1], П.Ю. Балабан [2], І.О. Бланк [3], Б. Берман [4], Н.С. Краснокутська [5], А.С. Крутова [6], М. Леві [7], Л.О. Лігоненко [8], А.А. Мазаракі [9], Л.М. Яцун [10] та ін. Проте під дією різних чинників ситуація в галузі постійно змінюється, актуалізуючи необхідність проведення нових досліджень, а отже ця тема залишається актуальною, оскільки стан розвитку регіональної торгівлі є одним із важливих індикаторів економічного розвитку країни в цілому.

Метою роботи є аналіз сучасного стану, тенденцій розвитку, визначення регіональних особливостей та основних проблем внутрішньої торгівлі Харківської області.

Виклад основних результатів дослідження. Торгівля відіграє важливу роль у життєзабезпеченні товарами та послугами населення країни в цілому та її регіонів зокрема. Постійний рух товару від виробника до кінцевого споживача, який забезпечує процес торгівлі сприяє розвитку вітчизняних виробників, координує та забезпечує обсяги виробництва. Позитивна динаміка основних показників торгівлі, що спостерігається в останні роки, має важливе значення у наповненні регіональних бюджетів, зокрема Харківської області.

Для виокремлення особливостей функціонування роздрібною торгівлі у Харківській області необхідно дослідити тенденції розвитку основних показників діяльності підприємств торгівлі.

Проаналізувавши структуру загального товарообороту в Україні за 2010-2018 рр. за даними Державної служби статистики можемо зробити висновок, що показники постійно зростають (рис.1). Це свідчить про те, що економіка постійно розвивається [11-15].

Рис. 1 Регіональна структура роздрібного товарообороту підприємств роздрібної торгівлі за 2010-2018 рр.

Джерело: розроблено за даними [11-15]

За рахунок розширення та активізації регіонального внутрішнього споживчого ринку визначилася стійка тенденція до реального зростання обсягу товарного товарообороту в Харківській області протягом 2010-2018 рр. Протягом останніх років за об'ємом роздрібного товарообороту Харківська область серед областей України займає 4-те місце після м. Києва, Дніпропетровської та Одеської областей. У 2018 році цей показник склав – 51926,0 млн. грн. проти 152755,6 млн. грн., 65855 млн. грн. та 52993,0 млн. грн. відповідно).

В 2018 році товарооборот підприємств роздрібної торгівлі в Харківській області склав 51926,0 млн. грн., що у 2,8 рази перевищує показник 2010 року, який складав 18798,5 млн. грн. та на 22% перевищує показник 2017 року і становить 46078,5 млн. грн.

Товарна структура роздрібного товарообігу торговельних підприємств у 2010-2018 рр. майже не зазнала суттєвих змін. Так, якщо частка продовольчих товарів у 2010 році становила 44,8%, то у 2018 р. цей показник зріс до 47,7%, тобто на 24753,1 млн. грн. При цьому у 2018 році відбулося незначне скорочення у 2,4 рази частки непродовольчих товарів, що становила 52,3%, тобто 25295,5 млн. грн. порівняно з 2010 роком, яка дорівнювала 55,2%, тобто 10376,3 млн. грн.

(табл. 1).

Таблиця 1 – Товарна структура роздрібного товарообороту торговельних підприємств Харківської області

Роки	Роздрібний товарооборот підприємств (юридичних осіб), млн.грн	У тому числі питома вага, у %		У тому числі, млн. грн.	
		продовольчих товарів	непродовольчих товарів	продовольчих товарів	непродовольчих товарів
2010	18798,5	44,8	55,2	7821,1	10376,3
2011	22952,9	42,6	57,4	9481,3	12753,0
2012	25895,5	43,9	56,1	10526,6	14539,8
2013	27978,5	44,5	55,5	11558,6	15538,7
2014	32053,1	46,7	53,3	14097,6	17081,8
2015	36807,4	46,4	53,6	17077,6	19729,8
2016	41849,7	45,4	54,6	18984,5	22865,2
2017	46078,5	45,1	54,9	20783,0	25295,5
2018	51926,0	47,7	52,3	24753,1	27172,9

Джерело: систематизовано за даними [11; 13; 16]

Аналогічну тенденцію сталого розвитку торговельної галузі у Харківській області можна спостерігати за показником товарообороту в магазинах, що торгують переважно продовольчими та непродовольчими товарами, яка вказує на рівномірне зростання обороту за всіма групами товарів як у спеціалізованих магазинах так і неспеціалізованих (табл. 2). При цьому питома вага реалізації товарів переважає у неспеціалізованих магазинах, що доводить їхню актуальність та конкурентні переваги для споживачів. Значно підвищився товарооборот поза магазинами за останні 5 років (майже у 4,6 рази).

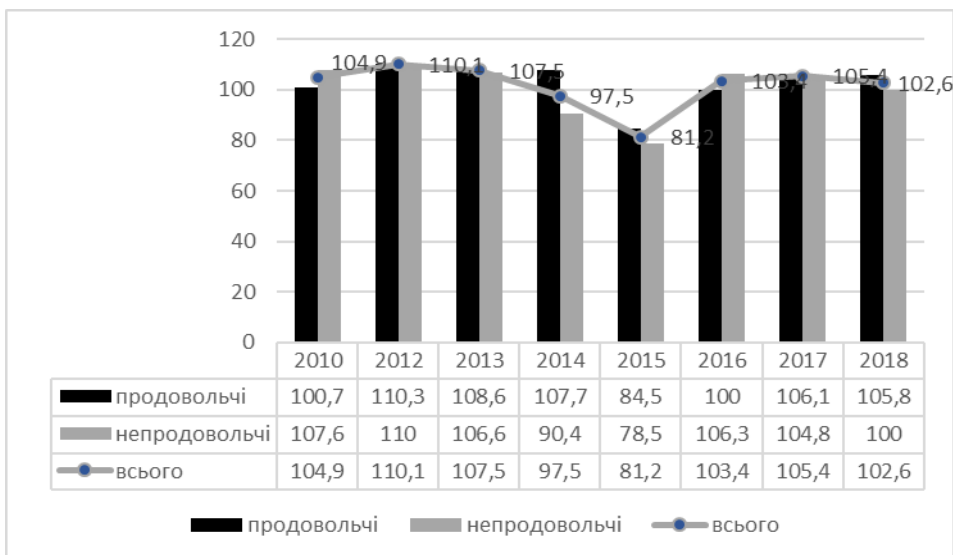
Таблиця 2 – Обороти підприємств роздрібної торгівлі Харківської області крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами

Роки	Роздрібний товарооборот, усього	У тому числі				
		у неспеціалізованих магазинах		у спеціалізованих магазинах		
		переважно продовольчим асортиментом	іншими видами роздрібно торгівлі	продовольчими товарами, напоями та тютюновими виробами	непродовольчими товарами	поза магазинами, з лотків та на ринках
2014	24083512	12558860,2	953618,5	506968,6	6952140	56624,4
2015	29926238	15946914,8	1272293,9	568789,7	7953463	64935,2
2016	34435981	18148892,8	1497960,3	719865,1	8891677	82026,9
2017	41689478	22108886,2	1680252,4	947124,0	16816714	136501,4
2018	47632195	26731157,6	2017241,8	991773,6	17632250	259772,6

Джерело: систематизовано за даними [11; 13; 15; 16]

Зниження показників індексу фізичного обсягу роздрібного товарообороту підприємств Харківської області свідчать про зменшення купівельної спроможності населення. За даними Державної служби статистики України індекс фізичного обсягу роздрібного товарообороту продовольчих товарів у порівнянних цінах у 2010 р. становив 100,7 % до попереднього року, у 2012 р. даний показник зріс до 110,3%, у 2014 р. – до 107,7%, тоді як в цей період індекс фізичного обсягу роздрібного товарообороту продовольчих товарів знизився до 90,4% (рис. 2).

Стрімке зниження споживчого попиту як продовольчих так і непродовольчих товарів спостерігається у 2015 році з відповідними показниками 84,5% та 78,5%, що обумовлено підвищенням курсу валют у 2014 році та ускладненою геополітичною ситуацією в країні. Зниження індексу фізичного обсягу роздрібного товарообороту у 2014-2015 роках спостерігається внаслідок девальвації гривні та різкого зниження купівельної спроможності потенційних споживачів продукції. Темп зростання товарообігу торговельних підприємств у 2016-2018 роках характеризує економічну стабілізацію у регіоні та зниження рівня інфляції, що підтверджується також зростанням індексу фізичного обсягу роздрібного товарообороту у 2018 році до 102,6% [9, с. 231].

Рис. 2 Індекси фізичного обсягу роздрібного товарообороту підприємств за товарними групами у Харківській області за 2010-2018 рр.

(у % до попереднього року, у порівнянних цінах)

Джерело систематизовано за даними [11; 12; 13; 15]

Повільне зростання роздрібного ринку Харківської області

обумовлено низькими темпами зростанням реального доходу населення. При цьому спостерігається зниження купівельної спроможності споживачів, про що свідчать показники індексу споживчих цін (табл. 3). Внаслідок зниження платоспроможності населення, знецінення гривні та через напружену військово-політичну ситуацію, покупці змінюють закупівельні звички, переходячи на більш дешеві альтернативи повсякденних товарів.

Таблиця 3 – Основні соціально-економічні показники Харківської області

Показники	2010	2015	2016	2017	2018
Чисельність постійного населення (на кінець року), тис. осіб.	2739,4	2703,0	2685,6	2678,4	2660,0
Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників, грн.	2060	3697	4448	6244	7657
Доходи населення, млн. грн.	67102	116880	135675	175850	216333
Індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року), %	109,0	144,2	114,1	113,8	111,2

Джерело: систематизовано за даними [11; 15; 16]

Варто зазначити, що споживчий ринок України і Харківської області зокрема, упродовж останніх десяти років зазнав відчутних змін і на сучасному етапі розвитку характеризується різноманіттям, складністю і динамічністю технологій виробництва, збільшенням кількості суб'єктів господарювання, збільшенням кількістю різноманітних товарів та їхнього асортименту, що постійно оновлюється, розширюється і поповнюється. Суттєво змінилася торговельна мережа, через яку здійснюється збут продовольчих та непродовольчих товарів. На зміну універсамам і гастрономам прийшли мережеві підприємницькі утворення (супермаркети, гіпермаркети, торговельні мережі, торговельні центри і т. ін.).

Роздрібний ринок в цілому і в напрямі продуктової торгівлі, має позитивні зміни як за кількістю торгових мереж, так і за форматами торгівлі. Сучасні формати роздрібної торгівлі, такі як супермаркети та гіпермаркети, стають дедалі більш популярними і в Харківській області, хоча їхня частка у загальному обсязі роздрібної торгівлі все ще невелика, але вона постійно збільшується, так само як і продовольчих магазинів самообслуговування. Не до кінця вирішеним залишається питання щодо упорядкування неорганізованих ринків та об'єктів стихійної торгівлі.

На 1 січня 2018 року в Харківській області на балансі підприємств

(юридичних осіб), які здійснювали діяльність із роздрібною торгівлі, налічувалося 3228 тис. об'єктів роздрібною торгівлі (табл. 4).

З даних таблиці простежується негативна динаміка мережі роздрібною торгівлі, зокрема:

– кількість магазинів на кінець 2017 року зменшилася на 13% порівняно з 2016 роком, а за три роки цей показник зменшився на 11,6%;

– впродовж досліджуваних періодів торгова площа магазинів скоротилася на 6,8%, що пов'язано із погіршенням умов господарювання (економічна нестабільність, скорочення платоспроможного попиту на товари тощо), тоді як площа у розрахунку на один магазин на кінець 2017 року збільшилась на 2,4%, що свідчить про пожвавлення діяльності;

Таблиця 4 – Мережа роздрібною торгівлі Харківської області

Підприємства роздрібною торгівлі	Роки			Темпи приросту, %		
	2015	2016	2017	2016/ 2015	2017/ 2016	2017/ 2015
Кількість об'єктів роздрібною торгівлі, од.	3653	3710	3228	1,6	-13	-11,6
Магазини роздрібною торгівлі, од.	2350	2481	2141	5,6	-13,7	-8,9
Напівстаціонарі об'єкти торгівлі, од.	1303	1229	1087	-5,7	-11,6	-16,6
Торгова площа магазинів, тис.м ²	578,4	582,8	539,2	0,8	-7,5	-6,8
Торгова площа у розрахунку на один магазин, м ²	246	235	252	-4,8	7,2	2,4

Джерело: розраховано за даними [15; 16]

– кількість кіосків, тобто напівстаціонарних об'єктів торгівлі зменшилася на 16,6%. Основне скорочення припало на 2017 рік.

Одним із пріоритетів успішного розвитку роздрібною торгівлі і запорукою стійкої тенденції зростання обсягу товарообороту стало розширення додаткових послуг та можливостей для споживачів під час процесу здійснення покупок, про що свідчать показники з рис 3.

За даними Держстату, диверсифікація послуг підприємств роздрібною торгівлі за останні 5 років має позитивну динаміку здійснення покупок за допомогою платіжних карток. Так, якщо обсяг роздрібною товарообороту у 2014 році становив 3723711,6 тис. грн., то у 2018 році цей показник зріс у 3,8 рази, що дорівнює 14191457,9 тис. грн. Не менш вагомою стала форма реалізації товарів за допомогою банківського кредиту. Його показник у 2018 році у 2,8 рази перевищує показник

2014 року і становить 1130799,1 тис. грн. Такі умови надають споживачам можливість швидко, зручно і з мінімальними витратами часу здійснювати придбання необхідних товарів в необхідній кількості в умовах вільного вибору і широкого асортименту. Процес вдосконалення системи послуг необхідний для забезпечення комфорту споживачів та спрощення процесу роздрібною реалізації, що в свою чергу призводить до збільшення обсягу товарообігу.

Рис. 3 Структура роздрібного товарообороту підприємств (тис. грн.)

Джерело: розроблено за даними [14; 16]

Підвищення привабливості підприємств торгівлі та забезпечення конкурентних переваг можливе не лише за рахунок цінової політики, а й шляхом збільшення культури обслуговування, надання покупцям найбільш широкого переліку послуг та забезпечення безперебійної реалізації товарів у ході своєї основної діяльності.

Висновки. В результаті перетворень та змін у торговельній сфері Харківської області можна виділити наступні основні тенденції:

- зростання показників роздрібного товарообороту відбувається повільніше за збільшення реальних доходів населення, внаслідок падіння купівельної спроможності;
- змінюється структура реалізації товарів у бік збільшення реалізації товарів продовольчої групи;
- зростання показника обсягу товарообороту відбувається на фоні скорочення кількості торговельних об'єктів та торговельних площ;

- поступове зростання кількості торгівельних об'єктів великих форматів, формування торгових мереж, що здійснюють торгівлю переважно продовольчими товарами та товарами першої необхідності як у межах міста, так і регіону в цілому;

- укрупнення бізнесу призводить до витіснення з споживчого ринку малих торговельних форматів таких, як кіоски та павільйони, а ринки трансформуються в торговельно-сервісні центри;

- через дефіцит торгових площ та високі орендні ставки у регіоні поширеним форматом, що активно розвивається, є магазин «біля будинку», тобто магазини невеликого формату, які вимагають менших інвестицій порівняно з торговими мережами і швидше окупаються;

- розширення каналів збуту відбувається за рахунок активного розвитку он-лайн покупок через інтернет-магазини, які у свою чергу не вимагають значних інвестицій та капіталовкладень у торгові приміщення та їх оренду, тому вони мають привабливу цінову політику.

Визначені тенденції галузі регіону доводять розширення внутрішнього споживчого ринку та зростання обсягу товарообороту і є свідченням про позитивні зміни й динамічні зрушення в даній галузі та підвищення значущості роздрібною торгівлі в економіці регіону.

Проведене теоретичні та аналітичні дослідження дозволяють визначити основні напрямки вдосконалення роздрібною торгівлі регіону:

- формування споживчої пропозиції, доступної цінової політики та забезпечення якісних характеристик товарів, враховуючи купівельну спроможність споживачів;

- впровадження новітніх інформаційних технологій та телекомунікаційних мереж для забезпечення якісного та комплексного обслуговування населення;

- удосконалення розміщення торговельних об'єктів для уникнення стихійної торгівлі та усунення дисбалансу розвитку торговельної мережі в окремих районах як по місту так і регіону в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Апопій В. Глобалізаційні процеси і нові тенденції розвитку внутрішньої торгівлі України / В. Апопій, Р. Криган, О. Процишин // Торгівля, комерція, підприємництво. – 2014. – Вип. 16. – С. 7-13.
2. Балабан П.Ю. Ринкові трансформації торгівлі в сільській місцевості / П.Ю. Балабан,

- М.П. Балабан // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2014. – Вип. 1. – С. 178-189.
3. Барна М. Концепція розвитку системи внутрішньої торгівлі України в сучасних умовах трансформації / М. Барна // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 10. – С. 63-70.
  4. Берман Б. Розничная торговля : стратегический подход / Б. Берман, Дж. Эванс // Пер. с англ. – 8-е изд. – М.: Вильямс, 2003. – 1184 с.
  5. Краснокутська Н.С. Характерні ознаки потенціалу торговельних підприємств в Україні / Н.С. Краснокутська // Вісн. ДонНУЕТ. – 2008. – № 3 (39). – С. 192–199.
  6. Крутова А.С. Аналіз розвитку роздрібної торговельної мережі харківського регіону / А.С. Крутова, О.О. Нестеренко // Вісник Запорізького нац. ун-ту. Серія «Економіка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/econo_2010_4/2010_4/194-202.pdf.
  7. Леви М. Основы розничной торговли / М. Леви, Б. А. Вейтц. : пер. с англ. под ред. Ю. Н. Каптуревского. – СПб. : Питер, 2001 – 448 с.
  8. Лігоненко Л.О. Трансформаційні процеси в торгівлі України в умовах інтернаціоналізації : монографія / Л.О. Лігоненко, Г.М. Богославець, Г.Л. Піратовський та ін.; за ред. Л.О. Лігоненко. – К. : КНТЕУ, 2009. – 334 с.
  9. Мазаракі А., Лагутін В., Герасименко А. [та ін.]. Внутрішня торгівля України : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – 864 с.
  10. Яцун Л.М. Тенденції розвитку роздрібної торгової мережі / Л. М. Яцун, Г. С. Винокурова // Економічний простір. – 2009. – № 22/2. – С. 79–87.
  11. Роздрібна торгівля України у 2014 році. Київ : Держ. служба статистики України. 2015. – 152 с.
  12. Роздрібна торгівля України у 2015 році. Київ : Держ. служба статистики України. 2016. – 126 с.
  13. Роздрібна торгівля України у 2016 році. Київ : Держ. служба статистики України. 2017. – 123 с.
  14. Статистичний щорічник України за 2016 році. Київ : Держ. служба статистики України. 2017. – 610 с.
  15. Торговля. Головне управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua/index.php/torhivlia-shoricno>.
  16. Торгова мережа підприємств роздрібної торгівлі на 1 січня 2018 року: Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2018. – 38 с.

REFERENCES:

1. Apopii V., Kryhan R., Protsyshyn O. (2014), Globalization processes and new trends in the development of Ukraine's domestic trade [Hlobalizatsiini protsesy i novi tendentsii rozvytku v nutrishnoi torhivli Ukrainy], Trade, commerce, entrepreneurship, whip. 16, pp. 7-13.
2. Balaban, P. Y., Balaban, M. P. (2014). Rynkovi transformatsiyi torhivli v sil's'kiy mistsevosti [Market transformation trade in the countryside]. Ekonomichna strategiya i perspektyvy rozvytku sfery torgivli ta poslug – Economic strategy and prospects of development of sphere of trade and services, 1, 178-189.
3. Barna, M. (2015), Concept of development of the system of internal trade of Ukraine in the modern conditions of transformation [Kontseptsiiia rozvytku systemy vnutrishnoi torhivli Ukrainy v suchasnykh umovakh transformatsii], Investments: practice and experience, No 10, pp. 63-70.
4. Berman B., Evans Dzh. (2003). Roznichnaya togovlya: strategicheskiy podkhod. [Retail trade: strategic approach]. M.: Vil'yams, 1184 p.
5. Krasnokutska N.S. (2008), Kharakterni oznaky potentsialu torhovelnikh pidpriemstv v Ukraini [Characteristic features of the potential of trading enterprises in Ukraine.] Donetsk: Don NUET, Visnyk, No 3(39), pp. 192-199 [in Ukrainian].
6. Krutova A.S. & Nesterenko O.O. (2010) Analiz rozvytku rozdribnoi torhovelnoi merezhi Kharkivskoho region [Analysis of the development of the Kharkiv region retail trade network], Visnyk ZNU, Retrieved from http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/eco_2010_4/2010_4/194-202.pdf.
7. Levi M., Veitts B.A. (2001), *Basics of Retail [Osnovy roznichnoy togovli]*, Peter, Sankt-Peterburg, 448 p.
8. Lihonenko, L.O., Bohoslavets, H.M., Piratovskyi, H.L. (2009), Transformation processes in Ukrainian trade in the conditions of internationalization [Transformatsiini protsesy v torhivli Ukrainy v umovakh internatsionalizatsii], KNTUE, Kiev, 334p.
9. Mazaraki A., Lagutin V., Gerasymenko A. [tain.]. Vnutrishnja togovlja Ukrai'ny : monografija. Kyi'v : Kyi'v. nac. tovg.-ekon. un-t, 2016. 864 s.
10. Yatsun L.M. & Vynokurova G.S. (2009), Tendentsii rozvytku rozdribnoi torhovoi merezhi [Trends in the retail trade network development], Ekonomichniy Prostir, No 22/2, pp. 79-87.
11. Rozdribna togovlja Ukrai'ny u 2014 roci. Kyi'v : Derzh. Sluzhba statystyky Ukrai'ny. 2015. 152 s.
12. Rozdribna togovlja Ukrai'ny u 2015 roci. Kyi'v : Derzh. Sluzhba statystyky Ukrai'ny. 2016. 126 s.

13. Rozdribna torgivlja Ukrainy u 2016 roci. Kyi'v : Derzh. Sluzhba statystryky Ukrainy. 2017. 123 s.
14. Statystrychnyj shhorichnyk Ukrainyza 2016 roci. Kyi'v: Derzh. Sluzhba statystryky Ukrainy. 2017. 610 s.
15. Torhivlia. Holovne upravlinnia statystryky u Kharkivskii oblasti [Trade. Main Department of Statistics in Kharkiv Oblast]. Retrieved from <http://kh.ukrstat.gov.ua/index.php/torhivlia-shoricno>.
16. Torhova merezha pidpryyemstv rozdribnoyi torhivli na 1 sichnya 2018 roku: Statystrychnyy byuletyn'. (2018). [Trading network of enterprises of retail trade on January 1, 2018]. K.: Derzhavna sluzhba statystryky Ukrayiny, 38 p.

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА, ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 336.717:658.64

МЕХАНІЗМ ЗДІЙСНЕННЯ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ ТА ОПЕРАЦІЙ В БАНКАХ КРАЇНИ

DOI 10.30838/P.ES.2224.290819.72.572

JEL: G20, G21

Андросова О. Ф., к.е.н.,
Давиденко К. В.

Національний університет «Запорізька політехніка»

У статті надано загальному характеристику банківським послугам. Розглянуто їх особливості, класифікацію, ознаки, властивості. Виявлено причини виникнення та розвитку нетрадиційних банківських операцій та послуг, а саме: зниження рівня дохідності традиційних банківських операцій, загострення конкуренції між учасниками на ринку фінансових послуг; необхідність підвищення якості обслуговування клієнтури; необхідність підвищення ліквідності та платоспроможності банку; диверсифікація банківських доходів; залучення нових клієнтів з метою розширення структури ресурсної бази; зменшення ризиків пов'язаних із здійсненням традиційних операцій. Доведено, що банківським послугам належать такі ознаки: для надання банківських послуг не потрібні додатків ресурси, винагорода за надані послуги банками отримується у вигляді комісії. З'ясовано, що важливою властивістю банківських операцій є їх продуктивний характер. Також досліджено механізм надання різних видів банківських послуг: касово-розрахункових операцій, лізингових операцій, факторингових і форфейтингових операцій, гарантійних операцій банків. Відзначено, що факторинг є конкретним комплексом фінансових послуг, які переважно надають комерційні банки клієнтам, малого та середнього бізнесу в обмін на поступку дебіторської заборгованості. Сформульовано, що зміст факторингу розкривається у його функціях: фінансування, адміністративне управління дебіторською заборгованістю, оцінка платоспроможності покупців постачальника, страхування ризиків. Обґрунтовано, що в форфейтинговій операції банківська установа бере на себе такі ризики: ризик неплатежу, валютний, процентний, ризик, переказування коштів. Встановлено, що форфейтинг надає можливість експортеру скоротити дебіторську заборгованість за рахунок додатково мобілізованих коштів. Відзначено, що гарантія виступає способом забезпечення виконання зобов'язань і не залежить від основного зобов'язання. Виявлено, що проведення трастових операцій потребує від фахівців

банків широкого діапазону професійних навичок, ніж інші види банківських операцій.

Ключові слова: банківські послуги; факторинг; форфейтинг; трастові послуги; лізинг; гарантійні операції; механізм здійснення операцій

UDC 336.717:658.64

MECHANISM OF PERFORMANCE OF BANKING SERVICES AND OPERATIONS IN BANKS OF THE COUNTRY

DOI 10.30838/P.ES.2224.290819.72.572

JEL: G20, G21

**Androsova O., Ph.D in Economics,
Davidenko K.**

Zaporizhzhya Polytechnic National University

The general description of banking services is given in the article. Their features, classification, features, properties are considered. The reasons for the emergence and development of non-traditional banking operations and services have been identified, namely: a decrease in the level of profitability of traditional banking operations, an intensification of competition between participants in the financial services market; the need to improve the quality of customer service; the need to increase the bank's liquidity and solvency; diversification of bank income; attracting new clients in order to expand the structure of the resource base; reducing the risks associated with traditional operations. It has been proved that banking services are characterized by the following features: the provision of banking services does not require additional resources, and the fee for the services provided by banks is paid as a commission. It is found that an important feature of banking transactions is their productive nature. The mechanism of providing various types of banking services: cash-settlement operations, leasing operations, factoring and forfeiting operations, guarantee operations of banks is also investigated. It is noted that factoring is a specific complex of financial services, which is mainly provided by commercial banks to clients, small and medium-sized businesses in exchange for a receivable. It is stated that the content of factoring is revealed in its functions: financing, administrative management of accounts receivable, assessment of solvency of buyers of the supplier, insurance of risks. It is substantiated that in a forfeiting transaction, a banking institution assumes the following risks: default risk, currency risk, interest rate risk, money transfer. It has been established that forfeiting enables the exporter to reduce receivables at the expense of additional funds raised. It is noted that the guarantee is a way of ensuring the fulfillment of obligations and is not dependent on the underlying obligation. It is revealed that conducting trust operations requires bank professionals with a broader range of professional skills than other types of banking operations.

Keywords: banking services; factoring; forfeiting; trust services; leasing; guarantee operations; mechanism of transactions

Актуальність. Надання послуг в комерційному банку України є самим пріоритетним завданням банківської установи. Для залучення клієнтів комерційний банк надає традиційні та нетрадиційні банківські послуги. На ринку фінансових послуг загострюється інтенсивна конкурентна боротьба за клієнта, тому всі банківські установи ретельно працюють над створенням нових інноваційних, доступних, якісних, ефективних банківських послуг. В зв'язку з цим це питання є дуже актуальним та потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх наукових досліджень. Це питання цікавить українську наукову спільноту, тому дуже ретельно українські науковці досліджували її в своїх наукових працях, підручниках, монографіях, виступах на конференціях. Дане питання досліджували такі вчені: О.І. Копилук, О.М. Музичка, І.М. Михайловська, А. В. Олійник, А.М. Герасимович. Сучасний розвиток комерційної діяльності банківської установи направлений на значне розширення та впровадження банківських послуг для потенційних клієнтів. Надання якісних послуг в умовах мінливого середовища банківської системи спонукає комерційний банк до отримання найбільшої частки доходів від здійснення цих операцій. Це питання є дуже актуальним в реальних умовах існування банківської системи, потребує ретельного дослідження та виявлення нових видів банківських послуг та залучення клієнтів до банківських установ.

Метою статті є дослідження основних видів операцій та послуг, ознак властивостей механізму надання різновидів банківських послуг.

Виклад основних результатів дослідження. Банківські послуги та основні види операцій відіграють значну роль у діяльності комерційних банків. Мінливе банківське середовище спонукає комерційні банки завойовувати своїх клієнтів в посиленій конкурентній боротьбі та створенні нових інноваційних, перспективних, швидко доступних операцій та послуг. Банківські установи в реаліях сьогодення надають такі види послуг: розрахунково-касові, операції з банківськими платіжними картками, трастові операції, факторингові операції, форфейтингові операції, лізингові та гарантійні, інші види.

Розрахункові і касові операції є самими поширеними в банківській установі, відіграють значну роль у діяльності банків, а саме:

- розрахункові операції є найпоширенішими операціями банків, і

частка цих операцій збільшується у зв'язку з динамічним розвитком роздрібного ринку, а також з використанням платіжних карток; розрахункові операції здійснює переважна більшість персоналу банку; розрахункові та касові операції виконуються не тільки як окремі операції, вони також супроводжують активні та пасивні операції; проведення цих операцій сприяє залученню найдешевших ресурсів; ризикованість розрахункових операцій значно нижча ризику активних операцій [8, с. 287].

Механізм організації розрахункових та касових операцій здійснюється на підставі внутрішніх документів банку з питань організаційної структури банку, штатного розкладу банку, наявності і розвитку мережі банку, характеристики технології та автоматизації, характеристики режиму роботи, технологічних карт за видами операцій. Тарифи банку на послуги банку та банків-конкурентів є важливим джерелом інформації для характеристики конкурентоспроможності цих послуг на ринку. Розрахунково-касове обслуговування – послуги, пов'язані із переказом грошей з рахунка на рахунок клієнта, видачею йому грошей у готівковій формі. В Україні лізингові операції можна класифікувати за різними ознаками, але більше всього їх використовують в кредитних банківських операціях та відносять до них тільки операції з фінансового лізингу, які з економічного погляду розглядаються як кредити в інвестиційну діяльність. Організація і технологія здійснення операцій з фінансового лізингу визначаються в кожній країні власними законодавчими актами, але в загальному можна виділити три основні етапи лізингової угоди, як і при будь-якому кредитуванні: підготовчий етап; юридичне закріплення угоди; етап укладення лізингової угоди і виплати лізингових платежів. На першому етапі здійснюється пошук потенційних клієнтів, зацікавлених у фінансовому лізингу. На наступному етапі при позитивному вирішенні питання лізингу лізингодавець інформує потенційного клієнта про готовність до вступу в лізингові відносини, а постачальникові скеровує замовлення на поставку устаткування, та між постачальником і лізингодавцем укладається договір купівлі-продажу об'єкта лізингу. Третій етап лізингових операцій - укладення лізингової угоди, договору страхування та інших документів і сплата лізингових платежів. Здійснення факторингу для комерційних банків дає можливість розширити сферу їх діяльності залучити нових

клієнтів, збільшити і диверсифікувати джерела доходів. Основний принцип факторингу полягає в тому, що фактор купує у своїх клієнтів їх дебіторські вимоги до покупців, оплачує їм від 80 до 90 % суми вимог, решту 10-20 % клієнти одержують після сплати боргу покупцями. Таким чином, компенсується кредитний ризик банку [6, с. 214].

В загальному випадку механізм функціонування лізингу складається з таких операцій рис. 1: 1 - суб'єкт господарювання (лізингоодержувач) звертається до лізингодавця з проханням надати йому в оренду необхідне обладнання; 2 - лізингоодержувач вибирає постачальника обладнання; 3 - лізингодавець аналізує фінансовий стан та показники діяльності лізингоодержувача й укладається лізингова угода; 4 - лізингодавець укладає угоду купівлі необхідного обладнання; 5 - лізингодавець укладає кредитну угоду з банком; 6 - лізингодавець купує обладнання за рахунок кредиту; 7 - передача майна в користування лізингоодержувачу; 8 - лізингоотримувач укладає угоду страхування майна зі страховою компанією;

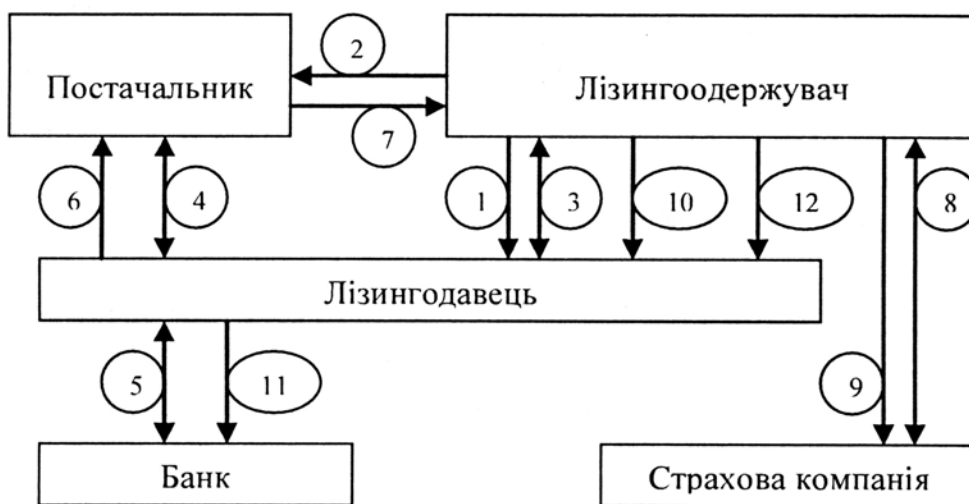
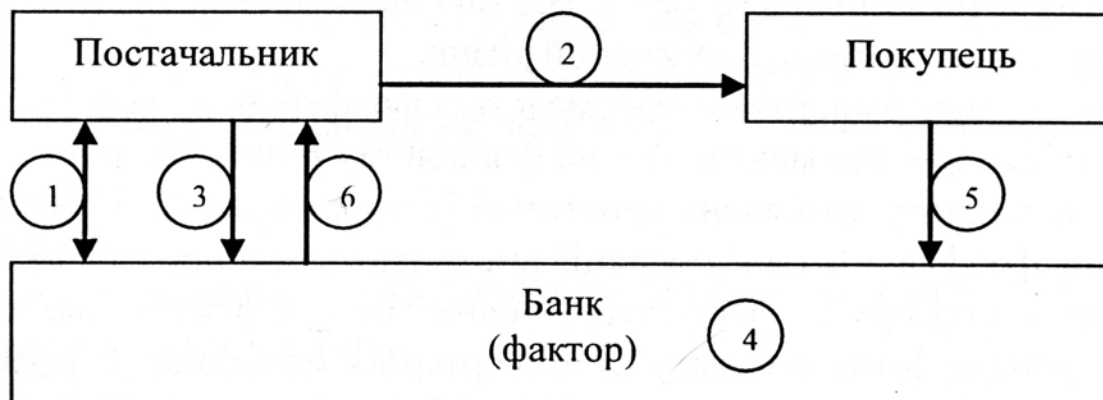

Рис. 1 Механізм здійснення лізингових операцій
Джерело: [7, с. 561]

9 - сплата страхових внесків лізингоотримувачем; 10 - сплата лізингових платежів лізингодавцю; 11 - сплата кредиту та відсотків банку лізингодавцем; 12 - повернення майна по закінченню лізингової угоди або його викуп за залишковою вартістю.

Здійснення класичної факторингової операції показано на рис. 2.

Рис. 2 Механізм здійснення факторингової операції
Джерело: [7, с. 565]

Як свідчать данні рис. 2, факторингова операція складається з таких процесів: 1 - постачальник укладає з банком (фактором) договір факторингу; 2 - постачальник відгружає товари або надає послуги боржнику; 3 - постачальник передає в банк (факторові) документи, які засвідчують виконання цих дій - відгрузку продукції чи надання послуг; 4 - банк (фактор) здійснює авансоване фінансування в розмірі до 90% від суми дебіторської заборгованості; 5 - покупець (боржник) розраховується із банком фактором; 6 - фактор передає решту грошових коштів постачальнику.

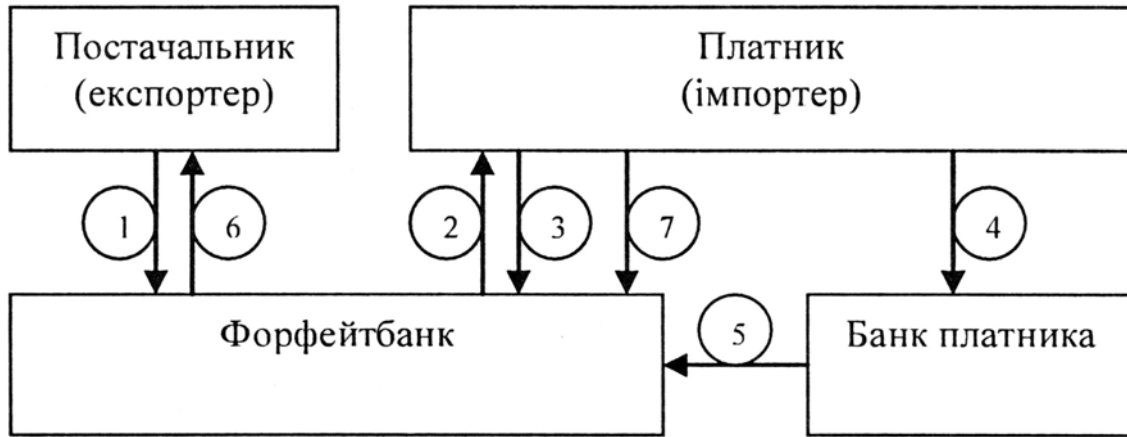
Взаємовідносини між банком-фактором і клієнтом-постачальником регулюються угодою про факторингове обслуговування. Перед укладенням угоди в банк подають заяву і всі документи для кредитування, а також документи, що вказуватимуть про фінансовий стан клієнта, сферу його діяльності, вид реалізованої продукції, кон'юнктуру ринку [6, с.204].

Форфейтинг надає можливість експортеру скоротити дебіторську заборгованість за рахунок додатково мобілізованих коштів.

Основними документами, якими оформляється форфейтинг є векселі, хоча можуть бути й інші цінні папери, що мають обіг на фондовому ринку. Загалом популярність векселів в даному випадку зумовлена простотою їх оформлення та використання.

Учасниками форфейтингової операції виступають: експортер, імпортер, банк експортера, банк імпортера та форфейтер - банк або форфейтингова компанія.

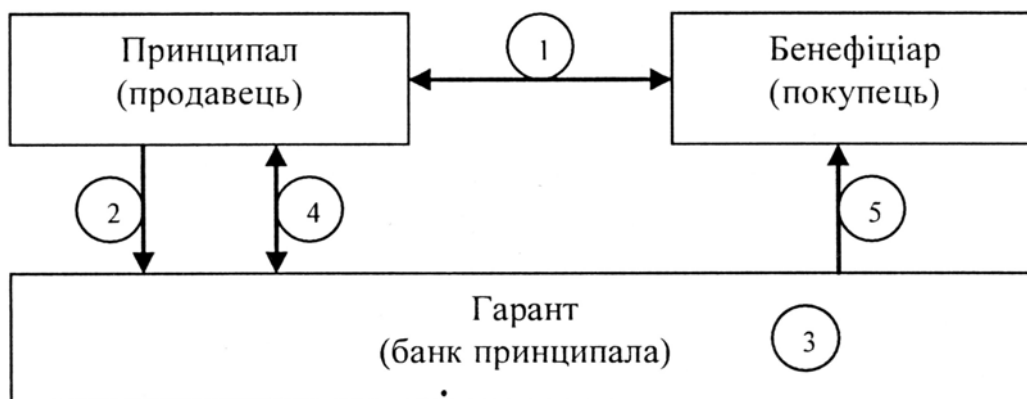
Механізм здійснення форфейтингової операції показано на рис. 3.

Рис. 3 Механізм здійснення форфейтингової операції
Джерело: [7, с. 566]

Згідно рис. 3, факторингова операція включає такі процеси: 1 - оформлення та виставлення постачальником переказного векселя на оплату відвантажених товарів на експорт; 2 - вимога форфейтбанку до імпортера щодо акцепта платіжних документів; 3 - акцепт імпортером наданих платіжних документів; 4 - прохання імпортера до свого банку надати гарантію оплати боргу; 5 - гарантія банку платника перед форфейтбанком про оплату боргу імпортером; 6 - придбання форфейтбанком векселів без права регресу з їх оплатою; 7 - погашення імпортером боргу перед форфейтбанком.

Гарантія - це спосіб забезпечення виконання зобов'язань, відповідно до якого банк-гарант приймає на себе грошове зобов'язання перед бенефіціаром сплатити кошти за принципала в разі невиконання останнім своїх зобов'язань у повному обсязі або їх частину в разі пред'явлення бенефіціаром вимоги. Гарантія не залежить від основного зобов'язання.

Рис. 4 Механізм надання гарантії
Джерело: [7, с. 568]

У загальному випадку механізм надання гарантії рис. 4 складається з таких процесів: 1 - між продавцем і покупцем укладається комерційна угода; 2 - принципал подає до банку-гаранта заяву про надання гарантії, 3 - після прийняття рішення про надання гарантії готується проект договору про надання гарантії, в якому зазначаються права та обов'язки банку-гаранта та принципала; 4 - проект договору передається принципалу для узгодження; 5 - надання гарантії бенефіціару банком-гарантом.

Трастові (довірчі) послуги комерційних банків - це довірчі послуги з управління і розпорядження коштами клієнтів банку, їхніми цінними паперами та іншими активами. Надаючи трастові послуги, банк проводить операції з майном клієнта (довірителя) і стає повноважним посередником між ринком і клієнтом, приймаючи інвестиційні й управлінські рішення в інтересах свого клієнта і розподіляючи у разі необхідності кошти для забезпечення зобов'язань клієнта.

До трастових послуг належать придбання і продаж цінних паперів клієнта з метою максимізації його прибутку, контроль за отриманням прибутків на користь клієнта (дивідендів, процентів та ін.), ведення особистих банківських рахунків клієнта (оплата його рахунків, одержання належних йому платежів та ін.).

У трастових операціях беруть участь декілька сторін: довірена особа (траст) - суб'єкт, що здійснює управління майном за дорученням на користь довірителя; довіритель - юридична або фізична особа, яка передає право управління своїм майном довірчій особі; бенефіціар — особа, на користь якої надаються довірчі послуги. Це може бути як сам довіритель, так і третя особа.

Трастові послуги на сьогодні є одними з найбільш важливих і перспективних послуг серед усіх інших традиційних і нетрадиційних послуг банків.

Висновки. Банківські установи надають багато різних послуг та операцій. Механізм надання нетрадиційних банківських послуг постійно адаптується до сучасних умов, які ґрунтуються на швидкому прийняттю рішень щодо надання послуг, зменшенні паперових носіїв, простому та доступному механізму одержання послуги, що дозволить залучити до користування послугами значну кількість клієнтів банку. Механізм надання нетрадиційних банківських послуг, умови надання, оформлення

договорів та належної документації займає великий проміжок часу, що визиває невдоволення у клієнтів. дуже великі процентні ставки за надання таких послуг спонукають клієнтів шукати інші шляхи одержання фінансових послуг, тому банківським установам треба вивчати досвід провідних іноземних банківських установ, аналізувати вітчизняний досвід та вчитися мінімізувати витрати на одержання нетрадиційних банківських послуг в сучасних умовах існування українських підприємств, юридичних та фізичних осіб для збільшення клієнтської бази комерційних банків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Прасолова С. П. Банківські операції: навчальний посібник та практика / С. П. Прасолова, О. С. Вовченко // – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 568 с.
2. Рябініна Л.М. Банківські операції. / Л.М. Рябініної, Н.Ю. Няньчук, Л.І. Ухлічева //: навчальний посібник. - Одеса: ОДЕУ, 2011. – 536 с.
3. Копилюк О. І. Форми і методи управління прибутком банків: монографія / О. І. Копилюк, М.Я. Ревич, О. М. Музичка, Р. П. Підлипна // Львів: СПОЛЮМ, 2016. – 254 с.
4. Демчук Н.І. Банківські операції: навчальний посібник / Н.І. Демчук, О.В. Довгаль, Ю.П. Владика // Дніпро: Пороги, 2017. – с 461.
5. Варцаба В.І. Сучасне банківництво: теорія і практика: навчальний посібник. / В.І. Варцаба, О.І. Заславська // Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2018. — 364 с.
6. Копилюк О.І. Банківські операції: навчальний посібник /О. І. Копилюк, О. М. Музичка// К.: Центр учбової літератури, 2012. - 536 с.
7. Михайловська І. М. Банківські операції. Кредитно-модульний курс: навчальний посібник /І. М. Михайловська, А. В. Олійник// Львів: Магнолія 2006, 2016. - 660 с.
8. Герасимович А.М. Аналіз банківської діяльності: Підручник / А.М. Герасимович, М. Д. Алексеєнко, І. М. Парасій-Вергуненко // та ін.; За ред. А. М. Герасимовича. — К.: КНЕУ, 2006. — 600 с.

REFERENCES:

1. Prasolova, S.P. & Vovchenko O.S. *Bankivs'ki operatsiyi [Banking operations]*. Kyuiv.: «Tsentr uchbovoyi literatury» [in Ukrainian].
2. Ryabinina, L.M., Nanyuk, N.Yu., & Ukhlichev, L.I., (2011). *Bankivs'ki operatsiyi. [Banking operations]*. Odessa: ODEU [in Ukrainian].

3. Kopylyuk, O.I., Revich, M.Ya., Muzychka, O.M., & Podlipna, R.P. (2016). *Formy i metody upravlinnya prybutkom bankiv [Forms and methods of bank profit management]*. Lviv: SPOLOM [in Ukrainian].
4. Demchuk, N.I., Dovgal, O.V., & Bishop, Yu.P. (2017). *Bankivs'ki operatsiyi [Banking operations]* Dnipro: Thresholds [in Ukrainian].
5. Vartsaba, V.I., & Zaslavskaya, O.I. (2018). *Suchasne bankivnytstvo: teoriya i praktyka [Modern banking: theory and practice]*. Uzhgorod: Publishing House of UzhNU "Goverla" [in Ukrainian].
6. Kopylyuk, O.I. & Muzychka, O.M. (2012). *Bankivs'ki operatsiyi [Banking]*. Kiev: Center for Educational Literature [in Ukrainian].
7. Mikhailovskaya, I.M. & Oliynyk, A.V. (2006). *Bankivs'ki operatsiyi. Kredytно-modul'nyy kurs [Banking operations. Credit-module course]*. Lviv: Magnolia [in Ukrainian].
8. Gerasimovich, A.M., Alekseyenko, M.D., & Parasii-Vergunenko, I.M. (2006). *Analiz bankivs'koyi diyal'nosti [Analysis of Banking Activity]*. A.M. Gerasimovich. (Ed.). Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

УДК 336.71:005.915

СТРАТЕГІЯ БАНКУ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ВИДІВ ПРОДУКТІВ ТА ПОСЛУГ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290819.82.573

JEL: G20, G21

**Андросова О. Ф., к.е.н.,
Лужанська Є. О.***Національний університет «Запорізька політехніка»*

Статтю присвячено банківській стратегії для впровадження нових продуктів та послуг на прикладі ОТП Банку. Досліджено складові стратегії, особливості прийняття стратегічних рішень. Виявлено, що стратегічний розвиток банківської установи базується на реалізації таких видів стратегії: корпоративна, ділова, функціональна. Встановлено, що метою реалізації стратегії є збереження або підвищення конкурентоспроможності банківської установи. Доведено, що місія допомагає визначити сутність діяльності, масштаби, перспективи та напрямки розвитку, відмінність від конкурентів. Обґрунтовано, що стратегія визначає мету перспективного розвитку, межі дій й управлінських рішень в банківській установі. Визначено, що передумовою конкурентного розвитку банківської установи є наявність, формування та активне використання конкурентних переваг, унікальних цінностей у вигляді матеріальних і нематеріальних активів, стратегічно важливих напрямків діяльності, що дозволить досягти успіху в конкурентній боротьбі. З'ясовано, що в ОТП Банку банківські продукти та послуги постійно оцінюються в порівнянні з існуючими та потенційними конкурентами. Банк систематично проводить огляд ризиків, притаманних продуктам та послугам. Доведено, що більшість клієнтів віддають перевагу дистанційному обслуговуванню та швидкому вирішенню питань онлайн, процесам автоматичного обслуговування. Відзначено, що впровадження робота «Леся» в ОТП Банк дозволив операторам зосередитися на вирішенні більш складних запитів клієнтів. Удосконалення інтернет-банкінгу дозволило реалізувати нові можливості веб-версії та мобільних додатків системи інтернет-банкінгу для фізичних осіб та операційних систем, покращенню додатків. Встановлено, що свою майбутню діяльність ОТП Банк пов'язує з діджиталізацією та дистанційними каналами продажу банківських продуктів та послуг. З'ясовано, що Національний банк приділяє значну увагу перспективам розвитку фінансового та банківського секторів інноваційних й діджитал-рішень та слідує за розвитком фінтах-галузі, що дозволить підвищити інноваційність та конкуренцію на платіжному ринку, посилить захист прав споживачів платіжних послуг.

Ключові слова: стратегія банку; місія; ефективність; прибутковість; банківські продукти; банківські послуги; діджиталізація

© Андросова О. Ф., к.е.н., Лужанська Є. О., 2019

UDC 336.71:005.915

THE BANK'S STRATEGY AS A BASIS FOR THE IMPLEMENTATION OF NEW PRODUCTS AND SERVICES

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290819.82.573

JEL: G20, G21

**Androsova O., PhD in Economics,
Luzhanskaya E.***Zaporizhzhya Polytechnic National University*

The article is devoted to the banking strategy for introducing new products and services on the example of OTP Bank. Components of strategy, peculiarities of strategic decision making are investigated. It is revealed that the strategic development of a banking institution is based on the implementation of the following types of strategy: corporate, business, functional. It is established that the purpose of the strategy is to maintain or increase the competitiveness of the banking institution. It is proved that the mission helps to define the essence of activity, scope, prospects and directions of development, different from competitors. It is substantiated that the strategy defines the goal of future development, limits of actions and management decisions in a banking institution. It is determined that the prerequisite for competitive development of a banking institution is the presence, formation and active use of competitive advantages, unique values in the form of tangible and intangible assets, strategically important areas of activity, which will make it possible to succeed in competition. It is found out that OTP Bank's banking products and services are constantly evaluated in comparison to existing and potential competitors. The Bank systematically reviews the risks inherent in products and services. It is proven that most customers prefer remote service and fast online solution to automated service processes. It was noted that the introduction of Lesya's work in OTP Bank allowed the operators to focus on solving more complex customer requests. Improvement of Internet banking has allowed to realize new possibilities of web version and mobile applications of the Internet banking system for individuals and operating systems, improvement of applications. It is established that OTP Bank's future activities are connected with digitization and remote channels of sale of banking products and services. It is revealed that the National Bank pays considerable attention to the prospects of development of the financial and banking sectors of innovation and digital solutions and monitors the development of the fintech industry, which will allow to increase innovation and competition in the payment market, to strengthen the protection of consumers of payment services.

Keywords: bank strategy; mission; efficiency; profitability; banking products; banking services; digitization

Актуальність. Стратегія в банківській установі виступає важливим документом, який спонукає працівників комерційного банку до дій.

Розроблена вдала стратегія забезпечує банківській установі стійкий дохід. Вдале поєднання стратегії з тактикою дозволяє підвищити прибутковість від впровадження нових та здійснення банківських операцій та послуг. В реальній ситуації така тема є актуальною, потребує постійного вивчення та дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Таку актуальну тему дослідження розглядали провідні наукові фахівці-економісти: І.М. Андрушків [1], Є. М. Кайлюк [2], М.П. Бутко [3], Л. М. Надієвець [1], О.А. Гнатів [5], С.М. Козьменко [6].

Сучасні проблеми впровадження нових видів банківських продуктів та послуг в контексті реалізації стратегії є дуже важливим для банківських установ. Своєчасне виявлення існуючих проблем пришвидшить впровадження нових видів банківських продуктів та послуг. Нові банківські продукти та послуги можливі при використанні нових цифрових технологій, ця проблема є дуже актуальною та недосить розкритою, тому потребує подальшого дослідження.

Ефективність діючої стратегії комерційного банку позначиться на збільшенні дохідності від впровадження нових видів банківських продуктів та послуг.

Метою статті є дослідження реалізації стратегії комерційного банку при впровадженні нових видів банківських продуктів та послуг.

Виклад основних результатів досліджень. Складовою стратегії є стратегічне рішення, під яким розуміють управлінське рішення, прийняте при виборі нових товарів (послуг) і нових ринків діяльності, при визначенні цілей і основних напрямків розвитку комерційного банку. Особливостями стратегічних рішень є їх орієнтація на майбутній перспективний розвиток комерційного банку, пов'язаність з використанням значних обсягів ресурсів, масштабність можливих наслідків реалізації тощо.

Стратегічний розвиток комерційного банку здійснюється на підставі прийняття та реалізації таких видів стратегії, як корпоративна, ділова та функціональна.

Корпоративна стратегія - це стратегія, яка відображає загальне спрямування розвитку організації.

Ділова стратегія - стратегія забезпечення довгострокових конкурентних переваг окремого підрозділу комерційного банку. Досить поширеною формою конкретизації ділової стратегії є бізнес-план, що становить собою докладний, чітко структурований і ретельно підготовлений документ, у якому відображаються цілі підрозділу, шляхи їх досягнення та можливі наслідки.

Функціональна стратегія - стратегія, яка визначається та реалізується функціональними підрозділами комерційного банку на основі корпоративної та ділової стратегії.

Однією з основних характеристик процесу реалізації стратегії є ризик, який розглядають як можливість відхилення фактичних показників стратегічного розвитку комерційного банку від запланованих.

Зміст і основне призначення системи стратегічного контролю полягає в послідовному циклічному визначенні стандартів оцінки ефективності стратегічного розвитку комерційного банку, їх зіставленні з фактичними показниками діяльності, у своєчасному виявленні всіх проблем і відхилень від запланованого просування комерційного банку до поставлених цілей, а також у відповідному коригуванні діяльності для того, щоб наявні проблеми не призвели до розвитку кризової ситуації [6].

Метою реалізації будь-якої стратегії є збереження або підвищення конкурентоспроможності комерційного банку, під якою розуміють її здатність випереджати інші організації в досягненні поставлених цілей.

Фактично конкурентоспроможність - це здатність комерційного банку ефективно функціонувати протягом значного періоду в умовах конкурентного ринку, яка визначається рівнем реального задоволення певної потреби порівняно з аналогічними суб'єктами, присутніми на даному ринку.

Конкурентоспроможність комерційного банку визначається її можливістю пропонувати ринку конкурентоспроможні товари, при цьому під конкурентоспроможністю товару розуміють сукупність якісних і вартісних (цінових) характеристик товару, яка забезпечує максимізацію задоволення конкретної потреби клієнта.

Передумовою ефективного конкурентного розвитку комерційного банку є наявність, формування та активне використання конкурентних переваг, тобто виключних, унікальних цінностей у вигляді матеріальних

і нематеріальних активів, а також стратегічно важливих напрямків діяльності, які дозволяють досягати успіху в конкурентній боротьбі. Однією з найбільш важливих категорій стратегічного менеджменту є місія. Місія, ґрунтуючись на філософії бізнесу, інформує працівників і суспільство щодо загальних напрямків діяльності комерційного банку, забезпечує розуміння, необхідне для формулювання та реалізації стратегії комерційного банку. Будь-яка організація має місію, навіть якщо вона не подана у формальному або документальному вигляді. Місія допомагає визначити, чим насправді займається комерційний банк - сутність діяльності, масштаби, перспективи та напрямки росту, відмінність від конкурентів і т.д. [6, с.33]

Стратегію розглядають як загальний комплексний план, що забезпечує здійснення місії та досягнення цілей комерційного банку. Стратегія визначає цілі комерційного банку та основні шляхи їх досягнення, забезпечуючи дотримання єдиного напрямку дій. Отже, стратегія визначає мету перспективного розвитку, межі дій і управлінських рішень. Стратегія організації - це генеральний план дій, що визначає пріоритети стратегічних завдань, ресурси та послідовність етапів досягнення стратегічних цілей. Головне завдання стратегії полягає в тому, щоб перевести комерційний банк з її нинішнього до майбутнього бажаного стану.

Боротьба за клієнтів серед фінансових компаній на ринках, на яких працює ОТП банк, є інтенсивною. На лояльність та утримання клієнтів може впливати цілий ряд факторів, серед яких: нові технології або послуги, що пропонують конкуренти Банку; відносні рівні послуг та ціни; основні параметри продуктів та послуг; репутація Банку; дії, вжиті нашими конкурентами.

Конкуренція може також зменшити чистий процентний дохід та прибуток, а також негативно вплинути на результати діяльності Банку. ОТП Банк визначає та оцінює конкурентні ризики як частину загального процесу управління ризиками. Банківські продукти та послуги регулярно оцінюються у порівнянні з існуючими та потенційними конкурентами. Крім того, Банк систематично проводить огляд ризиків, притаманних продуктам та послугам.

Процес визначення щорічної стратегії Банку також відіграє

невід'ємну роль в управлінні конкурентним ризиком.

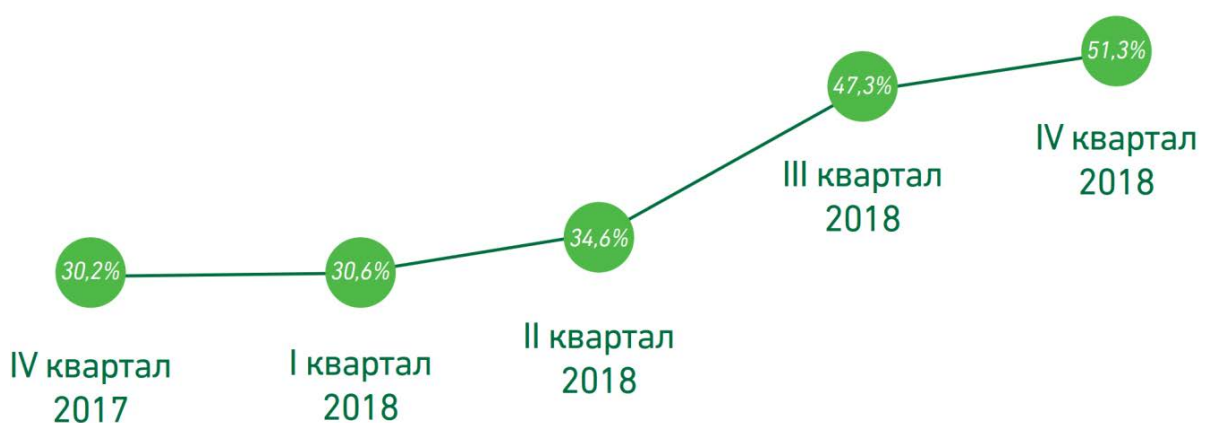
Свою майбутню діяльність ОТП Банк зосереджує на діджиталізації та дистанційних каналах продажу банківських продуктів та послуг.

Технологічний процес невинно розвивається, формуючи при цьому вимоги клієнтів до сучасного банкінгу. Все більше клієнтів віддають перевагу дистанційному обслуговуванню та швидкому вирішенню фінансових питань онлайн. У 2018 році ОТП банк взяв за основу розвиток дистанційних каналів обслуговування, прагнучи задовольнити потреби клієнтів щодо швидкого та зручного отримання послуг.

З 2017 року ОТП Банк на основі технології розпізнавання голосу створив інтерактивний IVR. Робот «Леся» розуміє запити клієнтів та самостійно надає відповіді на поширені запитання, включаючи інформацію по карткових або кредитних рахунках клієнта.

Взявши за основу успішні результати обслуговування клієнтів у телефонному режимі, Банк продовжив вдосконалювати процеси автоматичного обслуговування клієнтів рис. 1.

Наприкінці 2018 року впроваджено сервіс надання консультацій клієнтів в онлайн-чаті та найпоширеніших месенджерах (Telegram, Viber, Facebook Messenger). У чаті на більшість запитань відповідь також може надати робот «Леся», дозволивши операторам зосередитись на вирішенні більш складних запитів клієнтів.

*Рис. 1 Рівень самообслуговування клієнтів %
Джерело: [9]*

Робот «Леся» була також відзначена і колегами по «цеху» в рамках практичної конференції «Найкращі практики обслуговування клієнтів»,

організатором якої виступає Всеукраїнська Асоціація Контактних Центрів. Доклад на тему «Голосовий бот Леся: міфи і реальність» отримав винагороду як «Кращий кейс конференції».

ОТП Банк продовжив удосконалювати інтернет-банкінг, реалізовано нові можливості веб-версії та мобільних додатків системи інтернет-банкінгу для фізичних осіб OTP Smart для операційних систем Android і iOS, покращено UI/UX додатки, основні з яких: вхід за відбитком пальця, проведення операції в один клік, валютообмін. [9]

Також в 2018 році було запроваджено інтернет-банкінг для клієнтів-ФОП OTP Business, що стало передумовою впровадження революційного рішення для фізичних осіб-підприємців - OTP Evolute.

Цифрова економіка — це доволі нова для України парадигма розвитку. І її основу становлять не тільки ІТ-компанії, а й усі інші компанії та організації, які є користувачами продуктів і послуг ІТ-компаній. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 67 Р від 17 січня 2018 року «Про концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018 — 2020 роки» — перший комплексний крок у напрямку розбудови цифрової економіки в Україні. [9]

Сьогодні фінтех-компанії пропонують споживачам широкий спектр рішень – від платежів та аналізу фінансових даних до послуг з кредитування та краудфандінгу. Саме тому Національний банк приділяє значну увагу перспективам розвитку фінансового та банківського секторів з точки зору інноваційних і діджитал-рішень та уважно слідкує за тенденціями розвитку фінтех-галузі. Досліджується досвід інших центральних банків (наприклад, Банку Литви) та вивчається український сегмент цього ринку. У майбутніх планах Національного банку – створити майданчик для комунікації з фінтех-компаніями, щоб зрозуміти обсяги та потреби цього ринку, зокрема щодо нормативних та правових аспектів для його регулювання. Регулятор працює над імплементацією норм Директиви ЄС PSD2 до українського законодавства у платіжній сфері, оскільки це дозволить підвищити інноваційність та конкуренцію на платіжному ринку, а також посилити захист прав споживачів платіжних послуг. Паралельно із впровадженням концепції open-banking Національний банк реалізує плани щодо модернізації системи електронних платежів НБУ на базі сучасних та надійних міжнародних

стандартів обміну фінансовими повідомленнями і впровадження нових інноваційних інструментів безготівкового переказу коштів (у першу чергу, IBAN та ISO 20022).

Кількість IT-спеціалістів у країні зростає, якість і креативність стартапів вражає, вихід продуктів на міжнародну арену пришвидшується. Проте практичне застосування всіх розробок "удома" часто відбувається надто повільно.

Українці освічена та розумна нація (70% українців мають вищу освіту, тому Україна входить до ТОП-10 країн світу за рівнем грамотності). Але навіть із таким людським потенціалом ми є однією з найбільш бідніших країн Європи. А тому економічні чинники часто "відводять" руки інвесторів від вкладання коштів, причина – високий ризик неокупності інвестицій.

Якщо економічні показники активніше будуть підвищуватися, то технологічний прорив по всіх фронтах буде зовсім поруч. І тоді й у банківському житті в країні запроGRESує FinTech-історія ще яскравіше.

Цифрові послуги в банківських системах дали людству зручність, швидкість і доступність.

По-перше, зручність – усі операції та звіти доступні за пару кліків, квитанції та виписки за кожною транзакцією не втрачаються, бо зберігаються на пошті, в особистому кабінеті на сайті, чи в додатку.

По-друге, швидкість, яка проявляється в зменшенні черги до кас та необхідності витратити свій час на взаємодію з касиром, навіть коли черги немає.

По-третє, доступність – 24/7/365, із будь-якої точки світу.

Дослідження ставлення користувачів до цифрового банкінгу, проведені аудиторською компанією KPMG у 2014 році, показують, що ставлення українців до діджиталу є здебільшого позитивним, хоча все ще домінують прагнення персональної комунікації.

Серед необхідних змін – новий закон про платіжні сервіси, що врегулює всі деталі роботи з електронними платежами, грошима та мікроплатежами, які необхідні для просування банківських технологій уперед. Новели мають підвищити ефективність та оперативність digital banking.

Роботи в контексті FinTech ще багато, але перші кроки вже

наблизили для українців PayPal, відкрили доступ до токенизації та блокчейн-технологій.

Токенизація платежів це технологія, що дає змогу забезпечити електронні платежі за допомогою системи шифрування даних. Уся інформація про картку особи (номер, cvv-код) замінюється унікальними цифровими індикаторами – токенами. Основна перевага токенів полягає в тому, що вони мають вигляд випадкових послідовностей цифр і літер та самі по собі не становлять жодної цінності для шахраїв.

Висновки. Стратегія банку відіграє важливу роль при впровадженні нових видів банківських продуктів та послуг. Вона виступає потужним локомотивом, який завжди приймає активну участь для просування банківських технологій, продуктів та послуг. На ринку банківських послуг фінтех-компанії надають клієнтам сучасний спектр послуг: різноплановість платежів, аналіз фінансових даних до послуг з кредитування та краудфандінгу. Національний банк сприяє розвитку фінансового та банківського секторів, які базуються на інноваційних і діджитал-рішеннях та концентрує увагу на розвитку фінтех-галузі. Основними змінами в наданні банківських послуг виявився новий закон про платіжні сервіси, він допомагає врегулювати всі деталі роботи з електронними платежами, грошима та мікроплатежами, які необхідні для просування банківських технологій уперед.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрушків І. П. Діджиталізація в банківському секторі: світовий та вітчизняний досвід. / І. П. Андрушків, Л. М. Надієвець // Проблеми економіки № 4 (38), 2018. – с. 195-200.
2. Кайлюк Є. М. Стратегічний менеджмент: навч. посіб. / Є. М. Кайлюк, В. М. Андрєєва, В. В. Гриненко; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Харків: ХНАМГ, 2010. – 279 с.
3. Бутко М.П. Стратегічний менеджмент. навч. посіб. / За заг. ред. /М.П. Бутко, М.Ю. Дітковська, С.М. Задорожна та ін.// – Київ: «Центр учбової літератури», 2016. – 346 с.
4. Бутко М.П. Стратегічний менеджмент. Навчальний посібник. Видавництво: ЦУЛ. 2019. – 376.
5. Гнатів О.А. Перспективи розвитку і вдосконалення ринку банківських послуг в

- Україні / О.А. Гнатів, Л.М. Смага // Вісник університету банківської справи. – 2015. – № 3 (24). – С. 47-52.
6. Козьменко С.М. Стратегічний менеджмент банку: / С.М. Козьменко, Ф.І. Шпиг, І.В. Волошко // Навчальний посібник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – 734 с.
7. Андрушків І. П., Надієвець Л. М. Діджиталізація в банківському секторі: світовий та вітчизняний досвід. Проблеми економіки. 2018. №4. С. 195–200.
8. Стратегія Національного банку України: // Київ, 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiK1q369ePkAhUvxaYKHdxhCjEQFjAAegQIAxAC&url=https%3A%2F%2Fbank.gov.ua%2Ffile%2Fdownload%3Ffile%3DNBU%2520Strategy_ukr.pdf&usg=AOvVaw1JskfftntM6eityoyyJi5W
9. Річна фінансова звітність ПАТ «ОТП Банк» за 2018 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.otpbank.com.ua/pdf/annual_reports/report-2018.pdf

REFERENCES:

1. Andrushkiv, I.P. & Nadiyovets, L.M. (2018). Didzhytalizatsiya v bankivs'komu sektori: svitovyy ta vitchyznyanyy dosvid [Digitization in the banking sector: world and domestic experience]. *Problems of Economics* 4(38), 195-200 [in Ukrainian].
2. Kaylyuk, E.M., Andreeva, V.M., & Grinenko, V.V. (2010). *Stratehichnyy menedzhment [Strategic management]*. Kharkiv: KNAMG [in Ukrainian].
3. Butko, M.P. (2016). *Stratehichnyy menedzhment [Strategic management]*. (Ed.) M.P. Butko, M.Yu. Ditkovskaya, S.M. Zadorozhnaya, Kyiv: Center for Educational Literature [in Ukrainian].
4. Butko, M.P. (2019). *Stratehichnyy menedzhment [Strategic management]*. Tutorial. Publisher: TSUL [in Ukrainian].
5. Gnatov, O.A. & Thirst, L.M. (2015). Perspektyvy rozvytku i vdoskonalennya rynku bankivs'kykh posluh v Ukrayini [Prospects for development and improvement of the banking services market in Ukraine] *Bulletin of the University of Banking*, 3(24), 47-52 [in Ukrainian].
6. Kozmenko, S.M., Spyg, F.I., & Voloshko, I.V. (2003). *Stratehichnyy menedzhment banku [Strategic Management of the Bank]*. Sums: University Book, [in Ukrainian].
7. Andrushkiv, I.P., & Nadiyovets, L.M. (2018). Didzhytalizatsiya v bankivs'komu sektori: svitovyy ta vitchyznyanyy dosvid [Digitization in the banking sector: world and domestic

- experience]. *Problemy ekonomiky -Problems of economy*, 4, 195–200 [in Ukrainian].
8. Sait shurnalu «Stratehiya Natsional'noho banku Ukrayiny» [Site of journal «Strategy of the National Bank of Ukraine»]: Retrieved from https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiK1q369ePkAhUvxaYKHdxhCjEQFjAAegQIAxAC&url=https%3A%2F%2Fbank.gov.ua%2Ffile%2Fdownload%3Ffile%3DNBU%2520Strategy_eng.pdf&usg=AOvVaw1JskfftntM6eityoyyJi5W [in Ukrainian].
  9. Richna finansova zvitnist' PAT «OTP Bank» za 2018 rik [Annual Financial Statements of OTP Bank, PJSC for 2018]. (n.d.). www.otpbank.com. Retrieved from: https://www.otpbank.com/pdf/annual_reports/report-2018.pdf [in Ukrainian].

УДК 336.1:657

УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ – ЗАПОРУКА ДІЄВОЇ ТА ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ ТА УПРАВЛІННЯ ВИДАТКАМИ БЮДЖЕТУ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290819.93.574

JEL: G28, G38

Яремчук І. М.*Державний університет «Житомирська політехніка»*

В дослідженні здійснено аналіз, який показав, що на теперішній час інформатизацію на рівні з іншими видатками з аналогічною економічною характеристикою операцій агреговані в п'яти кодах економічної класифікації видатків. В свою чергу було здійснено аналіз видатків на інформаційні та телекомунікаційні технології у розрізі кодів економічної класифікації видатків. Проведений нами аналіз показав, що за деякими КЕКВ видатки на інформатизацію (придбання ІКТ-товарів та ІКТ послуг) є визначальними, хоча при обліку вони і були агреговані з іншими видатками з аналогічною економічною характеристикою операцій. В процесі дослідження було встановлено, що Слід мати на увазі, що бюджетна класифікація забезпечує не лише ідентифікацію руху коштів бюджету і єдність аналітичного обліку, але й є необхідним інструментом для контролю за законністю витрачання бюджетних коштів їх розпорядниками та одержувачами. З метою зниження ризиків нецільового та непрозорого використання бюджетних коштів, передбачених на виконання відповідних бюджетних програм, та витрачання бюджетних коштів на цілі, безпосередньо не передбачені відповідними паспортами бюджетних програм, доцільно розширити економічну класифікацію видатків бюджету. Це забезпечить єдиний підхід до аналізу діяльності розпорядників коштів у сфері інформатизації та чітке визначення цілей і завдань, на які витрачаються бюджетні кошти у сфері інформатизації та телекомунікацій. В дослідженні запропоновано один з варіантів вдосконалення економічної класифікації видатків бюджету, пов'язаний з тенденцією впровадження елементів електронного врядування в діяльність органів влади усіх рівнів та зростаючим впливом інформаційних та телекомунікаційних технологій на ці процеси. Показано, що запровадження нових КЕКВ, пов'язаних з урахуванням видатків на інформатизацію, сприятиме зближенню економічної класифікації видатків, прийнятій в Україні, з класифікацією видатків, запропонованою МВФ для уніфікації на міжнародному рівні ключових економічних показників в системі державних фінансів. Отримання повної та детальної інформації про використання бюджетних коштів на закупівлю ІКТ-товарів та ІКТ-послуг дозволить, з одного боку, забезпечити створення дієвої, прозорої та ефективної системи контролю та управління

видатками бюджету, з іншого боку, сприятиме зниженню ризиків нецільового використання бюджетних коштів.

Ключові слова: бюджетна класифікація; економічна класифікація видатків бюджету; керівництво по статистці державних фінансів; видатки на інформатизацію; фінансовий аудит; управління видатками бюджету

UDC 336.1:657

IMPROVEMENT OF THE ECONOMIC CLASSIFICATION OF BUDGET EXPENDITURE - PROPOSAL OF AN EFFECTIVE AND EFFECTIVE SYSTEM OF CONTROL AND MANAGEMENT OF BUDGET EXPENDITURE

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290819.93.574

JEL: G28, G38

Yaremchuk I.

Zhytomyr Polytechnic State University

There has been conducted an analysis that showed that, to date, informatization at the level of other expenditures with similar economic characteristics of operations is aggregated in five codes of economic classification of expenditures. In turn, the analysis of expenditures on information and telecommunication technologies was made in the context of the codes of economic classification of expenditures. This analysis has shown that, for some CEECs, the costs of informatization (the acquisition of ICT goods and ICT services) are decisive, although they are aggregated with other expenditures with similar economic characteristics of operations. There has been found that it should be born in mind that the budget classification provides not only the identification of budgetary movements and the unity of analytical accounting, but also a necessary tool for controlling the legality of spending of budgetary funds by their managers and recipients. In order to reduce the risks of misuse and non-transparent use of budget funds earmarked for the implementation of the relevant budget programs and the spending of budget funds for the purposes not directly foreseen by the relevant passports of the budget programs, it is advisable to expand the economic classification of budget expenditures. This will provide a unified approach to analyzing the activities of information technology spending units and clearly defining the goals and objectives for which information and telecommunication budgets are spent. The study proposes one of the ways to improve the economic classification of budget expenditures, which is related to the tendency of introducing e-governance elements into the activity of authorities at all levels and the growing influence of information and telecommunications technologies on these processes. It is shown that the introduction of new EEQs related to the expenditure on informatization will help to approximate the economic classification of expenditures adopted in Ukraine with the classification of expenditures proposed by the IMF to unify key economic indicators in the public finance system internationally. Obtaining complete and detailed information on the use of budget funds for the procurement of ICT goods and ICT services will, on the one hand,

ensure the establishment of an efficient, transparent and effective system of control and management of budget expenditures, on the other hand, will reduce the risk of misuse of budget funds.

Keywords: budget classification; economic classification of budget expenditures; public finance statistics guide; expenditures on informatization; financial audit; management of budget expenditures

Актуальність. З впровадженням елементів електронного врядування в діяльність органів влади усіх рівнів зростає вплив інформаційних та телекомунікаційних технологій (далі – ІКТ) на задоволення потреб суспільства. Одночасно ростуть і видатки державного бюджету на закупівлю ІКТ-товарів та ІКТ-послуг. Згідно з даними, отриманими автором на основі аналізу та узагальнення результатів державних закупівель, розпорядниками коштів усіх рівнів за конкурентними процедурами за період з 01.01.2015 р. по 25.11.2018 року було закуплено товарів та послуг в сфері інформаційних технологій на загальну суму, що перевищує 6,8 млрд. грн. З іншого боку проведений аналіз показав, що в паспортах бюджетних програм не знайшла свого відображення необхідність виділення бюджетних асигнувань на такі суми для закупівель ІКТ-товарів та ІКТ-послуг. Крім того дослідження показали, що на сьогодні жодна державна інституція не має точної інформації про фактичні обсяги видатків державного бюджету на зазначені цілі. Все це становить значну проблему для контролю за ефективністю та результативністю використання бюджетних коштів і не сприяє прозорості бюджетного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підвищення ефективності бюджетних видатків досліджувалися в наукових роботах Дж. М. Кейнса, І. Г. Лук'яненко, А. А. Мазаракі, В., М. Опарін, І. Я. Чугунова, Г.Я. Шахової, [10, 11, 16, 12, 18, 19]; вдосконаленню економічної класифікації видатків присвячені, зокрема, роботи І. Д. Ватуля, Є. В. Калюги [15, 9]; в роботах П.Й. Атамаса, Р.Т. Джоги та інших авторів багато уваги приділялося дослідженню схем обліку видатків [1, 5]; аналізу та зіставленню класифікації видатків в Україні та міжнародної класифікації видатків присвячені роботи Є. В. Калюги та О. В. Жадана [9, 6]. Але не зважаючи на велику кількість розроблених теоретичних та практичних положень щодо класифікації видатків, руху та обліку бюджетних коштів в загалом, зазначені роботи не містять

прикладного аспекту щодо конкретних напрямків удосконалення саме економічної класифікації видатків бюджету з урахуванням необхідності наближення національної класифікації до міжнародної.

Метою дослідження є розробка практичних пропозицій та механізмів ідентифікації постійно зростаючих видатків державного бюджету на впровадження інформаційно-телекомунікаційні технології з урахуванням рекомендацій, представлених у керівництві по статистиці державних фінансів, розробленому Міжнародним валютним фондом, що буде сприяти підвищенню ефективності проведення державного фінансового аудиту.

Виклад основних результатів дослідження. Відповідно до статті 2 Бюджетного кодексу видатки бюджету — це кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених законом про державний бюджет на відповідний бюджетний рік [2]. Видатки бюджету класифікуються за: бюджетними програмами; ознакою головного розпорядника бюджетних коштів; функціями, з виконанням яких пов'язані видатки та кредитування бюджету. Також видатки бюджету класифікуються за економічною характеристикою операцій, що здійснюються при їх проведенні (економічна класифікація видатків бюджету) [2]. В свою чергу Інструкція щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету визначає, що економічна класифікація видатків бюджету забезпечує єдиний підхід до всіх учасників бюджетного процесу з точки зору виконання бюджету і призначена для чіткого розмежування видатків бюджетних установ та одержувачів бюджетних коштів за економічними характеристиками операцій, які здійснюються відповідно до функцій держави та місцевого самоврядування [8].

Слід зазначити, що коди економічної класифікації видатків бюджету (КЕКВ) в процесі удосконалення класифікації мінялися, доповнювалися, виключалися і деталізувалися відповідно до пріоритетів та потреб бюджетної політики [13, 14]. Враховуючи, що одним із напрямків удосконалення системи державного управління, а отже і державної політики, є постійне збільшення кількості послуг, що надаються в електронному вигляді з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій та систем, вважаємо що це повинно знайти своє відображення і в економічній класифікації видатків бюджету.

Проведений автором аналіз показав, що на теперішній час згідно з Інструкцією щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету [8] усі видатки на ІКТ (інформатизацію) на рівні з іншими видатками з аналогічною економічною характеристикою операцій агреговані в п'яти КЕКВ: 2210, 2240, 2281, 3110 та 3160. При цьому, видатки за КЕКВ 2210 в частині, що стосуються ІКТ, спрямовуються, в основному, на придбання: комплектувальних виробів і деталей для ремонту всіх видів обладнання; закупівлю витратних та інших матеріалів до комп'ютерної техніки та оргтехніки [8]. Враховуючи, що за своєю економічною суттю комплектуючі і витратні матеріали не є дороговартісними – їх закупівля здійснюється за неконкурентними процедурами, а отже при діючій економічній класифікації видатків точно визначити скільки державні органи витрачають на інформатизацію за цим КЕКВ неможливо. За цим КЕКВ також здійснюються видатки на закупівлю пасивного мережевого обладнання, що в ряді випадків є більш дороговартісним, ніж матеріали і комплектуючі, і частина таких закупівель здійснюється за конкурентними процедурами. Але все ж їх частка у загальних видатках бюджету є незначною і складає, за нашими оцінками, при закупівлі за конкурентними процедурами лише 0,04 млн. грн. (рис.1).

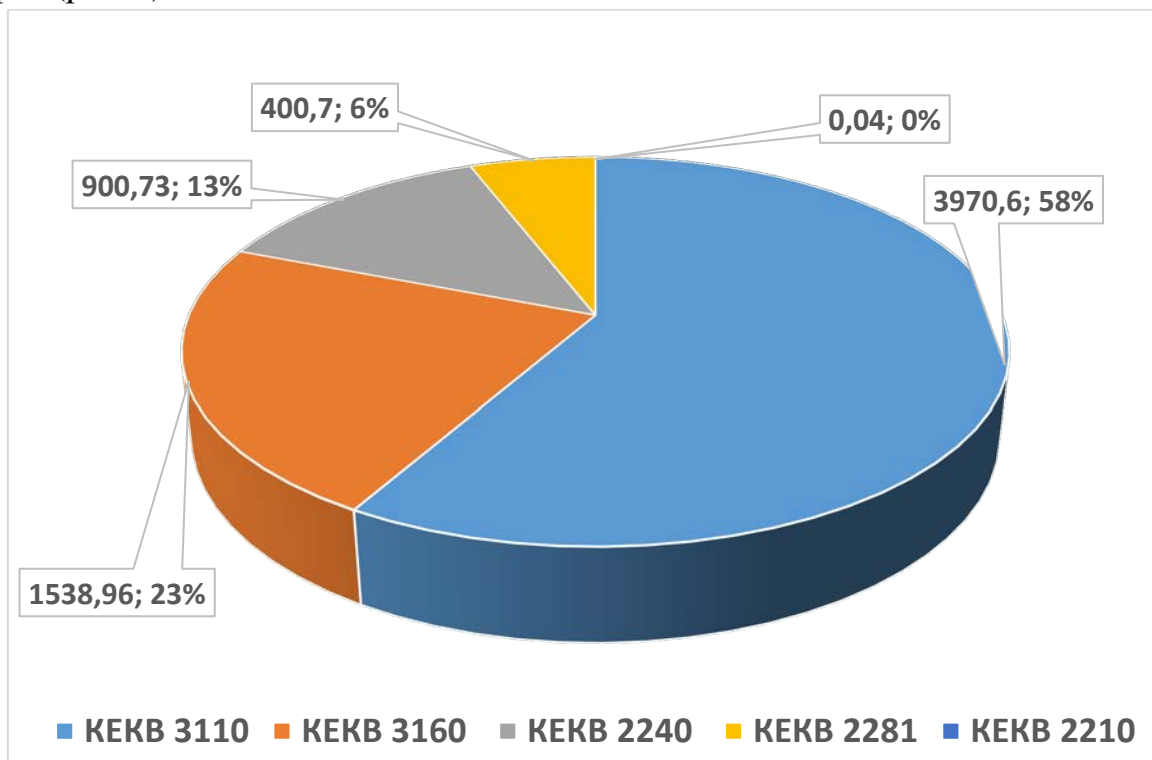

Рис. 1 Видатки на ІКТ у розрізі КЕКВ за 2015 – III кв.2018 рр. (млн. грн.)

Джерело: побудовано автором на основі [17]

Видатки за КЕКВ 2240 в частині, що стосуються ІКТ, спрямовуються, в основному, на оплату послуг з технічного обслуговування обладнання та адміністрування програмного забезпечення, придбання програмного забезпечення, на яке майнові права не передаються користувачу, оплату послуг з побудови, створення і впровадження локальних мереж, підключення до мережі Інтернет, плату за послуги Інтернет-провайдерів за користування мережею Інтернет [8]. Частина з зазначених послуг також закуповується за неконкурентними процедурами, оскільки їх вартість в багатьох випадках нижче порогової, яка на даний час для послуг складає 200 тис. грн. [7]. За нашими аналітичними дослідженнями, вартість зазначених послуг при закупівлі лише за конкурентними процедурами складає 900,73 млн. грн. (рис.1).

Видатки за КЕКВ 2281 в частині, що стосуються ІКТ, спрямовуються на виконання Національної програми інформатизації та оплату послуг з розробки дослідних зразків програмного забезпечення, що є результатом науково-дослідних робіт [8]. Що стосується Національної програми інформатизації, то видатки на її виконання за даними розпорядника бюджетних коштів на зазначену програму склали за період з початку 2015 року по третій квартал 2018 року лише 698,8 тис. грн., а видатку на розробку програмного забезпечення за нашими аналітичними оцінками склали за цей період близько 400 млн. грн. (рис. 1).

Видатки за КЕКВ 3110 в частині, що стосуються ІКТ, спрямовуються, в основному, на придбання оргтехніки, комп'ютерної техніки (у тому числі придбання програмного забезпечення, яке передбачене разом з придбанням комп'ютерної техніки) та придбання активного мережевого та телекомунікаційного обладнання [8]. Незначна частина видатків за цим кодом здійснюється за неконкурентними процедурами переважно органами місцевої влади та місцевого самоврядування. Основна ж частина видатків, а це за нашими оцінками 3970,6 млн. грн., здійснюється за конкурентними процедурами (рис. 1).

Видатки за КЕКВ 3160 в частині, що стосуються ІТС, спрямовуються на: придбання програмного забезпечення для комп'ютерної та обчислювальної техніки з передачею виключних прав на володіння, користування і розпорядження замовнику; оплату послуг із створення програмного забезпечення за умови передачі майнових прав власності

замовнику; виплату роялті, які за договором сплачує ліцензіат за право користування програмним забезпеченням [8]. Яка частина зазначених видатків за цим кодом здійснюється за неконкурентними процедурами визначити не можна. Проведений аналіз показав, що за конкурентними процедурами видатки за цим кодом склали 1538,96 млн. грн. (рис. 1). Всього ж за період дослідження усіма розпорядниками бюджетних коштів за конкурентними процедурами було закуплено товарів та послуг в сфері інформаційних технологій на загальну суму, що перевищує 6,8 млрд. грн.

По факту, найбільшим замовником ІКТ-товарів та ІКТ-послуг в системі державних закупівель є Державна фіскальна служба (859,42 млн. грн. за три квартали 2018 рік і 1216,67 млн. грн. за весь період дослідження). При цьому обсяг бюджетних призначень на заходи з інформатизації за всіма 5 бюджетними програмами цього відомства, наприклад, в 2018 році склав лише 370,653 млн. грн. Аналогічна ситуація склалась і в інших органах влади, державних фондах та бюджетних установах. Наприклад, постановою Кабінету міністрів України від 11.01.2018 № 8 затверджено бюджет Пенсійного фонду України на 2018 рік, в якому видатки на інформатизацію не передбачені взагалі, а серед інших видатків передбачені видатки на фінансування адміністративних витрат, пов'язаних із виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду України, у сумі 4454,36 млн. грн. (без урахування видатків на оплату послуг з виплати та доставки пенсій). Фактично ж Пенсійним фондом України за три квартали 2018 року тільки за процедурами конкурентних торгів було закуплено ІКТ-товарів на суму 112,48 млн. грн., а ІКТ-послуг на суму 102,83 млн. грн. (за весь період досліджень вартість закупівель в частині, що стосується інформатизації, склала 436,6 млн. грн.).

Проведений нами аналіз показав, що за деякими КЕКВ видатки на інформатизацію (придбання ІКТ-товарів та ІКТ послуг) є визначальними (табл. 1), хоча при обліку вони і були агреговані з іншими видатками з аналогічною економічною характеристикою операцій.

Слід мати на увазі, що бюджетна класифікація забезпечує не лише ідентифікацію руху коштів бюджету і єдність аналітичного обліку, але й є необхідним інструментом для контролю за законністю витрачання бюджетних коштів їх розпорядниками та одержувачами, оскільки саме

економічна класифікація видатків бюджету застосовується при складанні видаткової частини кошторисів розпорядників бюджетних коштів. Тому, на нашу думку, з метою зниження ризиків нецільового та непрозорого використання бюджетних коштів, передбачених на виконання відповідних бюджетних програм, та витрачання бюджетних коштів на цілі, безпосередньо не передбачені відповідними паспортами бюджетних програм, доцільно розширити економічну класифікацію видатків бюджету КЕКВ, які безпосередньо відносяться до сфери ІКТ (інформатизації).

Таблиця 1 – Видатки державного бюджету за визначеними КЕКВ з деталізацією в частині, що стосується інформатизації (млн. грн.)

Рік / код	КЕКВ 2210	КЕКВ 2240	КЕКВ 2281	КЕКВ 3110	КЕКВ 3160	За всіма кодами
2015	6269,123	8855,207	267,458	4188,21	638,295	20218,293
2016	15132,993	5626,504	15072,25	9139,3	299,492	45270,539
2017	15425,45	7331,715	22562,31	7620,35	747,62	53687,445
9 міс. 2018	13483,018	5785,806	18761,65	4908,46	446,973	43385,907
Всього за кодом	50310,584	27599,232	56663,668	25856,32	2132,38	162562,184
У тому числі на інформатизацію	0,04	900,73	400,7	3970,6	1538,96	6811,03
Питома вага до загальних видатків, %	Близько 0	3,26	0,71	15,35	72,17	4,19

Джерело: складено автором на основі даних [3, 17]

Нам видається обґрунтованим доповнити економічну класифікацію видатків бюджету наступними КЕКВ:

- 2241 «Оплата послуг у сфері інформатизації та телекомунікацій»;
- 3111 «Придбання обладнання і предметів довгострокового користування у сфері інформатизації та телекомунікацій»;
- 3161 «Придбання нематеріальних активів в сфері інформатизації та телекомунікацій».

Це забезпечить, крім зазначеного вище, також єдиний підхід до аналізу діяльності розпорядників коштів у сфері інформатизації та чітке визначення цілей і завдань, на які витрачаються бюджетні кошти у сфері інформатизації та телекомунікацій.

Відносити до видатків КЕКВ 2241 слід ті, які безпосередньо відносяться до послуг у сфері інформатизації і раніше обліковувалися за КЕКВ 2240 згідно з Інструкції щодо застосування економічної

класифікації видатків бюджету [8], а також не враховувати надалі зазначені вище видатки на надання послуг за КЕКВ Код 2240 «Оплата послуг (крім комунальних)».

Відносити до видатків КЕКВ 3111 слід буде: придбання оргтехніки, комп'ютерної техніки (у тому числі придбання програмного забезпечення, яке передбачене разом з придбанням комп'ютерної техніки); придбання активного мережевого та телекомунікаційного обладнання. В подальшому не враховувати зазначені вище видатки за КЕКВ 3110 «Придбання обладнання і предметів довгострокового користування».

Відносити до видатків КЕКВ 3161 слід буде: авторські та суміжні права на програми для комп'ютерної техніки, бази даних тощо; придбання програмного забезпечення для комп'ютерної та обчислювальної техніки (програмних продуктів, інформаційних систем та комплексів, баз даних, web-сторінок/сайтів/порталів тощо) з передачею виключних прав на володіння, користування і розпорядження замовнику; оплата послуг із створення програмного забезпечення (програмних продуктів, інформаційних систем та комплексів, баз даних, web-сторінок/сайтів/порталів) за умови передачі майнових прав власності замовнику; виплата роялті, тобто періодичні відрахування, які за договором сплачує ліцензіат за право користування предметом договору - винаходом, патентом тощо на програмне забезпечення. В подальшому не враховувати зазначені вище видатки за КЕКВ К 3160 «Придбання землі та нематеріальних активів».

Потрібно зазначити, що процес удосконалення та розширення економічної класифікації видатків відбувався і відбувається не лише в Україні, але і в рамках удосконалення міжнародної статистики державних фінансів, яку пропонує Міжнародний валютний фонд (МВФ) так інші міжнародні організації [20, 21].

Проведений нами порівняльний аналіз керівництв по статистці державних фінансів (КСДФ) 2001 та 2014 років [20, 21] показав, що МВФ значно розширив деталізацію за кодами відповідно до видів активів. Наприклад, якщо в редакції зазначеного керівництва від 2001 року про комп'ютерні і телекомунікаційні активи згадується лише у контексті рекомендацій по необхідності проведення максимально можливої деталізації видатків, то в редакції керівництва від 2014 року вже

пропонується запровадити декілька підкласів кодів, пов'язаних з зазначеними активами. Крім того, в КСДФ 2014 року значно розширюється перелік інформаційно-телекомунікаційних активів, облік видатків на які доцільно вести. В КСДФ 2014 року телекомунікаційне обладнання та комп'ютерна техніка виділені в окремий підклас, хоча в КСДФ 2001 року про телекомунікаційне обладнання не згадується зовсім, а про комп'ютерне обладнання згадується лише в загальному сенсі. В окремий підклас виділені комп'ютерне програмне забезпечення і бази даних. Крім того, серед іншого видатки на комп'ютерну техніку і обробку даних державних органів пропонується класифікувати з максимально можливою деталізацією. Це також підтверджує доцільність запровадження нових КЕКВ при економічній класифікації видатків бюджету в Україні.

Висновки. В умовах постійно зростаючого впливу ІКТ та процеси державного управління та збільшення видатків розпорядників бюджетних коштів на інформатизацію органів державного управління усіх рівнів викликала необхідність вдосконалення економічної класифікації видатків бюджету. Отримання повної та детальної інформації про використання бюджетних коштів на закупівлю ІКТ-товарів та ІКТ-послуг дозволить, з одного боку, забезпечити створення дієвої, прозорої та ефективної системи контролю та управління видатками бюджету, з іншого боку, сприятиме зниженню ризиків нецільового використання бюджетних коштів. Крім того, запровадження запропонованих КЕКВ наблизить економічну класифікацію видатків, прийняту в Україні, до класифікації видатків, запропонованої МВФ для уніфікації на міжнародному рівні ключових економічних показників в системі державних фінансів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Атамас П.Й. Облік у бюджетних установах: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2009. – 288 с
2. Бюджетний кодекс від 08.07.2010 № 2456–VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua>
3. Державна казначейська служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua>
4. Державне фінансове регулювання економічних перетворень / І. Я. Чугунов, А. В. Павелко, Т. В. Канєва та ін. ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – 376 с.

5. Джога Р.Т., Свірко С.В., Сінельник Л.М. Бухгалтерський облік у бюджетних установах: підручник / За заг. ред. проф. Р.Т. Джоги. – К.: КНЕУ, 2003. – 483с.
6. Жадан О.В. Економічна класифікація видатків: національний і міжнародний досвід. Науковий огляд № 8(51), 2018 с. 22-34.
7. Закон України «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015 № 922-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua>.
8. Інструкція щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету, затверджена Наказом Міністерства фінансів України від 12.03.2012 № 333, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 27.03.2012 за № 456/20769. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0456-12>
9. Калюга Є.В. Бюджетна класифікація як основа застосування методу нарахування в державному секторі. Наукове видання «Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка». 2016. Вип. 2 (179). Економіка. С. 22-28.
10. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег : пер. с англ. – М. : Гелиос, 2012. – 352 с.
11. Лук'яненко І.Г. Моделивання впливу змін фіскальної політики на економіку України. Бізнес Інформ. 2012. № 4 (411). С. 197-201.
12. Мярковський А.І., Чугунов І.Я. Бюджетна політика як складова соціально-економічного розвитку країни. Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. 2010. № 5. С. 5–15.
13. Наказ Міністерства фінансів України «Про бюджетну класифікацію та її запровадження» від 27.12.2001 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0604201-01>
14. Наказ Міністерства фінансів України «Про бюджетну класифікацію» від 14.01.2011 № 11 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11>
15. Облік у бюджетних установах. / І. Д. Ватуля, М. І. Ватуля, З. М. Левченко та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 368 с.
16. Опарін В.М., Федосов В.М., Юхименко П.І. Українська класична школа публічних фінансів. Фінанси України. 2015. № 10. С. 7-31.
17. Система державних закупівель. URL: <http://z.texty.org.ua/>
18. Чугунов І.Я. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності. Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. 2014. № 5. С. 64-77.
19. Шахова Г.Я., Крадинов П.Г., Маненок П.Л. Долгосрочная устойчивость бюджетной системы. Финансовый журнал. 2012. № 4. С. 5-18.
20. Government Finance Statistics Manual 2001 (GFSM 2001). URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/gfs/manual/>

21. Government Finance Statistics Manual 2014 URL: <https://www.imf.org/external/Pubs/FT/GFS/Manual/2014/gfsfinal.pdf>

REFERENCES:

1. Atamas, P.J. (2009). *Oblik u bjudzhetnyh ustanovah* [Accounting in budgetary institutions]. K.: Centr uchbovoi' literatury [in Ukrainian].
2. *Bjudzhetnyj kodeks* [Budget Code]. zakon0.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua>.
3. *Derzhavna kaznachejs'ka sluzhby Ukrainy* [State Treasury Service of Ukraine]. www.treasury.gov.ua. Retrieved from: <https://www.treasury.gov.ua/ua>
4. Chugunov, I.Ja., Pavelko, A.V., & Kanjeva, T.V (2015). *Derzhavne finansove reguljuvannja ekonomichnyh peretvoren* [State financial regulation of economic transformations]. K.: Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-t [in Ukrainian].
5. Dzhoga, R.T., Svirko, S.V., & Sinel'nyk, L.M. (2003). *Buhgalters'kyj oblik u bjudzhetnyh ustanovah* [Accounting in budgetary institutions]. K.: KNEU [in Ukrainian].
6. Zhadan, O.V. (2018). *Ekonomichna klasyfikacija vydatkiv: nacional'nyj i mizhnarodnyj dosvid* [Economic classification of expenditures: national and international experience], 8, 22-34 [in Ukrainian].
7. *Zakon Ukrainy «Pro publichni zakupivli»* [Law of Ukraine “On Public Procurement”]. zakon0.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua>.
8. *Instrukcija shhodo zastosuvannja ekonomichnoi' klasyfikacii' vydatkiv bjudzhetu, zatverdzhena Nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy* [Instruction on the application of economic classification of budget expenditures, approved by the Order of the Ministry of Finance of Ukraine]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0456-12>
9. Kaljuga, Je.V. (2016). *Bjudzhetna klasyfikacija jak osnova zastosuvannja metodu narahuvannja v derzhavnomu sektori* [Budget classification as the basis for applying the public sector accrual method]. 2, 22–28 [in Ukrainian].
10. *Kejns, Dzh.M. (2012). Obshhaja teoryja zanjatosty, procenta y deneg* [General theory of employment, interest and money]. M.: Gelyos [in Ukrainian].
11. *Luk'janenko, I.G. (2012). Modeljuvannja vplyvu zmin fiskal'noi' polityky na ekonomiku Ukrainy* [Modeling the impact of fiscal policy changes on the Ukrainian economy]. 4, 197–201 [in Ukrainian].
12. *Mjarkovs'kyj, A.I., & Chugunov, I.Ja. (2010). Bjudzhetna polityka jak skladova social'no-ekonomichnogo rozvytku krai'ny* [Budget policy as a component of socio-economic development of the country]. 5, 5–15 [in Ukrainian].

13. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy «Pro bjudzhetnu klasyfikaciju ta i'i zaprovadzhennja» [Order of the Ministry of Finance of Ukraine “On Budget Classification and its Introduction”]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0604201-01> [in Ukrainian].
14. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy «Pro bjudzhetnu klasyfikaciju» [Order of the Ministry of Finance of Ukraine “On Budget Classification”]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11> [in Ukrainian].
15. Vatulja, I.D., Vatulja, M.I., & Levchenko, Z.M. (2009). Oblik u bjudzhetnyh ustanovah [Accounting in budgetary institutions]. K.: Centr uchbovoi' literatury [in Ukrainian].
16. Oparin, V.M., Fedosov, P.I., & Juhymenko, V.M. (2015). Ukrai'ns'ka klasychna shkola publicznyh finansiv [Ukrainian Classical School of Public Finance]. Kyi'v, 10, 7–31 [in Ukrainian].
17. Systema derzhavnyh zakupivel' [Public procurement system]. z.texty.org.ua. Retrieved from: <http://z.texty.org.ua/> [in Ukrainian].
18. Chugunov, I.Ja. (2014). Dovgostrokova bjudzhetna strategija u systemi ekonomichnoi' cyklichnosti [Long-term budgetary strategy in the system of economic cyclicity]. 5, 64–77 [in Ukrainian].
19. Shahova, G.Ja., Kradinov, P.G., & Manenok, G.Ja. (2012). Dolgosrochnaja ustojchivost' bjudzhetnoj sistemy [Long-term sustainability of the budget system]. 4, 5–18 [in Ukrainian].
20. Government Finance Statistics Manual (2001). www.imf.org. Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/gfs/manual/> [in Ukrainian].
21. Government Finance Statistics Manual (2014). www.imf.org. Retrieved from <https://www.imf.org/external/Pubs/FT/GFS/Manual/2014/gfsfinal.pdf>

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОСТОРОВО – КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС

УДК 338:351.863

ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290819.106.575

JEL: L22, M42

Адонін С. В., к.е.н.,
Калашнікова Ю. М.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Стаття присвячена дослідженню різних підходів до визначення сутності поняття «економічна безпека підприємства», ідентифікації загроз економічній безпеці вітчизняного суб'єкта господарювання, а також сучасного стану економічної безпеки підприємств України. Розглянуто основні теоретичні підходи щодо визначення сутності поняття «економічна безпека підприємства», а також визначено й систематизовано загрози економічній безпеці вітчизняних суб'єктів господарювання. Економічна безпека підприємницької діяльності є базовою компонентою мікрорівня, яка зумовлює й визначає економічну безпеку регіонів, галузей (сфер діяльності) та держави загалом. Фінансову захищеність сучасної компанії визначають різноманітні високоякісні, а також чисельні характеристики, важливим з числа яких вважається показник рівня фінансової захищеності. Ступінь фінансової захищеності компанії - це аналіз продуктивності використання ресурсів компанії при існуючому ступені економічного і підприємницького ризику. З метою досягнення більш високого ступеня фінансової захищеності організація зобов'язана спостерігати за наданням найбільшої захищеності ключових течій своєї діяльності. Головні тенденції діяльності компанії можливо уявити з багатофункціональної, а також інституційної точки зору. Ідентифіковані й потенційні загрози економічній безпеці підприємства умовно можна поділити на зовнішні та внутрішні. Зовнішні загрози не залежать від діяльності підприємства; їх можна лише врахувати (якщо вони ідентифіковані) при організації діяльності підприємства. Внутрішні загрози викликані діяльністю самого підприємства: системою організації такої діяльності, рівнем фінансового менеджменту, кваліфікацією його керівництва тощо. Останнім часом активізувалося багато факторів, які спричиняють загрозу та негативний вплив на рівень економічної безпеки вітчизняних підприємств. Зростання загроз економічній безпеці підприємств потребує наразі швидкого адекватного реагування з боку власників та менеджерів вищої керівної ланки.

Ключові слова: фінансова безпека підприємства; ризики; загрози; оцінка фінансової захищеності; індикаторні критерії

© Адонін С. В., к.е.н., Калашнікова Ю. М., 2019

UDC 338:351.863

PROBLEMS OF MODERN ENTERPRISE'S ECONOMIC SECURITY ESTIMATION

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290819.106.575

JEL: L22, M42

**Adonin S., PhD in Economics,
Kalashnikova Yu.***Oles Honchar Dnipro National University*

Different approaches to the definition of the essence of the concept "economic security enterprise", and to the identification of the threats to the economic security of the national entity and the current state of economic security enterprises of Ukraine have been investigated in the article. The basic theoretical approaches to defining the essence of the concept of "economic security of the enterprise" are considered, as well as threats to the economic security of domestic economic entities are identified and systematized. Economic security of business entities is a basic component of the micro level. It determines and defines the economic security regions, sectors (areas) and the state in general. The financial security of a modern company is determined by a variety of high quality, as well as numerical characteristics, among which is considered an indicator of the level of financial security. The degree of financial security of the company is an analysis of the productivity of using the company's resources at the existing degree of economic and entrepreneurial risk. In order to achieve a higher degree of financial security, an organization is required to observe the highest security of key flows of its activities. The main trends of the company can be represented from a multifunctional as well as institutional point of view. The potential threats to economic security of the company are identified. They can be divided into external and internal ones. External threats do not depend on the enterprise activity. They can be only considered (if they are identified) in the in the process of organization of the company activity. Internal threats are caused by the activities of the enterprise itself: the by the system organization of such activities, by the level of financial management, by the qualification of its leaders etc. more. Recently, many factors, that cause a threat and negative impact on the economic security of domestic enterprises, have intensified. That fact, that the threats to economic security of the company have been increasing, causes the need for some rapid actions which should be done by the owners of the enterprise and its top managers.

Keywords: economic security of the company; risks; threats; assessment of financial security; indicator criteria

Актуальність. У сучасних умовах швидких та глобальних змін економічних відносин та економіки в цілому, гостро постає питання забезпечення належного рівня економічної безпеки не тільки на макрорівні, а й для підприємств. В Україні дана предметна область не є достатньо дослідженою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням економічної безпеки та факторів впливу на неї присвячені праці таких вчених як Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко, Н.О. Кримчук, Г. А. Іващенко, Д. К. Воронков та ін. Не дивлячись на значний внесок науковців, деякі питання цієї теми все ще залишаються маловивченими.

Мета статті полягає у необхідності вивчення та розуміння суті процесу забезпечення економічної безпеки на підприємстві як складової національної економіки, ідентифікації загроз економічній безпеці підприємства, проведенні аналізу підходів щодо оцінки рівня фінансової захищеності компанії.

Виклад основних результатів дослідження. Підприємницька, а також управлінська робота постійно пов'язана з фінансовим ризиком і нестабільністю обставин функціонування господарюючих суб'єктів. При подібних параметрах сфери функціонування особливо важливим стає вирішення завдань фінансової захищеності компаній. У сучасній науці фінансова захищеність передбачає охорону різних інтересів компанії від зовнішніх і внутрішніх небезпек.

Фінансову захищеність сучасної компанії визначають різноманітні високоякісні, а також чисельні характеристики, важливим з числа яких вважається показник рівня фінансової захищеності. Ступінь фінансової захищеності компанії - це аналіз продуктивності використання ресурсів компанії при існуючому ступені економічного і підприємницького ризику. З метою досягнення більш високого ступеня фінансової захищеності організація зобов'язана спостерігати за наданням найбільшої захищеності ключових течій своєї діяльності. Головні тенденції діяльності компанії можливо уявити з багатофункціональної, а також інституційної точки зору.

До функціональних компонентів економічної безпеки підприємства відносять такі:

- фінансово-економічний;

- інтелектуальний і кадровий;
- техніко-технологічний;
- політико-правовий;
- екологічний;
- соціальний;
- інформаційний [1].

З інституційної точки зору фінансова захищеність розглядається крізь призму суб'єктів, які її гарантують. На рівні невеликих компаній наданням фінансової захищеності займаються, як правило, керівник та експерт по фінансам. На середніх підприємствах у концепції управління підприємством вже виділяється один або кілька людей, які здійснюють роль служби захищеності (кадрові перевірки, захист інформації, виконання розслідувань, вирішення питань з боржниками).

Згодом, якщо збільшуються прибутки та масштаби компанії, то відділ захищеності акцентується в окрему одиницю, число її працівників збільшується аж до декількох десятків, вона має ряд одиничних підрозділів, котрі цілком здійснюють функції фінансової економічної розвідки, захисту даних, спостереження, моделювання та прогнозування фінансового капіталу, проводиться створення стратегії і оптимізації управління.

Крім цього, фінансову захищеність компанії слід розглядати в 2-х площинах, а саме: у внутрішній та зовнішній.

Приватні підприємці та малі підприємства сприймають економічну безпеку лише як забезпечення внутрішньої безпеки. Підприємства, що досягли середнього рівня розвитку, мають необхідну кількість найманих робітників, тому забезпечення безпеки вимагає здійснення певних дій по кадровому відбору, перевірці персоналу, захисту інформації, створенню підрозділу, що відповідатиме за технічний захист інформації.

Великі підприємства, мають можливість самостійно впливати і створювати для роботи більш вигідні зовнішні умови, проводити власну політику, ефективно забезпечувати власну економічну безпеку [2].

Однак, сучасні умови господарювання пред'являють все більш жорсткі вимоги до забезпечення економічної безпеки підприємства. В першу чергу це пов'язано з умовами функціонування сучасних підприємств, які визначаються як нестабільні. Мінливість (нестабільність) можна визначити як систематичну зміну умов

господарювання, що призводить до появи і впровадження нових умов управління і виробництва, розподілу і обміну, і, в результаті, до зміни ефективності функціонування суб'єктів господарювання [3, с. 30].

Як результат, у аналогічних нестійких обставинах господарювання постає питання оцінки фінансової захищеності компанії. Оцінку фінансової захищеності сучасної компанії можливо уявити у вигляді сукупності високоякісних або чисельних характеристик-показників. Фінансова захищеність може розцінюватися інтуїтивно зрозумілим різновидом, однак кількісне вираження для неї поки що не виявлено.

При оцінці фінансової захищеності кілька тверджень перетинається з окремими видами діяльності компанії. Це відноситься до визначення стратегічних інтересів компанії та їх чисельної інтерпретації. Дані положення оцінки фінансової захищеності стосуються сфери стратегічного управління підприємством, і якщо в компанії винайдені встановлені до реалізації належні багатофункціональні стратегії (сучасна, ресурсна, інвестиційна, маркетингова), то в такому випадку їх місці зобов'язані збігатися з формулюванням стратегічних інтересів компанії в розглянутій багатофункціональній сфері роботи, а характеристики, що визначають цілі стратегії, зобов'язані відповідати чисельній оцінці стратегічних інтересів компанії.

У компаніях оцінкою ступеня фінансової захищеності може бути показник компанії, призначений згідно сукупності окремих критеріїв. Він обумовлюється або як статичний коефіцієнт - «миттєва фотографія» стану справ в компанії, або як динамічний - із урахуванням очікуваної зміни окремих критеріїв у майбутньому.

Рейтинг компанії визначає його конкурентоспроможність по відношенню до інших підприємств даної сфери, але вплив конкурентної думки також вважається найкращим показником захищеності в умовах ринку [4].

Необхідним компонентом вивчення фінансової захищеності компанії вважається підбір її аспекту. Аспект фінансової захищеності компанії являє собою критерій або необхідну суму властивостей, згідно за якими можливо зробити висновок про те, чи знаходиться організація в фінансовій захищеності. Такий аспект зобов'язаний здійснювати оцінку рівня фінансової захищеності компанії. Якщо аспект тільки встановить фінансову захищеність компанії, в такому випадку індивідуальність

оцінки неминуча. З підтримкою цих характеристик, які застосовуються у плануванні, обліку, а також розгляді роботи компанії бажано було б отримати чисельну оцінку рівня фінансової захищеності [5]. Для цього доцільно вивчити характеристики економічної стабільності, беззбитковості та ліквідності компанії.

Існують індикаторні критерії, за якими рівень економічної безпеки визначається з підтримкою таких званих показників.

Показники виглядають так само, як порогові значущості характеристик, що визначають роботу підприємства у різних багатофункціональних сферах, відповідають конкретному ступеню фінансової захищеності. Аналіз фінансової захищеності компанії відповідає фактичним показникам роботи підприємства з індикаторами.

Ступінь правильності показника у даному випадку вважається проблемою, яка полягає в тому, що у наш час немає методичної основи визначення індикаторів, які беруть до уваги характерні риси роботи компанії, зумовлені, у, зокрема, його загальногалузевому пристосуванні, що є координаційно-технологічним рівнем. У разі нераціонального встановлення значимості показників, можливе неправильне встановлення рівня економічної безпеки, що може спровокувати за собою прийняття управлінських рішень, які не відповідатимуть дійсному стану справ. Індикаторний аспект абсолютно доцільний в макрорівні, де значення показників найбільш стабільні.

Існує також інший підхід щодо оцінки рівня фінансової захищеності компанії, який може бути названий ресурсно-функціональним. Згідно з цим підходом, аналіз рівня фінансової захищеності компанії здійснюється на основі оцінки стану застосування колективних ресурсів відповідно до особливих аспектів. При цьому фактори бізнесу розглядаються як корпоративні ресурси, що застосовуються власниками та менеджерами компанії з метою досягнення цілей бізнесу. Відповідно до ресурсно-функціонального підходу більш результативне застосування колективних ресурсів, що є необхідним для виконання цілей даного бізнесу, досягається шляхом уникнення погроз негативних впливів на фінансову захищеність компанії і досягнення ключових багатофункціональних цілей фінансової захищеності компанії.

В. В. Шликовим [6] запропоновано застосовувати з метою оцінки фінансової захищеності компанії підхід, що відображає основи і вимоги

програмно-цільового управління і розвитку. Відповідно до цього підходу аналіз фінансової захищеності компанії базується в інтегруванні сукупності показників, що характеризують фінансову захищеність. При цьому застосовується ряд ступенів інтеграції характеристик і такі способи їх розгляду, як, наприклад, кластерний і багатовимірний аналіз. Такий аспект відрізняється значною сходинкою складності проведеного розгляду з застосуванням способів математичного аналізу.

Також якщо в разі його застосування в експериментальній сфері дає можливість отримати достовірні результати оцінки рівня фінансової захищеності компанії, то в практичній діяльності підприємств це досить важко. Непростою вважається оцінка стійкості сукупного інтегрального показника при заданій області його зміни. Представлений аспект до оцінки сукупного інтегрального показника дає можливість дати оцінку рівню фінансової захищеності компанії.

У економічній літературі трапляється інший аспект до вибору критерію встановлення рівня їх фінансової захищеності. Так як економічну безпеку підприємства запропоновано аналізувати так само, як міру узгодження його інтересів з інтересами суб'єктів зовнішньої сфери, а будь-який інтерес підприємства - так само, як його зв'язок із суб'єктами зовнішньої сфери, в результаті якого підприємство отримує дохід, то тоді логічно було б припустити, що аспектом економічної безпеки підприємства вважається одержуваний в результаті взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища прибуток, яким організація може розпоряджатися відповідно на власний розсуд, тобто чистий дохід.

При відсутності доходів або збитку неможливо говорити про дотримання інтересів компанії і про те, що організація знаходиться у фінансовій захищеності. Навпаки, у даному випадку перед підприємством дійсно стоїть небезпека банкрутства. Таким чином, запропонований аспект до вибору критерію фінансової захищеності компанії ґрунтується на отриманні підприємством доходів.

Ці підходи досить важко застосовувати з метою оцінки рівня фінансової захищеності компанії у запропонованому трактуванні. Концепція чисельних характеристик оцінки фінансової захищеності сучасного підприємства повинна містити кілька умовних коефіцієнтів.

При аналізі проводять розрахунок даних показників за ряд попередніх років (для виявлення динаміки), за звітний період,

порівнюють їх, а також проводять зіставлення з нормативними значеннями, аналогічними показниками підприємств-конкурентів, середніми показниками в галузі, в економіці в цілому. Все це дає можливість завчасно сигналізувати про небезпеку і вживати заходів щодо її попередження. Важливо виділити, що найвищий рівень захищеності досягається за умови, що весь комплекс характеристик розташовується у межах можливих власних порогових значень, а порогові значення одного показника досягаються не на шкоду іншим.

Від чіткої ідентифікації небезпек, від правильності вибору способу їх прояву знаходиться в залежності рівень адекватності оцінки фінансової захищеності підприємства [7, с. 136].

Виходячи з вищенаведеного, можемо зробити висновок, що для оцінки економічної безпеки підприємства розробка методики її проведення є дуже важливим етапом. Вона повинна включати динамічність, достовірність, інформаційну доступність та враховувати найбільш важливі складові економічної безпеки підприємства.

На нашу думку, оцінювати економічну безпеку підприємства доцільно щоквартально, таким чином слідкувати за його економічною діяльністю, утримувати конкурентоспроможність на ринку, уникати внутрішніх та зовнішніх загроз.

Відповідно до особливостей фірми і відповідності до фактичних та нормативних значень його техніко-економічних характеристик і розміром їх відмінності з бар'єрних (максимальних) показників економічної безпеки підприємству можна привласнити високоякісну оцінку, що може бути:

а) стандартною, якщо показники фінансової захищеності перебувають у межах граничних значень, але рівень застосування існуючого можливості подібний до технічно аргументованих нормативів завантаження оснащення і площ;

б) передкризовою, якщо перевершує бар'єрне значення хоча б єдиного з показників економічної безпеки, а інші підійшли до своїх бар'єрних значень, при цьому не були втрачені промислові, а також науково-технічні можливості удосконалення умов і підсумків виробництва шляхом прийняття до погроз заходів попереджувального характеру;

в) кризовою, якщо перевершують бар'єрне значення більшість ключових (згідно думки фахівців) показників фінансової захищеності і виникають властивості незворотності спаду виробництва і часткової втрати потенціалу;

г) небезпечною, якщо порушуються всі без винятку перешкоди, що відокремлюють стандартний та кризовий стан розвитку виробництва [8].

Висновки. У роботі запропоновано підхід до оцінки фінансової захищеності сучасних компаній. Розподіл суб'єктів відповідно до ступеня фінансової захищеності необхідний для дослідження загальнодержавної політики в сфері підтримки окремих підприємств, пріоритетних галузей, а також економічного одужання економіки в цілому. На даний період все ще залишаються маловивченими певні нюанси цієї теми, що здатні стати об'єктом подальших вивчень експертів-економістів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. – К. : Вид-во «Лібра», 2015. – С. 280.
2. Погріщук Г.Б., Мацедонська Н.В. Управління фінансовою безпекою підприємства в сучасних умовах / Г.Б. Погріщук // Мукачівський державний університет. – 2017. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: – <http://economyandsociety.in.ua>.
3. Отенко, І. П. Економічна безпека підприємства : навчальний посібник / укл. І. П. Отенко, Г. А. Іващенко, Д. К. Воронков. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2015. – 256 с.
4. Кримчук Н.О. Проблеми та шляхи забезпечення економічної безпеки підприємства / Н.О. Кримчук // Науковий блог. – Національний університет «Острозька академія» – 2018. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://naub.oa.edu.ua>.
5. Дуб Б.С. Система економічної безпеки підприємства: поняття та структура / Б.С. Дуб. - 2016. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ua>.
6. Shlykov V.V. Complex providing economic security of the enterprise. SPb: «Aleteya», 2015, page 59.
7. Мороз О. В. Концепція економічної безпеки сучасного підприємства / О. В. Мороз, Н. П. Карачина, А. А. Шиян. – Вінниця: ВНТУ, 2017. – 241 с.
8. Штангрет А.М., Караїм М.М. Управління економічною безпекою підприємства за часовими горизонтами / А.М. Штангрет // Наукові записки [Української академії друкарства]. - 2016. - № 1. - С. 201–206. - Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua>.

REFERENCES:

1. Kozachenko G. V. (2015). *Economichna bezpeka pidpriemstva: sutnist' ta mekhanizm zabezpechennya* [Economic security of the enterprise essence and mechanism of providing]. Libra [in Ukrainian].
2. Pogrischuk G. B., Matsedonska N. V. (2017). *Upravlinnya finansovoyu bezpekoyu pidpriemstva v suchasnih umovah* [Management of financial security of the enterprise in modern conditions]. <http://economyandsociety.in.ua> [in Ukrainian].
3. Otenko, I. P. (2015). *Economichna bezpeka pidpriemstva* [Economic security of the enterprise]. Kharkiv: KhNUE [in Ukrainian].
4. Krymchuk N. O. (2018). *Problemi ta shlyahi zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeki pidpriemstva* [Problems and ways of ensuring the economic security of the enterprise]. <https://naub.oa.edu.ua> [in Ukrainian].
5. Oak B. S. (2016). *Sistema ekonomichnoyi bezpeki pidpriemstva: ponyattya ta struktura* [The system of economic security of the enterprise: concept and structure]. <https://cyberleninka.ua>.
6. Shlykov V. V. (2015) *Complex providing economic security of the enterprise*. Aleteya.
7. Moroz O. V. (2017). *Koncepciya ekonomichnoyi bezpeki suchasnogo pidpriemstva* [The concept of economic security of a modern enterprise]. Vinnitsa: VNTU [in Ukrainian].
8. Stangret A. M., Karaim M. M. (2016). *Upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpriemstva za chasovimi gorizontami* [Management of economic security of the enterprise by time horizons]. <http://nbuv.gov.ua> [in Ukrainian].

УДК 657,471:631.115,1-058.232.6

**ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ДОХОДІВ І ВИТРАТ У
ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290819.116.576

JEL: M41, Q14

**Васильєва В. Г., к.е.н.
Коновалова О. В.,
Січева К. В.***Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро*

В умовах розвитку ринкових відносин, функціонування нових форм організаційно-правових формувань в аграрному секторі економіки, зокрема, фермерських господарств, головним завданням бухгалтерського обліку і контролю, їх основним завданням є забезпечення користувачів достовірною та своєчасною інформацією. Зміна виробничих відносин в усіх сферах господарювання, складних соціально-економічних проблем, вимагає чіткої реалізації облікової політики. Ведення бухгалтерського обліку на фермерських господарствах передбачає: з'ясування самим господарством наслідків своєї госпрозрахункової діяльності, обґрунтування розрахунку сум податку, уявлення про розміщення грошових коштів, визначення майнового стану господарства, здійснення самоконтролю та прогнозування. Перехід до ринкової економіки вимагає від фермерів значно збільшити обсяг інформації, що характеризує їх господарську діяльність. Зі сторони зовнішніх суб'єктів також виникає відповідний інтерес до результатів діяльності фермерських господарств. Збільшується також обсяг інформації щодо попиту на продукцію, що виробляється, можливості її збуту при визначених умовах і вимогах, матеріально-технічному забезпеченні виробництва даної продукції, про основне виробництво та його інноваційну привабливість. Особливості діяльності фермерських господарств потребують розроблення для них спеціалізованих бухгалтерських програм, з якими можна працювати в діалоговому режимі та які легко адаптуються до змін законодавства. Проаналізовано нормативну базу України, яка регламентує вибір форми бухгалтерського обліку у фермерських господарствах. Доведено, що на вибір форми обліку впливає значна кількість різних зовнішніх та внутрішніх факторів, насамперед юридична форма господарювання та обрана система оподаткування. Впливають на вибір форм бухгалтерського обліку також зміст форм фінансової, податкової та статистичної звітності. Зрештою вибір форми після аналізу потреб в отриманні інформації для управління та складання зовнішньої звітності залежить від керівника фермерського господарства. У даній статті розглянуто визначення доходів та витрат, програмне забезпечення

та введення обліку за спрощеною та простою формами за нормативними документами та за висловленням різних авторів.

Ключові слова: фермерське господарство; доходи; витрати; проста форма; спрощена форма; програмне забезпечення; міжнародні стандарти; бухгалтерський облік

UDC 657,471:631.115,1-058.232.6

FEATURES OF ORGANIZATION OF INCOME ACCOUNTING AND EXPENSES IN FARMERS

DOI 10.30838/P.ES.2224.290819.116.576

JEL: M41, Q14

Vasilyeva V., PhD in Economics,
Konovalova O.,
Sicheva K.,

University of Customs and Finance

In the conditions of development of market relations, functioning of new forms of organizational and legal formations in the agrarian sector of economy, in particular, farms, the main task of accounting and control is to provide users with reliable and timely information. Changing industrial relations in all spheres of economy, complex socio-economic problems requires a clear implementation of accounting policies. Accounting on farms involves: finding out by the farm the consequences of its self-financing activities, justification of the calculation of tax amounts, the idea of the allocation of funds, determining the financial status of the economy, self-control and forecasting. The transition to a market economy requires farmers to significantly increase the amount of information that characterizes their business activities. External actors also have a vested interest in the performance of farms. The volume of information on the demand for manufactured products, the possibility of its sale under certain conditions and requirements, the logistics of production of these products, the main production and its innovative appeal is also increasing. Specific features of farm activities require the development of specialized accounting programs for them that can be used in dialogue and that are easily adaptable to changes in legislation. The normative base of Ukraine, which regulates the choice of the form of accounting in the farms, is analyzed. It has been proved that the choice of the form of accounting is influenced by a large number of different external and internal factors, first of all the legal form of business and the tax system chosen. The content of financial, tax and statistical reporting forms are also influenced by the choice of accounting forms. Finally, the choice of form after analyzing the information needs for managing and compiling external reporting depends on the farm manager. The definition of income and expenses, software and accounting entry in simplified and simple forms by regulatory documents and by the statements of various authors has been discussed in this article.

Keywords: farming; income; expenses; simple form; simplified form; software; international standards; accounting

Актуальність. Фермерське господарство, згідно зі ст. 28 Закону України «Про фермерське господарство», повинно з моменту його реєстрації вести бухгалтерський облік результатів діяльності, складати і подавати фінансову, статистичну та інші види звітності [1]. Одним з основних елементів системи бухгалтерського обліку є форма бухгалтерського обліку. Форма бухгалтерського обліку – це певна система реєстрів бухгалтерського обліку, порядку і способу реєстрації та узагальнення в них інформації. Форму бухгалтерського обліку визначає певне поєднання хронологічного та систематичного обліку, форми зв'язку між обліковими реєстрами, спосіб та техніка облікових записів [2]. Обрана форма бухгалтерського обліку фермерським господарством повинна забезпечувати складання фінансової, податкової, статистичної та управлінської звітності.

Отже, вибір оптимального варіанта форми ведення бухгалтерського обліку у фермерських господарствах є однією з проблем для фермера, а також предметом чисельних дискусій у науковому середовищі. У зв'язку з цим питання вибору форми бухгалтерського обліку фермерськими господарствами та її приведення у відповідність до потреб складання звітності та управління залишаються актуальними.

Аналіз останніх наукових досліджень. Досліджувана нами тема є надзвичайно актуальною для України, тому багато вчених приділяють їй велику увагу. Різні аспекти цієї проблеми досліджували такі науковці, як: М. Бакетті, П.І. Гайдуцький, М.Я. Дем'яненко, С.І. Дем'яненко, В.А. Дерій, Р. Ентоні, Г.Г. Кірейцев, В.О. Ластовецький, В.Г. Линник, Ю.Я. Литвин, В.Б. Моссаковський, О.М. Онищенко, М.С. Пушкар, В.С.Рудницький, П.Т. Саблук, Л.К. Сук, І.Д. Фаріон, П.Я. Хомин, У. Янг, І.Г. Яремчук, Ф.Ф.Бутинець, Л.Б.Гнатишин, Д.І.Дема, М.Я.Дем'яненко, В.А.Дерій, Л.К.Сук, П.Я.Хомин, М.Баккет, М.Ф.Бичков, С.Блегборн, Ф.І.Васькін, Е.І. Степаненко, які зробили вагомий внесок у розробку теоретичних та практичних основ обліку і контролю в підприємницьких формах господарювання.

Проте більшість питань, які стосуються організації обліку доходів і витрат у фермерських господарствах, до цього часу залишаються дискусійними, а надані пропозиції носять рекомендований характер.

Тому в статті досліджується порядок організації обліку доходів і витрат у фермерських господарствах з урахуванням обсягу їх діяльності, особливостей технології та організації виробництва, умов постачання ресурсів та збуту сільськогосподарської продукції, порядку визначення фінансових результатів і складання звітності, виходячи із сучасних умов та перспектив розвитку цієї форми господарювання.

Метою статті є огляд діючої методики обліку та розробка підходів щодо вдосконалення організації обліку доходів і витрат фермерських господарств.

Виклад основних результатів дослідження. Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства [1].

Фермерське господарство діє на умовах самоокупності. Всі витрати господарство покриває за рахунок власних доходів та інших джерел, не заборонених законодавством. Фермерське господарство самостійно визначає напрями своєї діяльності, спеціалізацію, організує виробництво сільськогосподарської продукції, її переробку та реалізацію, на власний розсуд та ризик підбирає партнерів з економічних зв'язків у всіх сферах діяльності, у тому числі іноземних.

Витрати і доходи – це важливі та складні економічні категорії, які займають особливо важливе місце в управлінні підприємством. Це пояснюється тим, що вони мають вирішальний вплив на фінансовий результат функціонування суб'єктів господарювання, застосовуються для визначення цінової політики підприємства, показують рівень технології та організації виробництва, їх використовують для оцінки ефективності господарювання, порівнюючи витрати, доходи та результати діяльності.

Визнання та оцінка доходів і витрат за нормативними документами відображена в таблиці 1.

В дисертації Кучеркова С.О. надає поняття доходу від сільськогосподарської діяльності. Поняття доходу від

сільськогосподарської діяльності, як облікової категорії, потребує уточнення, адже при цьому має враховуватися збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів, одержаних у результаті відокремлення від біологічного активу, призначених для продажу і (або) зменшення зобов'язань, які призводять до збільшення власного капіталу (крім збільшення капіталу за рахунок внесків власників) за звітний період, а також створюють економічну основу для покриття всіх видів витрат.

Таблиця 1 – Визнання та оцінка доходів і витрат за нормативними документами

Нормативний документ	Доходи	Витрати
Закон України «Про фермерське господарство» [1].	Дохід — сума будь-яких коштів, вартість матеріального і нематеріального майна, інших активів, що мають вартість, у тому числі цінних паперів або деривативів, одержаних платником податку у власність або нарахованих на його користь, чи набутих незаконним шляхом	Витрати - зменшення економічних вигод у вигляді зменшення активів або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілення власниками)
Податковий Кодекс України [2].	Загальний оподатковуваний дохід — будь-який дохід, який підлягає оподаткуванню, нарахований (виплачений, наданий) на користь платника податку протягом звітного податкового періоду.	Витрати - сума будь-яких витрат платника податку у грошовій, матеріальній або нематеріальній формах, здійснюваних для провадження господарської діяльності платника податку, в результаті яких відбувається зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, внаслідок чого відбувається зменшення власного капіталу (крім змін капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власником)
П(С)БО 15,16 [3,4].	Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) - загальний дохід (виручка) від реалізації продукції, товарів, робіт або послуг без вирахування наданих знижок, повернення раніше проданих товарів та непрямих податків і зборів (податку на додану вартість, акцизного збору тощо).	Витратами звітного періоду визнаються або зменшення активів, або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу підприємства (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення або розподілу власниками), за умови, що ці витрати можуть бути достовірно оцінені.
Міжнародні стандарти №18 [5].	Дохід - це валове надходження економічних вигід протягом періоду, що виникає в ході звичайної діяльності суб'єкта господарювання, коли власний капітал зростає в результаті цього надходження, а не в результаті внесків учасників власного капіталу.	Витрати – це зменшення економічних вигід протягом формі відтоку або зменшення активів або збільшення зобов'язань, які ведуть до зменшення капіталу, не пов'язаних з його розподілу між учасниками акціонерного капіталу.

Джерело: розроблено автором на основі даних [1, 2, 3, 4, 5]

Суттєвий вплив на ці вигоди мають природно-кліматичні умови. Висновком даної дисертації є пропозиція розширити класифікаційні ознаки доходів підприємства, виділивши додаткові групи, а саме: по відношенню до капіталу, до підприємництва, до галузей сільського господарства [6].

Костецький Я.І. у своїй дисертації автор відзначив громіздкість традиційної системи бухгалтерського обліку з її величезною кількістю первинних документів. З метою їх зменшення запропоновано застосовувати нагромадзовані документи, які дають можливість записувати однорідні операції щодо їх здійснення протягом місяця чи періоду виконання робіт. Так, замість таких разових документів, як «Реєстр відправки зерна та іншої продукції з поля» (ф. 77), «Реєстр приймання зерна та іншої продукції» (ф. 78), «Відомість руху зерна та іншої продукції» (ф. 80), «Акт приймання грубих і соковитих кормів» (ф. 92) та інших документів, які використовуються для оприбуткування продукції рослинництва, достатньо застосовувати «Нагромаджуваний реєстр на оприбуткування продукції рослинництва у фермерському господарстві» [7].

Коваль О.В. та Козак В.Ю. у своїй статті запропонували основні особливості та проблеми ведення бухгалтерського обліку у фермерських господарствах і запропонувати ряд заходів щодо їх усунення.

Авторами цієї статті було виявлено що, більшість фермерських господарств не здійснюють жодних витрат, які можна було б віднести до майбутніх періодів, а тому немає необхідності вести рахунок 39 «Витрати майбутніх періодів». У випадках, коли фермерське господарство орендує основні засоби в інших підприємств чи здійснює підписку на газети чи журнали, такі витрати настільки мізерні, що їх відразу можна віднести на витрати виробництва.

Висновками цієї статті є посилення ролі контролю та аналізу за використанням виробничих витрат, що дасть змогу забезпечити групування витрат відповідно до потреб аналізу, а отже впливати на фінансові результати фермерського господарства [8].

О.А. Нестерук пропонує у фермерських господарствах вести Книгу обліку праці та її оплати, Журнал обліку коштів, Книгу обліку продукції й матеріально-виробничих запасів, Журнал обліку кредитів і розрахунків. Для визначення фінансового результату, ведення податкового обліку й складання податкової звітності, аналізу результатів діяльності

запропонована Книга обліку доходів і витрат і Відомість фінансових результатів. Книга максимально пристосована для ведення податкового обліку й складання податкової звітності та дозволяє найбільш повно відбивати всі доходи й витрати господарства, вести детальний аналітичний облік доходів за різними джерелами їхнього надходження і витрат за кожною статтею витрат. Відомість фінансових результатів дозволяє визначити підсумок всієї діяльності селянського господарства, а також проаналізувати структуру доходів за видами діяльності й витрат за статтями витрат [9]. Пропонована форма обліку не передбачає використання подвійного запису і за суттю є простою.

У своїй статті Скрипник С.В. розглядає більш детально Методичні рекомендації № 189 [10]. згідно яких бухгалтерський облік у ФГ ведуть за однією із форм:

- «простою». Методичні рекомендації № 189 [10]. Пропонують застосовувати цю форму у яких працюють власник голова члени його родини без залучення найманих працівників. Передбачає ведення обліку без подвійного запису. Фінансовий результат визначають порівнявши дохід і витрати згруповані за елементами відображення витрат - за фактом руху матеріальних ресурсів списують на виробництво за фактом купівлі а не в момент витрачання. При цьому основним регістром є Книга обліку доходів і витрат. Як свідчать національні стандарти П(С)БО 25 [11]. вона не відповідає чинним вимогам і за цією формою фінансову звітність заповнити не просто. Крім того, фермерські господарства, які є платники єдиного податку або неплатники ПДВ, мають право вести облік без використання подвійного запису.

- «спрощеною». Методичні рекомендації № 189 [10] пропонують застосовувати фермерські господарства із середньообліковою чисельністю працюючих за звітний період до осіб включно крім членів родини. Вона передбачає наявність подвійного запису складання Журналу реєстрації господарських операцій. Ґрунтується на принципах форми Журнал-голова.

- Також, згідно даних Методичних рекомендацій не враховано специфіку відображення біологічних активів за П(С)БО 30 «Біологічні активи» [12], що для фермерських господарств визначально.

- В результаті бухгалтери фермерських господарств бажаючи дотриматися приписів Закону України «Про бухгалтерський облік та

фінансову звітність в Україні» [13] і П(С)БО 25 [11] можуть використовувати Методичні рекомендації № 189 [10] лише в частині що не суперечить їм.

Отже, головне для фермерських господарств є використання тих реєстрів бухгалтерського обліку які б відображали достовірну та правдиву фінансову звітність суб'єкта господарювання [14].

В своїй статті Тлущкевич Н. та Балюк Н. дали визначення доходам та витратам. Доходом є всі грошові надходження протягом звітного періоду (виручка від реалізації продукції (робіт, послуг), інші операційні доходи, тощо). Фінансовий результат на фермерських господарствах розраховують як різницю між доходом (виручкою) від реалізації продукції, робіт і послуг на сторону та іншими доходами та витратами. Основна увага в обліку фермерських господарств приділяється витратам. Витрати на фермерських господарствах виникають в процесі формування та використання ресурсів для досягнення певної мети. Виробничі витрати є головними складовими господарства в цілому. Витрати, які несе господарство у процесі виробництва своєї продукції, і є витратами виробництва.

Отже, важливою умовою успішної діяльності фермерських господарств є досягнення оптимального рівня витрат на виробництво, внаслідок чого зросте конкурентоздатність продукції та стане реальним досягнення довгострокового економічного зростання господарств. Надійність фінансового стану господарств, результативність і привабливість їх діяльності для інвесторів залежать від ефективності використання виробничих ресурсів, від правильності формування собівартості продукції. Саме ці показники є вирішальними при формуванні прибутку і, найголовніше, залежними від раціональної та розумної системи обліку і управління витратами. Разом з тим, бути привабливим, конкурентоздатним, фермерство може за умови аналізу та планування результатів господарської діяльності, що можливо за умови чіткого обліку доходів та витрат діяльності [15].

Нікітіна Г.Ю. у своїй статті розглядає доходи та витрати біологічних активів. До складу витрат, пов'язаних із біологічними перетвореннями, належать: прямі матеріальні витрати; прямі витрати на оплату праці; інші прямі витрати; загальновиробничі витрати. В свою чергу загальновиробничі витрати рослинництва і тваринництва розподіляються

на кожен об'єкт витрат із використанням бази розподілу, яка встановлюється підприємством самостійно. Тобто групування витрат за статтями пов'язане з робочим планом рахунків. Також часто в сільському господарстві від одного сорту рослини або одного виду тварини отримують кілька видів продукції [16], які потім при обчисленні її собівартості розподіляють на витрати: основні, суміжні та побічні. Наприклад, при зборі пшениці отримують зерно (основні), плюс сіно (побічні). Доходи (витрати) від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції, одержаних унаслідок сільськогосподарської діяльності протягом звітного року, визначаються як різниця між вартістю біологічних активів і сільськогосподарської продукції та витратами, пов'язаними з біологічними перетвореннями. Які включаються до складу інших операційних доходів (витрат). Така тривалість звітного періоду обумовлена тим, що рослинництво має чітко виражений сезонний характер виробництва. Тобто, порівнювати вихід продукції в звітному місяці із загальновиробничими витратами, що накопичились до цього часу за попередні місяці, недоцільно.

В.І. Корнюшин вважає можливим застосування фермерськими господарствами програм у вигляді універсальних заготовок, з яких за допомогою спеціальних налаштувань можна зробити програму, яка підходить до будь-якої фірми. Такі універсальні програми є більш стійкими, вільними від помилок, не пов'язані з конкретною специфікою тієї чи іншої фірми, менш уразливі від швидко змінюваного законодавства. [17].

На ринку програмних продуктів пропонуються бухгалтерські програми «Бест» та «Акцент», які переважно орієнтовані на малі підприємства торгівлі та послуг і вимагають адаптації до виробничої діяльності. Така переробка конфігурації програм, початково не пристосованих до ведення обліку в сільському господарстві, буде коштувати дорожче, ніж покупка самої програми, що є економічно не доцільним. Розроблені також окремі галузеві рішення для ведення обліку показників молочного скотарства, свинарства («Акцент – племінний облік у свинарстві»), кролівництва («Автоматизована система племінного обліку кролів») і т. ін. Ці програми спрямовані, насамперед, на здійснення обліку і контролю виробничих показників (раціон, рух поголів'я тощо). Вони можуть застосовуватись також і фермерськими

господарствами, однак, не дають можливості повністю автоматизувати обліковий процес. Фермеру доведеться окремо вести облік багатьох ділянок і складати звітність.

І.Д. Ватуля та Л.О. Гладка зазначають, що спеціалізованих бухгалтерських програм для фермерських господарств немає. Залишаються до вибору програми «Парус» або «1С: Бухгалтерія». Проте ці програми досить дорогі й їх можливості фермерським господарством будуть використані незначною мірою. Так, серед програмних продуктів 1С для обліку на сільськогосподарських підприємствах призначені «1С: Підприємство 8. Управління сільськогосподарським підприємством для України» (від 25 до 470 тис. грн залежно від чисельності автоматизованих робочих місць), «1С: Підприємство 8. Бухгалтерія сільськогосподарського підприємства для України» (від 5 до 12 тис. грн), «1С: Підприємство 8. Бухгалтерія елеватора, млина та комбикормового заводу для України» (від 8 до 20 тис. грн), «1С: Підприємство 8. Селекція в тваринництві. Свинарство для України» (від 3 до 33 тис. грн), «1С: Підприємство 8. Молокозавод», «1С: Підприємство 8. Супутниковий моніторинг».

Серед програм корпорації «Парус» (м. Київ) для обліку в сільському господарстві є лише «Комплексна система управління підприємством з переробки молочної сировини».

У зв'язку з цим І.Д. Ватуля та Л.О. Гладка пропонують під час застосування простої форми обліку для фермерських господарств використовувати Журнал обліку господарських операцій, який вести в редакторі електронних таблиць Excel з використанням формул для горизонтальних та вертикальних підрахунків [18].

Висновки. В даній статті наведено теоретичне узагальнення доходів та витрат, введення фермерського господарства за певною формою та використання Книг та Журналів. Основні висновки, що підтверджують результати даного дослідження мають таке трактування:

1. Серед науковців існує багато думок щодо застосування форм бухгалтерського обліку фермерськими господарствами. Більшість досліджень щодо форм бухгалтерського обліку фермерських господарств не є системними, оскільки не враховують усіх факторів, які впливають на вибір форми бухгалтерського обліку, а також потреб в отримання інформації для внутрішньої, призначеної для управління підприємством,

та всієї зовнішньої звітності.

2. Особливості діяльності фермерських господарств потребують розроблення для них спеціалізованих бухгалтерських програм, з якими можна працювати в діалоговому режимі та які легко адаптуються до змін законодавства.

3. У кінцевому результаті вибір форми бухгалтерського обліку після аналізу потреб в отриманні інформації для управління та складання зовнішньої звітності залежить від керівника фермерського господарства.

4. За результатами інвентаризації за сумами виявлених залишків, в межах господарських операцій, проводити корегування доходів та витрат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про фермерське господарство: Закон України № 973 – IV від 19.06.2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15>
2. Податковий кодекс України № 2755 – VI від 20.10.2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
3. Дохід: Положення (стандарту) бухгалтерського обліку № 15 від 09.08.2013 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99>
4. Витрати: Положення (стандарту) бухгалтерського обліку № 16 від 09.08.2013 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>
5. Дохід: Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку № 18 від 01.01.2012 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_025
6. Кучеркова С. О. Облік фінансових результатів у фермерських господарствах. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра економ. наук : 2005. С. 5
7. Костецький Я. І. Облік та аналіз діяльності фермерських господарств. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра економ. наук : Тернопіль. 2006. С. 6-8.
8. Коваль А. В., Козак В. Ю. Особливості у обліку фермерських господарствах. *Збірник наукових праць Вінницький національний аграрний університет. Серія: Економічні науки.* Випуск 4. 2012. С. 104-105.
9. Нестерук О. А. Розвиток бухгалтерського обліку у фермерських господарствах. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра економ. наук : 2009. С. 239.
10. Організація та ведення бухгалтерського обліку в селянських (фермерських) господарствах: Методичні рекомендації № 189 від 02.07.2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0189555-01>

11. Спрощена фінансова звітність: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 25 від 23.07.2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00>
12. Біологічні активи: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 30 від 05.01.2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05>
13. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України № 996–ХІУ від 16.07.1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
14. Скрипник С. В. Удосконалення методичного забезпечення облікового процесу фермерських господарств. *Вісник соціально-економічних досліджень*. Випуск 2. 2014. С. 266-267.
15. Тлущкевич Н., Балюк Н. Особливості обліку фермерських господарств. *Міжнародна науково-практична конференція*. 2016. С. 140-141.
16. Нікітіна Г. Ю. Особливості обліку у фермерських господарствах. *Управління розвитком*. Випуск 2. 2014. С. 69-71.
17. Корнюшин В. И. Бухгалтерські інформаційні системи – М. 2010. С. 112.
18. Ватуля І. Д. Організація обліку у фермерських господарствах : навч. посіб. К. : ЦУЛ, 2009. С. 312.

REFERENCES:

1. Pro fermers'ke gospodarstvo: Zakon Ukraїni № 973 – IV vid 19.06.2003 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15>
2. Podatkovij kodeks Ukraїni № 2755 – VI vid 20.10.2019 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
3. Dohid: Polozhennja (standartu) buhgalters'kogo obliku № 15 vid 09.08.2013 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99>
4. Vitrati: Polozhennja (standartu) buhgalters'kogo obliku № 16 vid 09.08.2013 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>
5. Dohid: Mizhnarodnij standart buhgalters'kogo obliku № 18 vid 01.01.2012 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_025
6. Kucherкова, S. O. (2015). *Oblik finansovih rezul'tativ u fermers'kih gospodarstvah [Accounting for financial results in farm]*. Kyiv: NNC IAE [in Ukrainian].
7. Kostec'kij, Ja. I. (2006). *Oblik ta analiz dijal'nosti fermers'kih gospodarstv [Accounting and analysis of farm activities]*. Ternopil': Znannia [in Ukrainian].
8. Koval', A. V., Kozak, V. Ju. (2012). *Osoblivosti u obliku fermers'kih gospodarstvah [Features in accounting farms]*. Vinnytsia: Ekonomichni nauki [in Ukrainian].
9. Nesteruk, O. A. (2009). *Rozvitok buhgalters'kogo obliku u fermers'kih gospodarstvah [Development of accounting in farms]*. Kyiv: Ekonomichni nauki [in Ukrainian].

10. Organizacija ta vedennja buhgalters'kogo obliku v seljans'kih (farmers'kih) gospodarstvah: Metodichni rekomendacii № 189 vid 02.07.2001 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/shoshh/v0189555-01>
11. Sproshhena finansova zvitnist': Polozhennja (standart) buhgalters'kogo obliku № 25 vid 23.07.2019 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00>
12. Biologichni aktivni: Polozhennja (standart) buhgalters'kogo obliku № 30 vid 05.01.2018 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05>
13. Pro buhgalters'kij oblik ta finansovu zvitnist' v Ukraïni: Zakon Ukraïni № 996–HIU vid 16.07.1999 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
14. Skripnik, S. V. (2014). *Udoskonalennja metodichnogo zabezpechennja oblikovogo procesu farmers'kih gospodarstv [Improvement of methodological support of the accounting process of farms]*. Odessa: Odessa NUE [in Ukrainian].
15. Tluchkevich, N., Baljuk, N. (2016). *Osoblivosti obliku farmers'kih gospodarstv [Features of accounting farms]*. Kyiv: Ekonomichni nauki [in Ukrainian].
16. Nikitina, G. Ju. (2014). *Osoblivosti obliku u farmers'kih gospodarstvah [Features of accounting farms]*. Kharkiv: Khar NEU [in Ukrainian].
17. Kornjushin, V. I. (2010). *Buhgalters'ki informacijni sistemi [Accounting information system]*. Kyiv: Ekonomichni nauki [in Ukrainian].
18. Vatulja, I. D. (2009) *Organizacija obliku u farmers'kih gospodarstvah [Organization of accounting farms]*. Kyiv: Ekonomichni nauki [in Ukrainian].

УДК 658.14(477)

**АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ УНІВЕРСАЛЬНОГО ПІДХОДУ
ДО ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА НА
ОСНОВІ ПОКАЗНИКІВ ФОРМ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290819.129.577

JEL: G32, L25

**Євсєєва О. О., д.е.н.,
Анікіна О. С.,
Нікуліна С. В.**

Український державний університет залізничного транспорту (УкрДУЗТ)

Управління фінансово-господарською діяльністю підприємств повинно ґрунтуватися на використанні структурованих та достовірних даних про фінансовий стан підприємства, основним інформаційним джерелом здійснення якого є показники діяльності суб'єкта господарювання, які в сучасних умовах акумулюються у фінансовій звітності, формування показників якої відбувається за рахунок даних бухгалтерського обліку, як складової частини науки про управління. Розмаїття поглядів на методику оцінки фінансового стану призвело, з одного боку, – на закріплення наукового обґрунтування авторських підходів, а з іншого, – до десистематизації розрахованих показників. В той же час, всі сучасні автори сходяться в думці про розрахунок цих показників на основі показників форм фінансової звітності. В статті висвітлюється актуальна проблема формування універсального підходу до розробки методики розрахунку показників фінансового стану на основі сучасних форм фінансової звітності для підвищення якості управлінських рішень як на рівні топ-менеджерів суб'єкта господарювання (внутрішній рівень), так і на рівні сторонніх установ (зовнішній рівень). Авторами статті ставиться на меті осучаснення знань про значущість інформаційної складової показників фінансової звітності та адаптація її статей до розрахунку показників фінансового стану. У межах поставленої мети авторами статті розкриті сучасні погляди на систематизацію показників фінансового стану за напрямками дослідження. Прикладне призначення розрахунку показників фінансового стану полягає у пошуку та розробці заходів спрямованих на підвищення потенціалу та рентабельності підприємства як підґрунтя для стабільної роботи та розширення можливостей підприємства. Авторами дослідження розкриті тези про: актуальність розробки дієвої фінансової політики підприємства; оцінку фінансового стану як складового етапу фінансового аналізу; необхідність визначення мети та рівня дослідження по відношенню до суб'єкта господарювання; джерела походження даних для проведення оцінки фінансового стану; систематизацію розмаїття показників фінансового стану на чітко виділені

напрями дослідження із певним набором показників в них; зрозумілість їх розрахунку; необхідність змістовної інтерпретації набутих результатів; перспективні напрями оцінки фінансового стану з використанням автоматизованого обчислення показників фінансового стану.

Ключові слова: фінансовий аналіз; фінансовий стан; бухгалтерський облік; фінансова звітність; показники фінансового стану

UDC 658.14(477)

TOPICALITY OF FORMATION OF THE UNIVERSAL APPROACH TO THE FINANCIAL CONDITION ASSESSMENT OF THE ENTERPRISE USING INDICATORS OF FINANCIAL REPORTING FORMS

DOI 10.30838/P.ES.2224.290819.129.577

JEL: G32, L25

Ievsieieva O., Dr. of Econ. Sc.
Anikina O.,
Nikulina S.

Ukrainian State University of Railway Transport (USURT)

Financial and economic management of enterprises should be based on the use of structured and reliable data on the financial condition of the enterprise. The main source of such information is the indicators of financial condition of the entity, which currently are accumulated in the financial reporting, the indicators of which are formed using the accounting data as part of management science. The diversity of views on the methodology of the financial condition assessment has led, on the one hand, to consolidation of the scientific substantiation of the authors' approaches, and on the other hand, to the desystematization of the calculated indicators. However, all contemporary authors agree that these indicators should be calculated on the basis of financial reporting. The challenging issue of forming the universal approach to the development of calculation methodology for indicators of the financial condition based on modern financial reporting forms to improve the quality of management decisions both at the level of top managers of the company (internal level) and at the level of external institutions (external level) has been highlighted in the article. The authors of the article intend to update the knowledge about the significance of the information component of financial reporting indicators and adjust its items to the calculation of indicators of the financial condition. Within the stated purpose, the authors of the article have presented modern views on the systematization of indicators of the financial condition in the areas of study. The applied purpose of calculating the indicators of the financial condition is finding and developing measures aimed at enhancing the potential and profitability of the enterprise as a basis for stable operation and capability enhancement of the enterprise. The authors of the study revealed the following points: the relevance of the development of effective financial policy of the enterprise; the financial condition

assessment as a stage of financial analysis; the need to determine the purpose and level of research with regard to the specific entity; sources of origin of data for the financial condition assessment; systematization of diverse indicators of financial condition into clearly identified areas of research with a specific set of indicators in each; understandability of their calculation; the need for a meaningful interpretation of the findings; as well as perspective directions of the financial condition assessment using the computer-aided calculation of indicators of financial condition.

Keywords: financial analysis; financial condition; accounting; financial reporting; indicators of financial condition

Актуальність. Ринкові умови формування підприємств вимагають досягнення максимально ефективного використання фінансових ресурсів, забезпечення стабільного розвитку господарської діяльності, своєчасного виявлення та розв'язання проблем, що виникають у фінансовій сфері. Успішне управління фінансово-господарською діяльністю підприємств повинно ґрунтуватися на використанні структурованих та достовірних даних про фінансовий стан підприємства, його зміну та прогнозу динаміку розвитку. Отримання всебічних, своєчасних та глибоких аналітичних висновків про фінансовий стан підприємства можливе за рахунок проведення фінансового аналізу діяльності суб'єкта господарювання. Фінансовий аналіз дозволяє сформулювати основу для розробки дієвої фінансової політики підприємства, підвищення ефективності його господарської діяльності, мінімізації та усунення недоліків при прийнятті управлінських рішень щодо формування, розподілу та використання фінансових ресурсів. [1]

Основним інформаційним джерелом здійснення комплексного фінансового аналізу є показники діяльності суб'єкта господарювання, які в зведеному вигляді в сучасних умовах акумулюються у фінансовій звітності, формування показників якої відбувається за рахунок даних бухгалтерського обліку. Сукупність всіх даних бухгалтерського обліку створює систему бухгалтерського обліку.

Як відомо, система бухгалтерського обліку на сьогодні виходить за межі простої фіксації господарських операцій на рахунках бухгалтерського обліку. Складові елементи системи бухгалтерського обліку отримали нову оцінку та інтерпретацію, обумовлену сучасним етапом її розвитку. Система бухгалтерського обліку знаходиться в безперервному розвитку і постійно вдосконалюється. Значимість будь-

якого з її елементів з плином часу змінюється з розвитком цієї системи. Система бухгалтерського обліку може виступати як статична система, яка характеризує стан елементів системи та зв'язки між ними на певну дату, коли зміни за останній день вважаються настільки несуттєвими, що їх не приймають до уваги. Водночас бухгалтерський облік – і динамічна система, яка змінюється в часі під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів (зміна законодавства, політичного стану, виду діяльності підприємства тощо). Однак за будь-яких умов, система бухгалтерського обліку виступає забезпечувальною ланкою у системі управління та призначена впорядкувати вхідну та вихідну інформацію відповідно до потреб управління. [2]

Мабуть, саме тому бухгалтерський облік за сучасних умов розвитку вважається складовою частиною науки про управління.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сутність фінансового стану підприємства, а також методика його оцінки досліджувалась в працях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема О.Я. Базилінської, М.Д. Білик, І.О. Бланка, К.В. Ізмайлової, В.В. Ковальова, М.Я. Коробова, Р.О. Костирко, Г.О. Крамаренко, Л.А. Лахтіонової, А.М. Поддєрьогіна, Г.В. Савицької, Р.С. Сайфуліна, О.М. Терещенко, Ю.С. Цал-Цалко, О.Є. Чорної, В.В. Шеремета та інш. Всі вони підтверджують актуальність проведення фінансового аналізу та конкретизують ці ствердження відповідними дослідженнями щодо визначення алгоритму здійснення фінансового аналізу, в тому числі з виокремленням його складової – визначенням показників фінансового стану підприємства, розрахунок яких ґрунтується на загальних показниках фінансово-господарської діяльності підприємства.

Інформація про фінансово-господарську діяльність підприємства акумулюється у показниках фінансової звітності, методологія визначення яких чітко прописана діючим законодавством та формується через систематизацію даних на рахунках бухгалтерського обліку шляхом застосування методики складання звітності за встановленими НП(С)БО [3] та П(С)БО [4] та іншими нормативними документами [5]. Одночасно порядок проведення аналізу фінансового стану підприємства за діючим законодавством регулюється Положенням «Про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації», затвердженим Наказом Міністерства фінансів України та

Фонду державного майна України від 26.01.2001 р. № 49/121 [6], яке визначає фінансовий стан підприємства як сукупність показників, що відображають наявність, розміщення і використання ресурсів підприємства, реальні й потенційні можливості підприємства. В той же час на сьогодні Положення [6] можна вважати неактуальним, оскільки встановлена методика розрахунку показників фінансового стану за ним була доцільна до тих пір, доки не були прийняті зміни до діючих сьогодні НП(С)БО [3] та П(С)БО [4], в результаті яких були кардинально переформатовані показники фінансової звітності за порядком їх формування та порядком шифрування у самій звітності за встановленими кодами її статей, внаслідок чого відбулася десистематизація розрахунку показників фінансового стану на основі показників фінансової звітності.

Таким чином, норми Положення [6] в сучасних умовах є недієвими та на сьогодні втрачена єдина методика оцінки фінансового стану, оскільки на законодавчому рівні не запропоновано альтернативної методики розрахунку показників фінансового стану на основі показників фінансової звітності. Спроба ж вибірково застосувати певні підходи Положення [6] до сучасних показників звітності з метою оцінки фінансового стану насправді ускладнюють сам розрахунок показників фінансового стану та призводять до десистематизації розрахованих показників, оскільки насправді відбувається штучна адаптація застарілої методики до сучасних показників фінансової звітності.

Мета роботи. Метою дослідження стало осучаснення знань про значущість інформаційної складової показників фінансової звітності та адаптація її статей до розрахунку показників фінансового стану. В результаті має бути сформований універсальний підхід до формування системи показників фінансового стану на основі сучасних форм фінансової звітності для підвищення якості управлінських рішень або на рівні суб'єкта господарювання та його топ-менеджерів (внутрішній рівень), або на рівні сторонніх зацікавлених у взаємодії із суб'єктом господарювання установ, таких як банки, податкові тощо (зовнішній рівень).

Виклад основних результатів дослідження. У сучасних ринкових умовах для ефективного ведення бізнесу та оперативного реагування на потреби та вимоги ринку, необхідно проводити якісний фінансовий аналіз та всебічну оцінку фінансового стану підприємства. Сутність

фінансового стану підприємств неодноразово намагалися охарактеризувати у своїх працях зарубіжні та вітчизняні вчені, однак єдиної думки не існує до нині. В той же час, всі дослідники підтверджують важливість та актуальність проведення якісного фінансового аналізу та підкреслюють необхідність розроблення виваженої методики визначення показників фінансового стану підприємства.

Загальний алгоритм проведення фінансового аналізу на підприємстві передбачає здійснення певних аналітичних процедур, таких як: горизонтальний фінансовий аналіз, вертикальний фінансовий аналіз, порівняльний фінансовий аналіз, аналіз фінансових коефіцієнтів, факторний фінансовий аналіз.

Глибина дослідження встановлюється його метою. Так, на підприємстві ці процедури можуть проводитись в суворій послідовності, тобто комплексно, а можуть вибірково, тобто в режимі експрес-аналізу.

Найбільш розповсюдженою у практичному використанні з наведених з наведених процедур є аналіз фінансово стану з використанням фінансових коефіцієнтів, оскільки вони дають високу точність результату за умови їх правильної інтерпретації. Основним інформаційним джерелом здійснення таких розрахунків є фінансова звітність суб'єкта господарювання, а саме: Баланс, Звіт про фінансові результати, Звіт про рух грошових коштів, Звіт про власний капітал, Примітки до фінансової звітності.

За оцінками фахівців на сьогодні на основі показників фінансової звітності можна розраховувати понад двісті відносних аналітичних показників. Користь кожного конкретного коефіцієнта суворо визначена метою аналізу. Тому при виборі показників, що будуть розраховуватися, в першу чергу необхідно керуватися завданнями і цілями, які потрібно вирішити за допомогою такої оцінки. При чому, самі по собі фінансові коефіцієнти несуть не дуже багато інформації і їх дуже важко інтерпретувати. Крім того, деякі з показників доцільно аналізувати в комплексі з декількома іншими, щоб встановити реальну картину. Тому для одержання на їх основі висновків про фінансовий стан підприємства необхідно зіставити аналітичні показники із нормативними значеннями чи середніми показниками (по галузі, регіону, найкращим підприємствам тощо). [7]

З метою систематизації та конкретизації цілей дослідження всю сукупність отриманих показників фінансового стану поділяють на певні групи.

На даний час в економічній літературі немає єдиного підходу та методики щодо дослідження фінансового аналізу та оцінки фінансового стану. В деяких випадках поняття «фінансовий аналіз» та «оцінка фінансового стану» навіть прирівнюються, з чим не можна погодитись, адже, на наш погляд, оцінка фінансового стану є складовим етапом фінансового аналізу. Тому у практиків-дослідників, топ-менеджерів підприємства та самих суб'єктів господарювання виникає потреба спочатку визначитись з метою дослідження та методикою, яка буде запроваджена для досягнення поставленої мети. Фахівцями-економістами та діючим законодавством запропоновані різні кількості як самих напрямів (груп) дослідження щодо фінансового стану, так і показників, що розраховуються всередині таких напрямів (груп). Дослідження означеної проблеми показало розмаїття сучасних поглядів науковців, а також чинного законодавства на систематизацію показників фінансового стану за напрямами, які представлено у табл. 1.

Таблиця 1 – Сучасні погляди на систематизацію показників фінансового стану за напрямами дослідження

Автор	Кількість груп	Назва групи (напряму)	Назви показників що входять в групу
1	2	3	4
Яцух О.О. [7], Захарова Н.Ю. [7]	5	Майновий стан	Сума господарських коштів, що їх підприємство має у розпорядженні (грн.)
			Коефіцієнт зносу основних засобів
			Коефіцієнт придатності основних засобів
			Коефіцієнт оновлення
			Коефіцієнт вибуття
			Частка основних засобів в активах
			Коефіцієнт мобільності активів
		Фінансова стійкість	Коефіцієнт автономії
			Коефіцієнт співвідношення власних і залучених коштів
			Коефіцієнт фінансової стійкості
			Коефіцієнт маневреності власного капіталу
			Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами
		Ліквідність	Коефіцієнт покриття
			Коефіцієнт швидкої ліквідності
			Коефіцієнт абсолютної ліквідності

Продовження табл. 1

		Прибутковість	Рентабельність капіталу
			Рентабельність власного капіталу
			Рентабельність реалізованої продукції
			Рентабельність продажу
			Рентабельність господарської діяльності
		Ділова активність	Коефіцієнт оборотності активів
			Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості
			Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості
			Строк погашення дебіторської заборгованості
			Строк погашення кредиторської заборгованості
			Коефіцієнт оборотності запасів
			Фондовіддача
			Коефіцієнт оборотності власного капіталу
Москаленко В.П. [8], Пластун О.Л. [8]	4	Оцінка майнового стану	Сума господарських засобів, що є в розпорядженні підприємства, грн.
			Питома вага активної частини основних засобів
			Коефіцієнт зносу основних засобів
			Коефіцієнт оновлення основних засобів
			Коефіцієнт вибуття основних засобів
		Рентабельність	Рентабельність продажів
			Рентабельність основної діяльності
			Рентабельність основного капіталу
			Рентабельність власного капіталу
			Рентабельність усього капіталу підприємства
Москаленко В.П. [8], Пластун О.Л. [8]		Ліквідність, платоспроможність і кредитоспроможність	Величина власних оборотних коштів
			Маневреність власних оборотних коштів
			Коефіцієнт покриття поточний
			Коефіцієнт покриття загальний
			Коефіцієнт швидкої ліквідності
			Коефіцієнт абсолютної ліквідності
			Коефіцієнт платоспроможності
			Частка оборотних коштів в активах
			Частка виробничих запасів у поточних активах
			Частка власних оборотних коштів у покритті запасів
			Коефіцієнт критичної ліквідності
			Період інкасації дебіторської заборгованості
			Тривалість кредиторської заборгованості
			Коефіцієнт поточної заборгованості;
			Коефіцієнт автономії (незалежності)
Коефіцієнт співвідношення позикових і власних засобів			
Співвідношення нерозподіленого прибутку до всієї суми активів			

Продовження табл. 1

		Фінансовий стан	Загальна оборотність капіталу	
			Коефіцієнт оборотності активів	
			Оборотність матеріальних оборотних коштів	
			Оборотність готової продукції	
			Оборотність дебіторської заборгованості	
			Середній термін обороту дебіторської заборгованості	
			Оборотність кредиторської заборгованості	
			Середній строк обороту кредиторської заборгованості	
			Фондовіддача основних необоротних активів	
			Оборотність власного капіталу	
Свєєва О.О. [9]	5	Показники майнового стану	Коефіцієнт зносу	
			Частка активної частини основних засобів	
			Коефіцієнт зносу активної частини основних засобів	
			Коефіцієнт оновлення	
			Коефіцієнт вибуття	
			Коефіцієнт фондovіддачі основних засобів	
			Коефіцієнт фондомісткості основних засобів	
	Показники рентабельності	Рентабельність основних засобів		
		Валова рентабельність (рентабельність продукції, рентабельність продажів)		
		Рентабельність продукції		
		Валова рентабельність собівартості		
		Рентабельність		
		Чиста рентабельність продажів		
		Рентабельність операційних витрат (адміністративні, збутові, інші операційні)		
Свєєва О.О. [9]			Рентабельність активів	
			Рентабельність власного капіталу	
			Рентабельність сукупного капіталу	
			Рентабельність сукупного капіталу	
			Рентабельність діяльності	
			Окупність власного капіталу	
	Показники ліквідності			Коефіцієнт поточної ліквідності
				Коефіцієнт покриття
				Коефіцієнт швидкої ліквідності
				Коефіцієнт абсолютної ліквідності (платоспроможності)
				Маневреність власних оборотних коштів
				Коефіцієнт покриття запасів
				Коефіцієнт фінансової незалежності (коефіцієнт автономії)
	Показники фінансової стійкості			Коефіцієнт фінансової залежності
				Коефіцієнт маневреності власного капіталу
				Коефіцієнт концентрації позикового капіталу
				Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів
				Коефіцієнт структури довгострокових вкладень

Продовження табл.1

			Коефіцієнт структури позикового капіталу
			Тривалість фінансового циклу
			Коефіцієнт співвідношення позикових і власних коштів
			Коефіцієнт забезпечення власними коштами
			Показник фінансового левериджу
			Поточна платоспроможність, грн.
		Показники ефективності проектів	Коефіцієнт оборотності активів (ресурсовіддача, коефіцієнт трансформації)
			Коефіцієнт мобільності активів
			Коефіцієнт фондівдачі
			Коефіцієнт оборотності оборотних активів
			Період обороту обігових коштів (днів)
			Коефіцієнт оборотні запасів
			Коефіцієнт оборотності власного капіталу
			Аналіз активної частини балансу
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості			
Період інкасації			
Аналіз пасивної частини балансу	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості		
	Оцінка ліквідності підприємства		
Оцінка довготермінової платоспроможності	Коефіцієнт покриття		
	Коефіцієнт швидкої ліквідності		
	Коефіцієнт абсолютної ліквідності		
Оцінка рентабельності (прибутковості) підприємства	Коефіцієнт автономії		
	Коефіцієнт концентрації позичкового капіталу		
	Коефіцієнт співвідношення позичкового капіталу і власного		
Оцінка рентабельності (прибутковості) підприємства	Рентабельність продажу		
	Коефіцієнт оборотності активів		
	Рентабельність активів		
	Рентабельність власного капіталу		
5	Майновий стан підприємства	Коефіцієнт зносу основних засобів	
		Коефіцієнт придатності основних засобів	
		Коефіцієнт оновлення основних засобів	
		Коефіцієнт вибуття основних засобів	
	Фінансова стійкість підприємства	Коефіцієнт фінансової автономії	
		Коефіцієнт фінансової залежності	
		Коефіцієнт фінансового ризику	
		Коефіцієнт маневреності власного капіталу	
		Коефіцієнт структури покриття довгострокових вкладень	
		Коефіцієнт довгострокового залучення займаних засобів	
		Коефіцієнт фінансової незалежності капіталізованих джерел	
	Ліквідність	Коефіцієнт загальної (поточної) ліквідності	
		Коефіцієнт швидкої ліквідності	
		Коефіцієнт абсолютної ліквідності	
	Рентабельність підприємства	Рентабельність сукупного капіталу	
		Рентабельність власного капіталу	
		Валова рентабельність продажів	

Продовження табл. 1

			Операційна рентабельність продажів
			Чиста рентабельність продажів
			Валова рентабельність виробництва
			Чиста рентабельність виробництва
		Ділова активність	Коефіцієнт оборотності активів
			Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості
			Період оборотності дебіторської заборгованості, дн.
			Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості
			Період оборотності кредиторської заборгованості, дн.
			Коефіцієнт оборотності запасів
			Період оборотності запасів, дн.
			Період операційного циклу, дн.
			Період оборотності оборотних засобів, дн.
			Коефіцієнт оборотності основних засобів (фондовіддача)
Методика [12]	1	Ефективність фінансово-господарської діяльності підприємства*	Коефіцієнт рентабельності активів
			Коефіцієнт рентабельності власного капіталу
			Коефіцієнт рентабельності сукупного капіталу
			Коефіцієнт рентабельності діяльності
			Коефіцієнт зносу основних засобів
Методика [12]		* Примітка: сукупність наведених показників розраховується окремо за плановими показниками та окремо за їх фактичним виконанням	Коефіцієнт поновлення основних засобів
			Коефіцієнт оборотності активів
			Коефіцієнт фінансової стійкості підприємства
			Коефіцієнт покриття
			Коефіцієнт загальної ліквідності
			Коефіцієнт абсолютної ліквідності
			Коефіцієнт заборгованості
Коефіцієнт концентрації залученого капіталу			
Положення НБУ [13]	1	Фінансові показники, що використовуються для розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи**	Прибутковість інвестицій (за методом участі в капіталі)
			Показники покриття боргу
			Показники рентабельності активів
			Показник покриття фінансових витрат за результатами операційної діяльності
			Показник покриття фінансових витрат за результатами операційної діяльності
			Показники капіталу
			Показники маневреності робочого капіталу
			Показники покриття капіталом боргу
			Показники швидкої ліквідності
			Показники оборотності активів
			Показники оборотності поточних активів
			Показник загальної ліквідності
			Показник оборотності робочого капіталу

Продовження табл. 1

	** Примітка: сукупність наведених показників розраховується окремо для великого або середнього підприємства та окремо для малого підприємства	Показник здатності обслуговування боргу
		Показник покриття боргу операційним прибутком
		Показник достатності робочого капіталу
		Показник оборотності основних засобів
		Показник оборотності дебіторської заборгованості
		Показник чистого прибутку до оподаткування
		Показник оборотності кредиторської заборгованості
		Показник частки неопераційних елементів балансу
		Показник операційного прибутку до відрахування амортизації

Джерело: авторська розробка з використанням джерел [7, 8, 9, 10, 11, 12, 13]

Безумовно, фінансовий стан свідчить про забезпеченість власними оборотними та необоротними активами, платоспроможність, а також розрахунки та зобов'язання, однак, таке визначення ґрунтовно не охоплює певні характеристики фінансового стану суб'єкта господарювання.

Метою оцінки фінансового аналізу є пошук та розробка заходів спрямованих на підвищення потенціалу та рентабельності підприємства як підґрунтя для стабільної роботи та розширення можливостей підприємства. Важливим є не тільки оцінити та підготувати необхідну інформацію про фінансову діяльність підприємства, але й провести необхідну роботу щодо покращення його фінансового положення.

Без проведення економічного аналізу з використанням правильних методів та інструментів, адекватне та раціональне управління буде просто неможливим.

Висновки. 1. Фінансовий аналіз дозволяє сформувати основу для розробки дієвої фінансової політики підприємства.

2. Оцінка фінансового стану є складовим етапом фінансового аналізу.

3. Глибина дослідження щодо оцінки фінансового стану встановлюється його метою та рівнем дослідження по відношенню до суб'єкта господарювання (внутрішнє, зовнішнє).

4. Незалежно від рівня проведення дослідження щодо оцінки фінансового стану, воно має бути інформаційним з точки зору достовірності даних, що приймають участь у розрахунку показників

фінансового стану. Для цього за основу мають використовуватись показники фінансової звітності.

5. В оцінці фінансового стану має бути застосований універсальний підхід, що потребує систематизації сукупності всіх показників на чітко виділені групи (напрями) дослідження, які в свою чергу визначаються певним набором показників, що розраховуються за зрозумілим алгоритмом.

6. Інтерпретація набутих показників має чітко доводитись за змістом в порівнянні із рекомендованими, нормативними або галузевими показниками.

7. Перспективним напрямом оцінки фінансового стану є автоматизований підхід до розрахунку означених дослідженням показників із застосуванням відповідного програмного забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фінансовий аналіз [текст] навчальний посібник. / За заг. ред. Школьник І.О. [І. О. Школьник, І. М. Боярко, О. В. Дейнека та ін.] – К. : «Центр учбової літератури», 2016. – 386 с.
2. Сорокін В. О. Місце та роль бухгалтерського обліку в інформаційній системі управління підприємством / В. О. Сорокін // Вісник ЖДТУ: Серія «Економічні науки». – № 1 (39). – 2007. – С. 174 – 182.
3. Перелік національних стандартів бухгалтерського обліку і звітності. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SH000099.html .
4. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку. URL: http://kodeksy.com.ua/buh/psbo.htm_.
5. Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні. URL: http://kodeksy.com.ua/pro_buhgalters_kij_oblik_ta_finansovu_zvitnist.htm .
6. Положення «Про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації»: наказ Міністерства фінансів України та Фонду державного майна України від 26.01.2001 р. № 49/121. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-01_.
7. Яцух О.О. Фінансовий стан підприємства та методика його оцінки / О.О.Яцух, Н.Ю.Захарова // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління. – 2018. – Т. 29 (68), № 3. – С. 173–180. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_econ_2018_29_3_35_.

8. Москаленко В.П. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства як основа діагностики його банкрутства / В.П.Москаленко, О.Л.Пластун // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 6. – С. 180-192. URL: http://uabs.sumdu.edu.ua/images/stories/docs/K_BOA/plastun_004.pdf.
9. Методичні вказівки до виконання курсової роботи з дисципліни «Організація бухгалтерського обліку» / укл. О.О.Євсєєва // Методичні вказівки. – Харків : УкрДУЗТ, 2017. – 50 с.
10. Фінанси підприємств: Навч. посіб. / О. Ю. Ніпіаліді, Н. І. Карпишин. – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – 232 с.
11. Аналіз фінансової звітності [Текст] / О. Кононенко, Я. Клиженко. - 3-тє вид., переробл. і допов. - Х. : Фактор, 2012. - 200 с.
12. Методика аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки: наказ Міністерства фінансів України від 14 лютого 2006 р. № 170. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE12206.html.
13. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: Постанова Правління Національного банку України від 30 червня 2016 року № 351 URL: https://bank.gov.ua/document/download?docId=33378802_.

REFERENCES:

1. Shkolnyk I.O. (ed.), Boiarko I. M., Deineka O. V. et al. (2016) *Finansovyi analiz [text] navchalnyi posibnyk* (Financial analysis [text] Textbook). Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury (in Ukrainian)
2. Sorokin V. O. (2007) *Mistse ta rol bukhhalterskoho obliku v informatsiinii systemi upravlinnia pidpriemstvom* [Place and role of accounting in the information management system of the enterprise] *Bulletin of ZhDTU: Series "Economic sciences"*. Vol. 1, no. 39, pp. 174 – 182.
3. *Perelik natsionalnykh standartiv bukhhalterskoho obliku i zvitnosti* [List of the national accounting and reporting standards]. Available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Sh000099.html.
4. *Polozhennia (standarty) bukhhalterskoho obliku* [Accounting regulations (standards)] Available at: <http://kodeksy.com.ua/buh/psbo.htm>.
5. *Zakon Ukrainy «Pro bukhhalterskyi oblik i finansovu zvitnist v Ukraini* [Law of Ukraine “On Accounting and Financial Reporting in Ukraine”]. Available at: http://kodeksy.com.ua/pro_buhgalters_kij_oblik_ta_finansovu_zvitnist.htm.

6. Polozhennia "Pro poriadok zdiisnennia analizu finansovoho stanu pidpriemstv, shcho pidliahaiut pryvatyzatsii": nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy ta Fondu derzhavnoho maina Ukrainy vid 26.01.2001 r. # 49/121 [Regulation "On procedure of analysis of financial condition of enterprises subject to privatization": Order of the Ministry of Finance of Ukraine and the State Property Fund of Ukraine dd. 26.01.2001] No. 49/121. – Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-01> .
7. Yatsukh O.O., Zakharova N.Yu. (2018) *Finansovy stan pidpriemstva ta metodyka yoho otsinky* [Financial condition of the enterprise and the assessment method] // *Proceeding of Tavria National University of V. I. Vernadskiy*. Series: Economics and management. vol. 29 (68), no. 3, pp. 173–180. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_econ_2018_29_3_35 .
8. Moskalenko V.P., Plastun O.L. (2006) *Kompleksna otsinka finansovoho stanu pidpriemstva yak osnova diahnostryky yoho bankrutstva* [Complex financial condition assessment of the enterprise as the basis for its bankruptcy diagnosis]. *Actual problems of the economy*, no. 6, pp. 180-192. Available at: http://uabs.sumdu.edu.ua/images/stories/docs/K_BOA/plastun_004.pdf .
9. Yevsieieva O.O. (2017) *Metodychni vkazivky do vykonannia kursovoi roboty z dystsypliny «Orhanizatsiia bukhhalterskoho obliku»* [Guidelines to fulfilling the course thesis in "Organization of accounting"] Kharkiv: UkrDUZT (in Ukrainian).
10. Nipialidi O. Yu., Karpushyn N. I. (2009) *Finansy` pidpry`yemstv: Navch. posib.* [Business finance: Textbook]. Ternopil: Ekonomichna dumka (in Ukrainian).
11. Kononenko O., Klyzhenko Ya. (2012) *Analiz finansovoi zvitnosti [Text]* [Analysis of financial reporting] Kharkiv: Faktor (in Ukrainian).
12. *Metodyka analizu finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpriemstv derzhavnoho sektoru ekonomiky: nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 14 liutoho 2006 r. # 170* [Methodology of analysis of financial and economic activity of enterprise of the public sector of the economy: Order of the Ministry of Finance of Ukraine dd. February 14, 2006] No. 170 Available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE12206.html .
13. *Polozhennia pro vyznachennia bankamy Ukrainy rozmiru kredytnoho ryzyku za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy: Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 30 chervnia 2016 roku* [Regulation "On determination by banks of Ukraine of credit risk amount for active banking transactions": Decree of the Board of the National Bank of Ukraine dd. June 30, 2016] No. 351 Available at: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=33378802> .

УДК 657:338.3

**ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ АНАЛІЗУ ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА
ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290819.144.578

JEL: L25, M41

Фокін О. К.*Державний університет «Житомирська політехніка»*

В процесі дослідження було розглянуто праці вітчизняних та зарубіжних вчених, які стосуються аналізу витрат виробництва. Аналіз наукових праць показав, що в науковій літературі питання формування виробничої собівартості та її аналізу розглядається частково. В статті обґрунтовано завдання аналізу виробничих витрат в розрізі стратегії діяльності підприємства. Встановлено, що крім галузевих особливостей, які є визначальними під час організації аналізу витрат виробництва, також варто враховувати зміни, які відбуваються в системі виробництва на різних рівнях в перспективі. Визначено, що аналіз структури витрат виробництва є важливим етапом, який впливає на вибір методу розподілу непрямих витрат виробництва. Враховуючи зміни в технології виробництва у сучасних умовах витрати на робочу силу можуть відображати незначну частку від загальної суми витрат, тим самим ставлячи під сумнів методи розподілу, які використовують критерії, засновані на оплаті праці. Для удосконалення аналізу витрат було досліджено інформаційне забезпечення, що є підставою отримання якісних та достовірних результатів аналітичних процедур. Встановлено, що достовірність результатів аналізу витрат залежить від джерел, на підставі яких він здійснюється. Дослідивши підходи науковців до формування основ аналізу витрат підприємства, було визначено потреби та запити користувачів інформаційного внутрішнього та зовнішнього середовища, що впливають на вибір методики аналізу виробничих витрат. Здійснене дослідження в частині ідентифікації запитів зацікавлених осіб дозволило обґрунтувати важливість організаційно-аналітичного процесу, який формується під впливом факторів зовнішнього і внутрішнього середовища. Це дозволило побудувати інформаційно-організаційну структуру аналізу витрат виробництва підприємства машинобудівної галузі, в якій окреслено вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на здійснення аналізу витрат та сформовано інформаційне забезпечення через створення документального та методичного базису аналітичних процедур. Результати здійсненого дослідження сприяють отриманню оперативної аналітичної інформації під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників аналізу діяльності промислових підприємств.

Ключові слова: витрати; аналіз витрат; промислове підприємство; інформаційне забезпечення; аналітична інформація

UDC 657:338.3

**GENERAL PROVISIONS OF INDUSTRIAL ENTERPRISE
MANUFACTURING COST ANALYSIS**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290819.144.578

JEL: L25, M41

Fokin O.*Zhytomyr Polytechnic State University*

In the course of the research, the works of domestic and foreign scientists related to the analysis of production costs were considered. The analysis of scientific works showed that in the scientific literature the question of formation of production cost and its analysis is considered in part. The task of analyzing production costs in the context of the strategy of the enterprise has been substantiated. It is established that in addition to the sectoral features that are decisive in the organization of production cost analysis, changes that occur in the production system at different levels in the future should also be taken into account. It is determined that the analysis of the structure of production costs is an important step that influences the choice of the method of allocation of indirect costs of production. Given the changes in production technology in modern conditions, labor costs may reflect a small fraction of the total cost, thus casting doubt on allocation methods that use wage-based criteria. In order to improve cost analysis, information support was investigated, which is the basis for obtaining qualitative and reliable results of analytical procedures. It is established that the reliability of the results of the cost analysis depends on the sources on which it is made. Investigating the approaches of scientists to forming the basics of enterprise cost analysis, the needs and requests of users of information internal and external environment, which influence the choice of methodology of production cost analysis, were determined. The conducted research regarding the identification of stakeholder requests has made it possible to substantiate the importance of the organizational and analytical process, which is formed under the influence of factors of the external and internal environment. This made it possible to build an information and organizational structure of the cost analysis of the enterprise of the machine-building industry, which outlined the influence of external and internal factors on the cost analysis and formed information support through the creation of a documentary and methodological basis of analytical procedures. The results of the research contribute to the receipt of operational analytical information under the influence of external and internal factors of analysis of the activity of industrial enterprises.

Keywords: costs; cost analysis; industrial enterprise; information support; analytical information

Актуальність. Найбільш важливими показниками діяльності підприємства є рівень виробничих витрат, тому аналіз витрат є доречним, якщо суб'єкт господарювання має на меті зростання

конкурентоспроможності та незалежності свого виробництва. Витрати виробництва характеризують такі показники, як ефективність роботи, раціональність споживання матеріалів та обладнання, використання енергії та робочої сили тощо, які безпосередньо впливають на діяльність підприємства.

Облік витрат виконує ряд завдань: загальний контроль виробничого процесу, визначення загальної вартості продукції та вартості одиниці, контроль результатів. Натомість детальний аналіз процесу виробництва ідентифікує недоліки облікового процесу та передбачає виявлення напрямів можливих шляхів удосконалення та попередження виникнення проблем у майбутньому. Без застосування аналітичних процедур не можна зробити висновок про ефективність діяльності підприємства. Адже зниження витрат не завжди свідчить про продуктивність виробництва, тоді як і збільшення витрат не означає погіршення рівня роботи суб'єкта господарювання.

Тому комплексний аналіз повинен містити критичну оцінку впливу зовнішніх факторів на рівень витрат шляхом аналізу цінової структури і стану ринку товарів, а також внутрішніх детермінантів, які визначають сферу, обсяги та інші особливості діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження базуються на вивченні наукових доробків попередників та їх критичній оцінці. Так, зокрема, питання аналізу витрат виробництва неодноразово розглядалися в працях таких науковців, як: Б.І. Валуєв, Н.Д. Врублевський, А.Н. Герасимович, С.Ф. Голов, К. Друрі, В.М. Добровський, Р. Ентоні, В.Б. Івашкевич, Т.П. Карпова, Є.В. Мних, Л.В. Нападовська, О.В. Олійник, В.Ф. Палій, Г.В. Савицька, Я.В. Соколов, В.В. Сопко, М.І. Скрипник, А.М. Турило, Дж. Фостер, Ч.Т. Хорнгрен, М.Г. Чумаченко, А.В. Череп, А.Д. Шеремет, А. Яругова й інших. Не применшуючи наукових досягнень вище зазначених вчених, залишаються мало дослідженими питання аналізу витрат виробництва промислового підприємства, оскільки більшість праць відносяться до конкретних галузей виробництва.

Мета статті. Дослідити процес формування інформаційного забезпечення аналізу витрат виробництва.

Виклад основних результатів дослідження. Отже, на початку дослідження розглянемо напрями розвитку аналізу витрат виробництва в наукових роботах українських та зарубіжних дослідників. Варто зауважити, що більшість праць відносяться до конкретних галузей

виробництва, тому поширювати результати здійснених досліджень на загальну методику аналізу не доцільно. Таким чином, підвищується актуальність досліджуваного питання, адже щодо промислових підприємств, які є об'єктом дослідження, то в науковій літературі питання формування виробничої собівартості та її аналізу розглядається частково, без комплексних організаційно-методичних пропозицій. Це підтверджують результати наукових пошуків дослідників.

Кондрич В.І. [3] в своїх дослідженнях здійснює огляд авторефератів дисертацій економічного спрямування за ключовим словом «аналіз витрат» та робить висновок, що найбільш досліджуваними галузями є сільське господарство та гірничодобувна промисловість. Натомість промисловий сектор, а саме машинобудування, не знаходить відображення в наукових дисертаційних дослідженнях.

Щодо доцільності та актуальності питання проведення досліджень аналізу витрат конкретних галузей погоджуємось з думкою Д.А. Панкова та Л.С. Воскресенської [5], які вважають, що одним з недоліків сучасного аналізу є його фрагментарність і відсутність методики, що дозволяє оцінити не стільки фактичний стан і результативність господарської діяльності, а безперервний процес руху ресурсів, що обслуговують процес виробництва.

Науковці також наголошують на тому, що «система аналізу повинна бути націлена не тільки на забезпечення інформацією процесу прогнозування, але й реалізацію поставлених стратегічних задач» [3, с. 154].

Олійничук О.І. [4] визначає завдання аналізу витрат, які характерні для лісогосподарського підприємства. Щербина О.В. [8], адаптуючи загальнонаукові аналітичні підходи до галузевих особливостей конкретних підприємств, визначає цілі управлінського аналізу на борошномельних підприємствах.

Каламбет С. В., Привалова Л. В., Сергієнко М. М. досліджують особливості аналізу витрат залізничного транспорту та до основних завдань відносять: «оцінка причин змін їх абсолютних величин і питомих витрат (собівартості продукції, робіт, послуг) у порівнянні з планом (бюджетом), з даними попереднього звітного періоду, з даними інших однотипних підрозділів; виявлення впливу на витрати і собівартість продукції, робіт або послуг внутрішніх і зовнішніх факторів, розрахунок упущених можливостей зниження собівартості робіт і очікуваного зростання ефективності виробництва за рахунок кращого використання

основних засобів, трудових, матеріальних і енергетичних ресурсів» [2].

Сінельнікова Х.В. [6], систематизувавши дані дослідженої літератури, характеризує завдання аналізу витрат за елементами та статтями калькуляції та вказує на важливість класифікації підприємства за матеріало-, фондо-, енерго- або трудомісткістю ресурсів виробництва. Також важливим аспектом удосконалення методики аналізу витрат є здійснення загальної оцінки виконання кошторису витрат в розрізі економічних елементів та статей витрат та дослідження причин зміни питомої ваги елементів та статей витрат у загальній їх сумі. Крім того, виявлення впливу різних факторів на величину витрат за окремими статтями має бути одним із завдань під час формування методики аналізу витрат виробництва промислових підприємств.

Здійснюючи аналіз підприємство повинно бути націлене та отримання певного результату, який Т.І. Досій визначає як «оптимізація структури витрат, розрахунок резервів зниження собівартості та розробка заходів спрямованих на освоєння виявлених резервів» [1].

Вважаємо, що можна застосувати виокремлені науковцями завдання для аналізу витрат виробництва також промислової продукції, доповнюючи тими, що будуть властиві саме підприємствам машинобудівної галузі. Крім того, на нашу думку, варто обґрунтувати завдання аналізу виробничих витрат в розрізі стратегії діяльності підприємства.

Отже, під час удосконалення методики здійснення аналізу витрат виробництва необхідно:

- оцінити місце підприємства на ринку товарів;
- ідентифікувати напрями резервів зниження собівартості та підвищення обсягів продукції, проаналізувавши ресурсні можливості підприємства, та розробити відповідні заходи щодо їх використання, а також шляхів прискорення процесу виробництва готової продукції;
- оцінити виконання планів і нормативів собівартості за окремими цехами виробництва та видами готової продукції і визначити причини відхилень фактичних витрат у розрізі статей та за окремими видами готової продукції;
- забезпечити зацікавлених користувачів необхідною інформацією для оперативного управління формуванням собівартості продукції та управління діяльністю підприємства в цілому;
- розробити оптимальні та економічно обґрунтовані величини планових витрат, планових та нормативних калькуляцій на окремі види

продукції;

- розкрити вплив витрат виробництва на формування фінансового результату операційної діяльності, виявити можливі шляхи зміни негативного впливу та проаналізувати взаємозв'язок обсягів продажу, витрат та прибутку з метою недопущення беззбитковості виробництва.

Крім галузевих особливостей, які є визначальними під час організації аналізу витрат виробництва, також варто враховувати зміни, що відбуваються в системі виробництва на різних рівнях в перспективі. Досліджуючи праці закордонних науковців, виявлено:

Цифора Е., Хатцоглоу П.Д. [11] висвітлюють в своїй науковій роботі питання зміни калькуляції за період з 1985 по 2015 рр. Науковці характеризують вплив технологічних розробок на формування собівартості готової продукції, які не могли залишити без змін структуру виробничих витрат.

На думку В. Тсаї [10], зміни в технологічному процесі призвели до пропорційного зменшення прямих витрат на оплату праці, збільшуючи непрямі накладні витрати в загальній собівартості виробництва.

Також Т. Лоудер [9] стверджує, що зміни, які відбулися в промисловому бізнес-середовищі, вплинули на адміністративні витрати. Зміни ці стосуються збільшення непрямих виробничих витрат, а також скорочення прямих витрат праці.

Таким чином, можна зробити висновок, що аналіз структури витрат виробництва є важливим етапом, який впливає на вибір методу розподілу непрямих витрат виробництва. Адже враховуючи зміни в технології виробництва у сучасних умовах витрати на робочу силу можуть відображати незначну частку від загальної суми витрат, тим самим ставлячи під сумнів методи розподілу, які використовують критерії, засновані на оплаті праці.

Оцінюючи базу удосконалення аналізу витрат варто також звернути увагу на інформаційне забезпечення, що є підставою отримання якісних та достовірних результатів аналітичних процедур.

Основною інформаційною базою аналізу виробничих витрат є дані бухгалтерського обліку, як зазначають С.В. Каламбет, Л.В.Привалова, М.М.Сергієнко [2]. Натомість О.І. Олійничук [4] вважає, що для комплексного економічного аналізу витрат і доходів підприємств необхідно формувати: нормативно-довідкові ресурси; планово-статистичну інформацію; облікову інформацію; дані спеціальних обстежень.

Топоркова О. А. вважає, що «інформаційне забезпечення підприємств з тривалим виробничим циклом має певні особливості: обсяги даних є значними і мають оброблятися у досить обмежені терміни; вихідні дані неодноразово обробляються з різних виробничих точок зору з урахуванням технологічної специфіки та вимог споживачів; результати аналітичних розрахунків мають зберігатися тривалий час» [7].

Крім того, дослідник О.А. Топоркова наголошує, що «оскільки система управління витратами забезпечує взаємозв'язок усіх функцій управління, то для організації якісного аналітичного забезпечення підприємства необхідно встановити обсяг, зміст, періодичність надання відповідної первинної документації, розробити систему показників і факторів, що відповідатимуть особливостям певного виробництва; уточнити технічні прийоми проведення аналізу в межах розробленої системи показників і факторів; детально вивчити взаємозв'язок аналітичних задач» [7].

Олійничук О.І. [4] вказує, що аналітичний процес забезпечується в розрізі наступних етапів: збір необхідних інформаційних ресурсів, придатних для потреб аналізу; аналітична обробка даних за допомогою різних методичних і технічних прийомів; узагальнення аналітичної інформації у формі висновків та пропозицій стосовно об'єктів аналізу.

Тому можна зробити висновок, що достовірність результатів аналізу витрат залежить від джерел, на підставі яких він здійснюється. Дані бухгалтерського обліку в основному відповідають принципам аналізу виробничих витрат, адже вони передбачають формування аналітичних розрізів, за допомогою яких аналітики підприємства можуть створювати необхідні для аналізу статті. Інформація бухгалтерського обліку відповідає економічному змісту об'єктів, достовірно фіксує, на основі систематичної документації, всі економічні процеси, що відбуваються на підприємстві. Також ще одним джерелом аналізу витрат є звітність, складена на основі даних бухгалтерського обліку. Аналіз звітності передбачає початкову оцінку виробничих витрат, що є одним з перших етапів аналізу. Така оцінка надає інформацію про фактичні витрати виробництва порівняно з попереднім періодом, як для всієї продукції, так і для одиниці продукції. Однак на підставі звітності не можна розкрити причини формування, наприклад, відхилень фактичних витрат від нормативних чи планових. В даній ситуації потрібно залучати методи аналізу внутрішніх та зовнішніх факторів, що впливають на рівень витрат.

Отже, аналіз не може ґрунтуватися виключно на даних, отриманих з

системи бухгалтерського обліку та звітності. Тому існують також чинники, які необхідно вивчити на основі оригінальної документації. Отримання необхідних даних на основі документів вимагає багато роботи, а в деяких випадках є неможливим. Для отримання таких даних необхідно скласти звітність про виробничі витрати не лише за їх видами та калькуляційним статтями, а й враховувати вплив середовища на формування витрат і зміни, що в ньому відбуваються.

Розробка та впровадження звітності, корисної для потреб аналізу витрат, є одним з основних факторів, що обумовлюють достовірність та оперативність результатів аналізу. Такий аналіз може стати ефективним інструментом для щоденного контролю операційної діяльності підприємства, що дозволить досягати запланованих цілей. Це особливо важливо в умовах системи управління, що базується на децентралізації, що характерна для великих промислових підприємств.

Вважаємо, що дослідивши підходи науковців до формування основ аналізу витрат підприємства, необхідно також визначити потреби та запити користувачів інформаційного внутрішнього та зовнішнього середовища. Це стане підставою до формування методики аналізу виробничих витрат, яка буде враховувати та покращувати комунікаційний зв'язок між основними ланками, задіяними в процесі прийняття рішень в сфері управління витратами та доходами підприємства.

В табл. 1 представлено основні напрямки запитів потенційних внутрішніх і зовнішніх зацікавлених осіб щодо формування інформації про виробничі витрати підприємств.

Таблиця 1 – Інформаційні запити потенційних внутрішніх і зовнішніх зацікавлених осіб, що впливають на вибір методики аналізу виробничих витрат

<i>Групи зацікавлені осіб</i>	<i>Опис інформаційного запиту</i>	<i>Роль аналізу виробничих витрат</i>
Зовнішні		
Органи державної влади	достовірність показників бухгалтерської (податкової, фінансової, соціальної) звітності	аналіз звітності в розрізі витратної частини; аналіз порівняння фактичних та нормативних показників виробничого процесу; виявлення помилок та відхилень; аналіз виробничих витрат за видами та калькуляційними статтями для цілей складання звітності
Фінансові установи та організації	рівень платоспроможності підприємства	аналіз фінансового та майнового стану підприємства в коротко- та довгостроковій перспективі

Продовження табл. 1

Громадські організації	соціальна відповідальність бізнесу та її місце в діяльності підприємства	аналіз структури виробничих витрат; виявлення шляхів поширення принципів соціальної відповідальності через управління матеріальними, трудовими та фінансовими ресурсами
Внутрішні		
Управлінський персонал підприємства	складання бухгалтерської (фінансової, податкової, соціальної, статистичної та внутрішньої) звітності; оперативна інформація щодо рівня виробничих витрат та їх впливу на фінансові результати; інформація про можливі шляхи зменшення виробничої собівартості при збереженні якості продукції	застосування методів аналізу структури, динаміки, порівняння, факторного та функціонально-вартісного аналізу виробничих витрат забезпечує формування інформаційної бази для прийняття рішень в сфері управління витратами підприємства, зокрема, і виявлення шляхів удосконалення формування виробничої собівартості в умовах виконання мети підприємства в частині отримання максимальних прибутків
Персонал підприємства задіяний в процесі виробництва	відповідність витрачених ресурсів на виробництво запланованим обсягам; виконання планів та нормативів щодо обсягів, якості продукції та запобігання збільшенню вартості виробничої собівартості продукції	аналіз структури виробничих витрат за видами та калькуляційними статтями; порівняння фактичних, планових, договірних та нормативних показників виробничого процесу; виявлення помилок в процесі виробництва, відхилень та їх оперативне коригування на підставі даних отриманих в ході економічного аналізу витрат діяльності

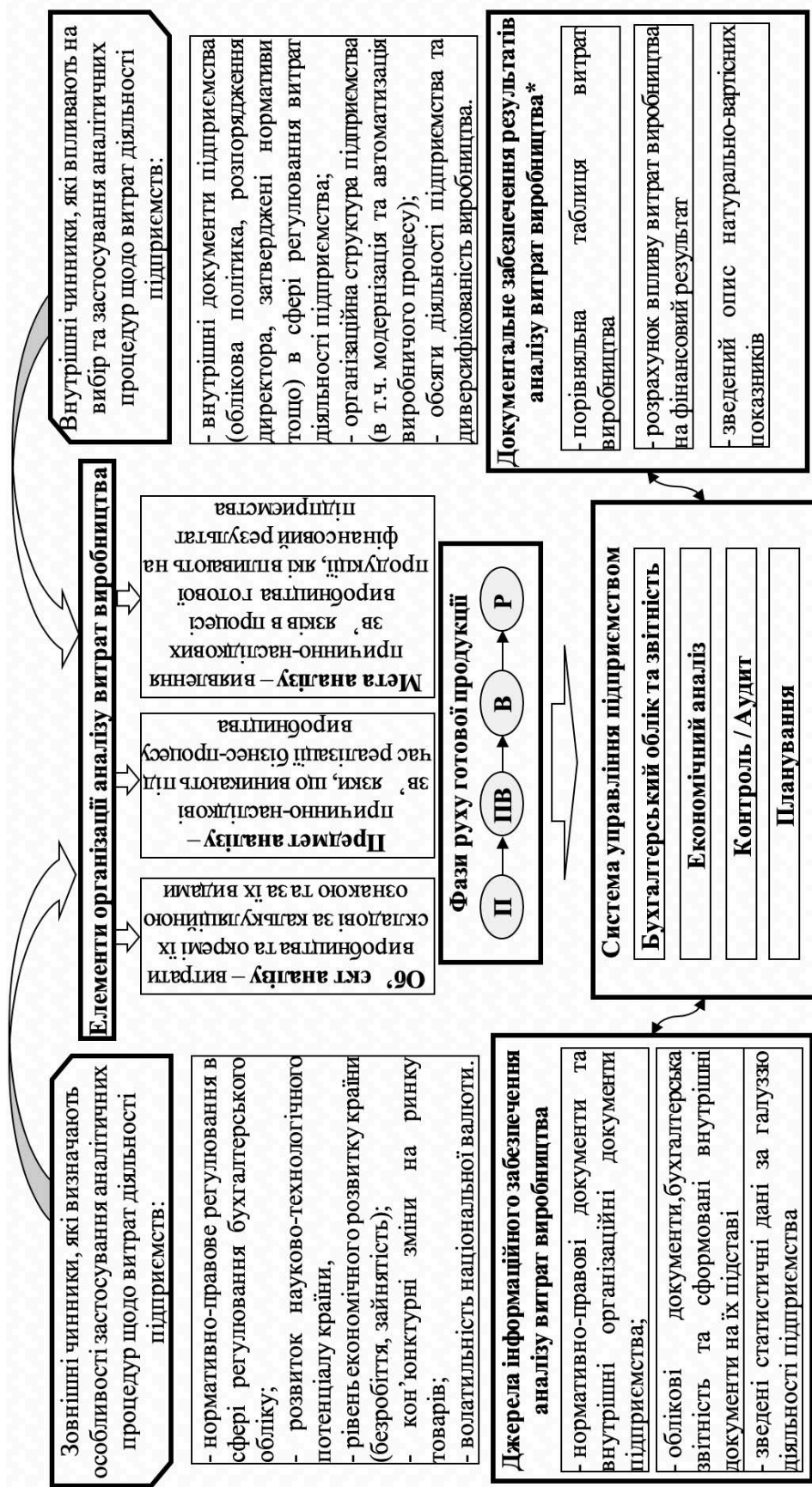
Джерело: власна розробка

Крім того, варто враховувати вплив зовнішнього та внутрішнього середовища на формування витрат виробництва та їх аналіз. Адже певні фактори можуть встановлювати обмеження щодо, наприклад, нормативів матеріальних, трудових витрат, а також визначати особливості виробничого процесу такі як: сезонність продажу, необхідність підвищення рівня конкурентоспроможності, збільшення витрат на збут через вихід на зовнішній ринок товарів і послуг тощо.

Аналізуючи наведені підходи науковців та здійснене дослідження в частині ідентифікації запитів зацікавлених осіб доцільно обґрунтувати важливість організаційно-аналітичного процесу, який формується під впливом факторів зовнішнього і внутрішнього середовища. Це дозволить дати більш детальну перспективну оцінку існуючим методикам аналізу і окреслити ті методи, які повинні застосовуватися для аналізу саме виробничих витрат.

Таким чином, на рис. 1 наведено інформаційно-організаційну структуру аналізу витрат виробництва підприємства машинобудівної галузі.

Примітка: П – проектування (дослідження технології виробництва готової продукції), ПВ – підготовка виробництва, В – виробництво, Р – реалізація; * – розроблено автором

Рис. 1 Інформаційно-організаційна структура аналізу витрат виробництва промислового підприємства
Джерело: власна розробка

Висновки. Отже, на підставі огляду різносторонніх підходів до формування завдань економічного аналізу виробничих витрат та вивчення основних інформаційних запитів внутрішніх і зовнішніх зацікавлених користувачів промислових підприємств побудовано інформаційно-організаційну структуру аналізу виробничих витрат. В представленій структурі окреслено вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на здійснення аналізу витрат та сформовано інформаційне забезпечення через створення документального та методичного базису аналітичних процедур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Досій Т. І. Методика аналізу витрат на виробництво та її удосконалення в сучасних умовах господарювання // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2012. – №. 2. – С. 356-360.
2. Каламбет С. В., Привалова Л. В., Сергієнко М.М. Методичні підходи щодо аналізу витрат підприємств локомотивного господарства залізничного транспорту України // Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. – 2006. – №. 12. – С. 237-240.
3. Кондрич В.І. Особливості теоретичних та методичних основ аналізу витрат виробництва на виноробному підприємстві / В.І. Кондрич // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. – 2014. – Т. 19, Вип. 2(3). – С. 152-158.
4. Олійничук О.І. Концептуальна основа аналізу витрат і доходів підприємств лісової галузі. 2009. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/1359/1/4.pdf>
5. Панков Д.А., Воскресенская Л.С. Бухгалтерский анализ: теория, методология, методики: пособие. Мн.: Элайда, 2008. 240 с
6. Сінельнікова Х. В. Аналіз витрат за елементами та статтями калькуляції промислового підприємства. – 2014. URL:<http://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/378/171.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
7. Топоркова О.А. Основні аспекти аналізу й оцінки рівня витрат // Сборник научных трудов Днепропетровского национального университета железнодорожного транспорта имени академика В. Лазаряна «Проблемы экономики транспорта». – 2012. – №. 3. URL:<http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/3560/1/19.pdf>

8. Щербина О.В. Аналіз собівартості в системі управління витратами на борошномельних підприємствах // Економічний вісник університету. – 2014. – Т. 1. – №. 23. – С. 117-123.
9. Lowder T. The legacy of activity based costing, 2006, Retrieved from: <http://ssrn.com/abstract=920957> (Accessed 22-5-2009).
10. Tsai, W.H. A technical note on using work sampling to estimate the effort on activities under activity-based costing, *International Journal of production economics*, 43, 1996, pp. 11-16.
11. Tsifora E., Chatzoglou P.D. The evolution of costing during the period 1985-2015: Progress or inactivity?. *International Journal of Business and Economic Sciences Applied Research*, 2016, 9.2. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2810029

REFERENCES:

1. Dosij, T.I. (2012). *Metodyka analizu vytrat na vyrobnyctvo ta i'i' udoskonalennja v suchasnyh umovah gospodarjuvannja* [Methods of analysis of production costs and its improvement in modern conditions of management]. *Visnyk Chernivec'kogo torgovel'no-ekonomichnogo instytutu. Ekonomichni nauky – Bulletin of Chernivtsi Trade and Economic Institute*, 2, 356-360. [in Ukrainian].
2. Kalambet, S.V., Pryvalova, L.V. & Sergijenko, M.M. (2006) *Metodychni pidhody shhodo analizu vytrat pidpryjemstv lokomotyvnoho gospodarstva zaliznychnogo transportu Ukrai'ny* [Methodical Approaches to Cost Analysis of Railway Transport Locomotive Enterprises in Ukraine]. *Visnyk Dnipropetrovs'kogo nacional'nogo universytetu zaliznychnogo transportu imeni akademika V. Lazarjana – Bulletin of the Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan*, 12, 237-240. [in Ukrainian].
3. Kondrych V.I. (2014) *Osoblyvosti teoretychnyh ta metodychnyh osnov analizu vytrat vyrobnyctva na vynorobnomu pidpryjemstvi* [Features of theoretical and methodological bases of the analysis of production costs at the production enterprise]. *Visnyk Odes'kogo nacional'nogo universytetu – Bulletin of the Odessa National University*. Т. 19. 2(3). 152-158. [in Russian].
4. Olijnychuk, O.I. (2009) *Konceptual'na osnova analizu vytrat i dohodiv pidpryjemstv lisovoi' galuzi* [Conceptual basis of cost and income analysis of forestry enterprises] Retrieved from <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/1359/1/4.pdf> [in Ukrainian].
5. Pankov, D.A. & Voskresenskaja, L.S. (2008) *Buhgalterskij analiz: teoriya, metodologija, metodiki* [Accounting analysis: theory, methodology, methodologies]. Mn.: Jelajda., 240 p. [in Russian].

6. Sinel'nikova, H.V. (2014) Analiz vytrat za elementamy ta stattjamy kal'kuljacji' promyslovogo pidpryjemstva [Cost analysis of the elements and costing items of an industrial enterprise]. Retrieved from <http://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/378/171.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
7. Toporkova, O. A. (2012) Osnovni aspekty analizu j ocinky rivnja vytrat [Basic aspects of cost analysis and evaluation]. Sbornyk nauchnyh trudov Dnepropetrovskogo nacyonal'nogo unyversyteta zheleznodorozhnogo transporta ymeny akademyka V. Lazarjana «Problemy ekonomyky transporta» – Collection of scientific papers of the Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan "Problems of the Economics of Transport". №. 3. Retrieved from <http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/3560/1/19.pdf> [in Ukrainian].
8. Shherbyna, O.V. (2014) Analiz sobivartosti v systemi upravlinnja vytratamy na boroshnomel'nyh pidpryjemstvah [Cost analysis in the cost management system of flour mills]. Ekonomichnyj visnyk unyversytetu – University Economic Bulletin T. 1. №. 23. p. 117-123. [in Ukrainian].
9. Lowder, T. (2006) The legacy of activity based costing, Retrieved from: <http://ssrn.com/abstract=920957> [in English].
10. Tsai, W.H. (1996) A technical note on using work sampling to estimate the effort on activities under activity-based costing. International Journal of production economics, 43, pp. 11-16. [in English].
11. Tsifora, E. & Chatzoglou, P.D. (2016) The evolution of costing during the period 1985-2015: Progress or inactivity?. International Journal of Business and Economic Sciences Applied Research, 9.2. Retrieved from: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2810029 [in English].

УДК 338.48: 640

ІНДИКАТИВНА ОЦІНКА ПРОГРЕСИВНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ФАКТОРІВ ВИРОБНИЦТВА ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА ПІД ВПЛИВОМ КАПІТАЛЬНИХ ВИТРАТ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290819.157.579

JEL: L21, L83

Юдіна О. І., к.е.н.*ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

Статтю присвячено розробці індикаторів прогресивного економічного розвитку факторів виробництва та коефіцієнтів сталого економічного розвитку підприємства готельно-ресторанного господарства на основі резервного зростання ресурсного потенціалу. Обчислення індикаторів прогресивного розвитку базується на визначенні ступеня впливу витрат за напрямками (видами) капітальних вкладень на підвищення ефективності виробничо-комерційної діяльності, і служить інструментом управління процесом прогресивного зростання та сталого економічного розвитку підприємства готельно-ресторанної сфери. В роботі представлено побудовані парні регресійні моделі залежності факторів виробництва (витрат ресурсів виробництва) і рівня інвестиційно-інноваційних витрат підприємств готельно-ресторанного господарства, за допомогою яких в математичній формі пояснено закономірності кількісної взаємодії результуючих і впливаючих економічних показників оцінюваних процесів, та на їх основі розраховано індикатори прогресивного розвитку факторів виробництва під впливом капітальних витрат на удосконалення матеріальної та техніко-технологічної бази суб'єкта господарювання. В ході аналізу встановлено, що індикатори прогресивного розвитку (J_{Ki_j}) визначають ступінь впливу конкретного виду капітальних витрат (I_j) на розвиток факторів (K_i) і характеризують темп динамічного зростання ефективності та зниження витратомісткості операційної діяльності підприємств готельно-ресторанного типу за рахунок проведення інвестиційно-інноваційної діяльності. За допомогою отриманих індикаторів прогресивного і резервного динамічного економічного розвитку факторів визначено коефіцієнти сталого економічного розвитку підприємства, що базуються на закономірності динамічних змін досліджуваних процесів і враховують прогнозовані напрямки і темпи зростання економічної ефективності виробничо-комерційної діяльності підприємств готельно-ресторанного господарства під впливом резервного розвитку їх ресурсного потенціалу. Отримані результати дозволяють прогнозувати та планувати обсяги інвестицій за напрямками інвестиційно-інноваційної діяльності, а також рівень

зростання ефективності діяльності на її основі, що, у свою чергу, дає змогу для подальшого формування стратегії економічного зростання і моделі управління сталим економічним розвитком підприємства.

Ключові слова: індикатори прогресивного розвитку; коефіцієнти сталого економічного розвитку; економічне зростання; фактори виробництва; капітальні витрати; моделі парної кореляції; ефективність діяльності; підприємство; готельно-ресторанне господарство

UDC 338.48: 640

INDICATIVE ASSESSMENT OF PROGRESSIVE ECONOMIC DEVELOPMENT OF MANUFACTURERS OF HOTEL AND RESTAURANT ENTERPRISES UNDER INFLUENCE OF CAPITAL

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290819.157.579

JEL: L21, L83

Judina O., PhD in Economics

Higher Educational Institution "Dnipro Humanities University"

The article is devoted to the development of indicators of progressive economic development of factors of production and coefficients of sustainable economic development of the hotel and restaurant business based on the reserve growth of resource potential. The calculation of progressive development indicators is based on determining the extent of the impact of costs by directions (types) of capital investments on improving the efficiency of production and commercial activity, and serves as a tool for managing the progressive growth and sustainable economic development of enterprises of the hotel and restaurant sphere. The paired regression models of the dependence of factors of production (consumption of production resources) and the level of investment and innovation costs of enterprises of the hotel and restaurant industry have been presented in the article, by which the laws of quantitative interaction of the resultant and influencing economic indicators of the estimated processes are explained in mathematical form, and on the basis of them the indicators of the progressive factors of the production are calculated. The impact of capital expenditures on improving the material and technical and technological base of the entity. It has been found that indicators of progressive development (J_{KiI_j}) determine the degree of impact of a particular type of capital expenditure (I_j) on the development of factors (K_i) and characterize the rate of dynamic growth of efficiency and reduction of the expense of operating activity of the enterprises of the hotel and restaurant type at the expense of carrying out investment-innovation activity. The obtained indicators of progressive and reserve dynamic economic development factors determine the coefficients of sustainable economic development of the enterprise, based on the regularities of dynamic changes of the studied processes and take into account the projected directions and rates of economic efficiency of production and commercial activity of enterprises

of the hotel and restaurant economy under the influence of reserve potential. The obtained results make it possible to predict and plan the volume of investments in the areas of investment-innovation activity, as well as the level of growth of efficiency of activity on its basis, which, in turn, allows for further formation of the economic growth strategy and model of management of sustainable economic development of the enterprise.

Keywords: indicators of progressive development; coefficients of sustainable economic development; economic growth; factors of production; capital expenditures; models of pair correlation; efficiency of activity; enterprise; hotel and restaurant industry

Актуальність. В сучасних умовах мінливості соціально-економічного середовища і кризових явищ, що відбуваються в світі й в Україні, забезпечення стабільного прискорення розвитку та сталого економічного зростання є найважливішим завданням, як для країни, так і для підприємств, які є первинною одиницею її народногосподарського комплексу. Як показує світовий досвід, прискорення і стійкість економічного зростання сьогодні можливо за умови підвищення ефективності діяльності на основі прогресивного розвитку підприємства. Прогресивний економічний розвиток базується на використанні досягнень науки і техніки, сприяє зміцненню ресурсних потенціалів, поліпшенню результатів діяльності суб'єкта господарювання в цілому, і кожного складового його елементу окремо. Вирішення питання прогресивного розвитку полягає в удосконаленні процесів, що забезпечують зростання ефективності функціонування підприємства, шляхом оновлення та модернізації його матеріально-технічної бази, розвитку виробничого, комерційного, інформаційного, трудового, фінансового та ін. потенціалів. Підсумком прогресивних змін є досягнення інтегрованого, синергетичного результативного ефекту, що характеризується сталим економічним зростанням і розвитком господарюючих суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню питань щодо економічного розвитку факторів виробництва та забезпечення сталого економічного зростання підприємств присвячено роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, до яких належать Андрушків Б. М. [1], Акофф Р. Л. [2], Ансофф І. [3], Афанасьєва Н. В. [4], Василенко В. О. [5], Медведєв В. А. [6], Мельник Л. М. [1], Мерзлікіна Г. С. [7], Радченко С. Г. [8], Райзберг Б. [9], Федотова М. А. [10] та інші.

У дослідженнях Андрушківа Б. М. і Мельник Л. М. [1] приділено увагу показникам, що характеризують ресурсні резерви підприємств і представлені напрями їх інноваційного розвитку. У роботах Ансоффа І. і Акоффа Р. Л. [2, 3] визначаються кількісні параметри показників, які складають виробничий потенціал, але не характеризують категорію «економічний розвиток». Василенко В. О. [5] визначає окремі складові, структурні підрозділи підприємства та процеси, ефективно управління якими забезпечує економічний розвиток за рахунок використання організаційною системою управлінських резервів. Мерзлікіна Г. С. [7] розглядає стійкий економічний розвиток підприємства як стан його рівноваги, і вважає доцільним управління адаптивністю суб'єкта господарювання до змін, в першу чергу, зовнішнього середовища. У роботі Федотової М. А. [10] вищою формою економічного розвитку, що забезпечує стійкість вважається збереження рівноваги підприємства під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, яка пропонує створювати систему управління розвитком економічної й соціальної стійкості підприємства. На думку Райзберга Б. [9] економічний розвиток підприємства базується на зміцненні його фінансового стану, що дає можливість виконання всіх зобов'язань завдяки достатнім доходам. Медведєв В. А., Радченко С. Г. [6, 8] характеризують сталий економічний розвиток підприємства як процес створення рівноважного збалансованого стану економічних ресурсів, що забезпечує стабільну прибутковість з урахуванням найважливіших зовнішніх і внутрішніх факторів.

Разом з цим, у дослідженнях відсутній підхід до оцінки прогресивного економічного розвитку факторів виробництва підприємства готельно-ресторанного господарства шляхом встановлення закономірностей впливу певних напрямків капітальних витрат на зростання ефективності результатів їх функціонування та визначення на цій основі прогностичних індикаторів прогресивного і сталого економічного розвитку.

Метою статті є визначення індикаторів прогресивного економічного розвитку факторів виробництва та розробка коефіцієнтів сталого економічного розвитку підприємства готельно-ресторанного господарства на основі резервного зростання ресурсного потенціалу.

Виклад основних результатів дослідження. Прогресивний розвиток підприємства направлений на зниження ресурсомісткості продукції (товарів, послуг), підвищення ефективності, конкурентоспроможності та економічної стійкості господарюючої одиниці за рахунок поліпшення та удосконалення факторів виробництва. Джерелом забезпечення даного процесу є капітальні вкладення, які характеризуються витратами на інвестиційно-інноваційну діяльність господарюючих суб'єктів.

Тому в якості інструменту управління процесом прогресивного економічного зростання і сталого економічного розвитку підприємства готельно-ресторанної сфери, запропоновані індикатори прогресивного розвитку, що визначають ступінь впливу витрат за напрямками (видами) капітальних вкладень на зростання ефективності виробничо-комерційної діяльності.

Основою для їх обчислення служать побудовані моделі парної кореляційної залежності витрат ресурсів виробництва за елементами операційної діяльності й рівня інвестиційно-інноваційних витрат господарюючих суб'єктів, які представлені відношенням обсягу певного виду капітальних витрат до загальних витрат на операційну діяльність:

$$I_{MO} = \frac{MO}{ZO_{BP}} - \text{коефіцієнт (рівень) капітальних витрат у нові машини та}$$

обладнання, в розрахунку на одну грошову одиницю загальних витрат з операційної діяльності;

$$I_{PM} = \frac{PM}{ZO_{BP}} - \text{коефіцієнт (рівень) капітальних витрат в існуючі будівлі}$$

та споруди, в розрахунку на одну грошову одиницю загальних витрат з операційної діяльності;

$$I_{HC} = \frac{HC}{ZO_{BP}} - \text{коефіцієнт (рівень) капітальних витрат у нове}$$

будівництво, в розрахунку на одну грошову одиницю загальних витрат з операційної діяльності;

$$I_{IT} = \frac{IT}{ZO_{BP}} - \text{коефіцієнт (рівень) капітальних витрат у придбання}$$

програмного забезпечення, в розрахунку на одну грошову одиницю загальних витрат з операційної діяльності;

$$I_{TM} = \frac{TM}{3O_{BP}} - \text{коефіцієнт (рівень) капітальних витрат у патенти}$$

ліцензії, торговельні марки і аналогічні права в розрахунку на одну грошову одиницю загальних витрат з операційної діяльності.

Побудовані економіко-математичні моделі кореляційної залежності матеріальних і капітальних витрат за напрямами описані наступними математичними залежностями:

- регресійна модель матеріаломісткості й витрат у нові машини та обладнання:

$$\hat{K}_{MBI_{MO}} = 0,0446 * \bar{I}_{MO}^3 - 0,5887 * \bar{I}_{MO}^2 + 2,4492 * \bar{I}_{MO} - 2,7851 \quad (1)$$

- модель парної кореляції матеріаломісткості й витрат в існуючі будівлі та споруди:

$$\hat{K}_{MBI_{PM}} = 6,7797 * \bar{I}_{PM}^3 - 5,6789 * \bar{I}_{PM}^2 + 1,0136 * \bar{I}_{PM} + 0,3718 \quad (2)$$

- парна модель кореляційної залежності рівня матеріальних витрат та витрат у нове будівництво:

$$\hat{K}_{MBI_{HC}} = 0,0003 * \bar{I}_{HC}^3 - 0,0105 * \bar{I}_{HC}^2 + 0,0873 * \bar{I}_{HC} + 0,2054 \quad (3)$$

- модель парної регресії матеріаломісткості й витрат у придбання програмного забезпечення:

$$\hat{K}_{MBI_{IT}} = 1477 * \bar{I}_{IT}^3 - 408,31 * \bar{I}_{IT}^2 + 34,942 * \bar{I}_{IT} - 0,5876 \quad (4)$$

Таким чином, математичний вираз взаємодії фактора матеріальних витрат виробництва і капітальних витрат за напрямами, дозволяє встановити ступінь впливу витрат за видами інвестиційно-інноваційної діяльності на прогресивний розвиток економічного показника шляхом розрахунку коефіцієнта еластичності відповідних регресійних моделей за формулою загального виду:

$$J_{fK_{I_j}} = f'(\hat{K}_{I_j}) * \frac{\bar{I}_j}{K_{I_j}}, \quad (5)$$

де $J_{fK_{I_j}}$ - коефіцієнт еластичності або прогресивності;

$f'(\hat{K}_{I_j})$ - похідна прогнозної (теоретичної) функції;

$\bar{I}_j$ - середня величина фактора, що впливає (рівень капітальних витрат);

$\hat{K}_{I_j}$ - розрахункова (прогнозна) величина результативного показника.

Даний коефіцієнт являє собою індикатор прогресивного розвитку ресурсного потенціалу і визначає ступінь впливу певного напрямку капітальних вкладень на показники ресурсомісткості виробництва підприємств готельно-ресторанного господарства, а також демонструє швидкість їх зниження або зростання за рахунок зміни обсягу інвестиційно-інноваційних витрат на 1%. Тобто, розрахунок індикаторів дозволяє охарактеризувати динаміку зростання ефективності витрат ресурсів виробничо-комерційної діяльності під впливом прогресивного розвитку матеріально-технічної бази, що є основою для сталого економічного розвитку господарюючих суб'єктів.

Оскільки розроблені парні регресійні моделі мають гіперболічну математичну форму, розрахунок індикаторів прогресивного економічного розвитку відбувається за такою формулою:

$$J_{fK_{I_j}} \hat{=} \frac{f'(\hat{K}_{I_j}) * \bar{I}_j}{f(\hat{K}_{I_j})} = \frac{\pm 3b_1 * \bar{I}_j^3 \pm 2b_2 \bar{I}_j^2 \pm b_3 \bar{I}_j}{\pm b_1 * \bar{I}_j^3 \pm b_2 \bar{I}_j^2 \pm b_3 \bar{I}_j \pm b_0}, \quad (6)$$

де $J_{fK_{I_j}}$ - індикатор прогресивного економічного розвитку;

b_1, b_2, b_3, b_0 , – коефіцієнти отриманої формули.

Отже, індикатори прогресивного економічного розвитку регресійної моделі кореляційної залежності показника матеріаломісткості від рівня витрат у нові машини та обладнання (7), в існуючі будівлі та споруди (7.1), у нове будівництво (7.2), у придбання програмного забезпечення (7.3) визначаються на основі формули 6:

$$J_{K_{MBI_{MO}}} \cong \frac{f'(\hat{K}_{MBI_{MO}}) * \bar{I}_{MO}}{f(\hat{K}_{MBI_{MO}})}, \quad (7)$$

де $J_{K_{MBI_{MO}}}$ – індикатор прогресивного економічного розвитку фактора матеріальних витрат залежно від рівня витрат у нові машини та обладнання;

$f'(K_{MBI_{MO}})$ - похідна функції матеріальних витрат й рівня витрат у нові машини та обладнання;

$\bar{I}_{MO}$ - середнє значення фактора витрат у нові машини та обладнання.

$$J_{K_{MBI_{PM}}} \cong \frac{f'(\hat{K}_{MBI_{PM}}) * \bar{I}_{PM}}{f(\hat{K}_{MBI_{PM}})}, \quad (7.1)$$

де $J_{K_{MBI_{PM}}}$ – індикатор прогресивного економічного розвитку фактора матеріальних витрат залежно від рівня витрат в існуючі будівлі та споруди;

$f'(K_{MBI_{PM}})$ - похідна функції матеріальних витрат й рівня витрат в існуючі будівлі та споруди;

$\bar{I}_{PM}$ - середнє значення рівня витрат в існуючі будівлі та споруди.

$$J_{K_{MBI_{HC}}} \cong \frac{f'(\hat{K}_{MBI_{HC}}) * \bar{I}_{HC}}{f(\hat{K}_{MBI_{HC}})}, \quad (7.2)$$

де $J_{K_{MBI_{HC}}}$ – індикатор прогресивного економічного розвитку фактора матеріальних витрат залежно від рівня витрат у нове будівництво;

$f'(K_{MBI_{HC}})$ - похідна функції матеріальних витрат й рівня витрат у нове будівництво;

$\bar{I}_{HC}$ - середнє значення рівня витрат у нове будівництво.

$$J_{K_{MBI_{IT}}} \cong \frac{f'(\hat{K}_{MBI_{IT}}) * \bar{I}_{IT}}{f(\hat{K}_{MBI_{IT}})}, \quad (7.3)$$

де $J_{K_{MBI_{IT}}}$ – індикатор прогресивного економічного розвитку фактора матеріальних витрат залежно від рівня витрат у придбання програмного забезпечення;

$f'(K_{MBI_{IT}})$ - похідна функції матеріальних витрат й рівня витрат у придбання програмного забезпечення;

$\bar{I}_{IT}$ - середнє значення рівня витрат у придбання програмного забезпечення.

Величина отриманих за вказаними формулами індикаторів прогресивності, а також параметри оцінки якості побудованих моделей залежності матеріаломісткості виробництва від витрат на інвестиційно-інноваційну діяльність занесені в таблицю 1.

Таблиця 1 – Моделі парної регресії матеріальних витрат та рівня капітальних витрат за напрямками на підприємствах готельно-ресторанного господарства Дніпропетровської області та їх якісні параметри

№ з/п	Модель кореляційної залежності рівня матеріальних витрат від:	Формула розрахунку індикатора прогресивного економічного розвитку моделі парної регресії, (7; 7.1; 7.2; 7.3)	Параметри оцінки якості кореляційної залежності економічних показників					
			$J_{K_{ij}}$	R^2	S^2	$\sqrt{S}$	$F_{crit.}$	DW
1	рівня витрат у нові машини та обладнання (1)	$J_{K_{MBIMO}} \cong \frac{f'(\hat{K}_{MBIMO}) * \bar{I}_{MO}}{f(\hat{K}_{MBIMO})}$	-1,23	0,987	0,00	0,00	455,5	0,78
2	рівня витрат в існуючі будівлі та споруди (2)	$J_{K_{MBIPM}} \cong \frac{f'(\hat{K}_{MBIPM}) * \bar{I}_{PM}}{f(\hat{K}_{MBIPM})}$	-0,23	0,744	0,00	0,00	17,5	1,23
3	рівня витрат у нове будівництво (3)	$J_{K_{MBIHC}} \cong \frac{f'(\hat{K}_{MBIHC}) * \bar{I}_{HC}}{f(\hat{K}_{MBIHC})}$	-1,07	0,865	0,00	0,00	38,5	0,62
4	рівня витрат у придбання програмного забезпечення (4)	$J_{K_{MBIIT}} \cong \frac{f'(\hat{K}_{MBIIT}) * \bar{I}_{IT}}{f(\hat{K}_{MBIIT})}$	-0,63	0,649	0,00	0,00	14,86	0,68

Джерело: авторська розробка

Відповідно до аналізу відображених у таблиці 1 даних, моделі парної кореляції матеріальних витрат і витрат за напрямками капітальних вкладень, мають високий рівень достовірності та служать підґрунтям для визначення індикаторів прогресивного розвитку фактора, що впливає на рівень ефективності функціонування підприємства. Встановлено, що значення цих індикаторів є від'ємними, а, отже, збільшення на 1% витрат

на інвестиційно-інноваційну діяльність забезпечують зниження матеріаломісткості на 1,23, 0,23, 1,07 і 0,63 відсотки, відповідно.

За такою ж процедурою на основі розроблених моделей парної регресії (1.1; 1.2; 1.3; 1.4; 1.5; 1.6; 1.7) (див. табл. 2), визначені коефіцієнти прогресивного розвитку факторів витрат праці ($J_{K_{ВПП}I_j}$) та основних виробничих фондів ($J_{K_{ВФ}I_j}$) залежно від рівня витрат за напрямками капітальних вкладень: у нові машини та обладнання ($\bar{I}_{МО}$) (формула 9); в існуючі будівлі та споруди ($\bar{I}_{PM}$) (8.1; 9.1); у нове будівництво ($\bar{I}_{НС}$) (8.2; 9.2); у придбання програмного забезпечення ($\bar{I}_{П}$) (8.3; 9.3).

Таблиця 2 – Моделі парної кореляційної залежності факторів витрат виробництва від рівня витрат на інвестиційно-інноваційну діяльність підприємств готельно-ресторанного господарства Дніпропетровської області

№ з/п	Модель кореляційної залежності:	Модель парної регресії
1	витрат ресурсів праці від витрат у нові машини та обладнання	низький рівень кореляційної залежності (у подальшому дослідженні не розглядається)
2	витрат ресурсів праці від витрат в існуючі будівлі та споруди (1.1)	$\hat{K}_{ВПП I_{PM}} = -13,235 * \bar{I}_{PM}^3 + 12,28 * \bar{I}_{PM}^2 - 3,221 * \bar{I}_{PM} + 0,455$
3	витрат ресурсів праці від витрат у нове будівництво (1.2)	$\hat{K}_{ВПП I_{НС}} = -0,00006 * \bar{I}_{НС}^3 + 0,0018 * \bar{I}_{НС}^2 - 0,0096 * \bar{I}_{НС} + 0,2294$
4	витрат праці від витрат у придбання програмного забезпечення (1.3)	$\hat{K}_{ВПП I_{П}} = -647,09 * \bar{I}_{П}^3 + 157,13 * \bar{I}_{П}^2 - 10,789 * \bar{I}_{П} + 0,4553$
5	витрат ОВФ від витрат у нові машини та обладнання (1.4)	$\hat{K}_{ВФ I_{МО}} = -0,0008 * \bar{I}_{МО}^3 + 0,0113 * \bar{I}_{МО}^2 - 0,0456 * \bar{I}_{МО} + 0,1379$
6	витрат ОВФ від витрат в існуючі будівлі та споруди (1.5)	$\hat{K}_{ВФ I_{PM}} = 0,6594 * \bar{I}_{PM}^3 - 0,5381 * \bar{I}_{PM}^2 + 0,1558 * \bar{I}_{PM} + 0,0727$
7	витрат ОВФ від витрат у нове будівництво (1.6)	$\hat{K}_{ВФ I_{НС}} = -0,00002 * \bar{I}_{НС}^3 + 0,0006 * \bar{I}_{НС}^2 - 0,0009 * \bar{I}_{НС} - 0,0772$
8	витрат ОВФ від витрат у придбання програмного забезпечення (1.7)	$\hat{K}_{ВФ I_{П}} = -278,65 * \bar{I}_{П}^3 + 82,718 * \bar{I}_{П}^2 - 7,7896 * \bar{I}_{П} + 0,3243$

Джерело: авторська розробка

Математичні формули для розрахунку і отримані значення коефіцієнтів, а також оцінні параметри відповідних моделей парної кореляції, наведено у табл. 3, 4.

Моделі парної регресії залежності витрат ресурсів праці від рівня капітальних витрат є якісними, про що свідчать наведені в таблиці 2 параметри. Ступінь поясненого розробленими формулами зв'язку між економічними показниками, має середній та високий рівень за шкалою Чеддока.

Таблиця 3 – Моделі парної регресії витрат ресурсів праці та рівня капітальних витрат за напрямками на підприємствах готельно-ресторанного господарства Дніпропетровської області та їх якісні параметри

№ з/п	Модель кореляційної залежності рівня витрат праці від:	Формула розрахунку індикатора прогресивного економічного розвитку моделі парної регресії, (8.1; 8.1; 8.2)	Параметри оцінки якості кореляційної залежності економічних показників					
			J_{Kij}	R^2	S^2	$\sqrt{S}$	$F_{ст.}$	DW
1	рівня витрат в існуючі будівлі та споруди (1.1)	$J_{K_{ВІРІРМ}} \cong \frac{f'(\hat{K}_{ВІРІРМ}) * \bar{I}_{РМ}}{f(\hat{K}_{ВІРІРМ})}$	0,68	0,795	0,00	0,00	23,3	1,56
2	рівня витрат у нове будівництво (1.2)	$J_{K_{ВІРІНС}} \cong \frac{f'(\hat{K}_{ВІРІНС}) * \bar{I}_{НС}}{f(\hat{K}_{ВІРІНС})}$	0,34	0,64	0,00	0,00	12,4	0,64
3	рівня витрат у придбання програмного забезпечення (1.3)	$J_{K_{ВІРІІТ}} \cong \frac{f'(\hat{K}_{ВІРІІТ}) * \bar{I}_{ІТ}}{f(\hat{K}_{ВІРІІТ})}$	0,58	0,893	0,00	0,00	50,1	1,96

Джерело: авторська розробка

Обчислені індикаторі прогресивного розвитку показують, що зростання рівня витрат в існуючі будівлі та споруди, рівня витрат у нове будівництво та рівня витрат у придбання програмного забезпечення на 1%, сприяють розвитку ресурсу праці на 0,68; 0,34 і 0,58 відсотків, відповідно.

Таблиця 4 – Моделі парної регресії витрат ОВФ та рівня капітальних витрат за напрямками на підприємствах готельно-ресторанного господарства Дніпропетровської області та їх якісні параметри

№ з/п	Модель кореляційної залежності рівня витрат ОВФ від:	Формула розрахунку індикатора прогресивного економічного розвитку моделі парної регресії, (9; 9.1; 9.2; 9.3)	Параметри оцінки якості кореляційної залежності економічних показників					
			J_{Kij}	R^2	S^2	$\sqrt{S}$	$F_{ст.}$	DW
1	рівня витрат у нові машини та обладнання (1.4)	$J_{K_{ВІФІМО}} \cong \frac{f'(\hat{K}_{ВІФІМО}) * \bar{I}_{МО}}{f(\hat{K}_{ВІФІМО})}$	0,323	0,656	0,00	0,00	13,59	0,97
2	рівня витрат в існуючі будівлі та споруди (1.5)	$J_{K_{ВІФІРМ}} \cong \frac{f'(\hat{K}_{ВІФІРМ}) * \bar{I}_{РМ}}{f(\hat{K}_{ВІФІРМ})}$	0,08	0,344	0,00	0,00	5,12	1,16
3	рівня витрат у нове будівництво (1.6)	$J_{K_{ВІФІНС}} \cong \frac{f'(\hat{K}_{ВІФІНС}) * \bar{I}_{НС}}{f(\hat{K}_{ВІФІНС})}$	0,371	0,513	0,00	0,00	8,44	0,85
4	рівня витрат у придбання програмного забезпечення (1.7)	$J_{K_{ВІФІІТ}} \cong \frac{f'(\hat{K}_{ВІФІІТ}) * \bar{I}_{ІТ}}{f(\hat{K}_{ВІФІІТ})}$	0,235	0,80	0,00	0,00	22,6	1,83

Джерело: авторська розробка

Також, в ході дослідження встановлено, що моделі парної регресії витрат основних виробничих фондів і витрат на інвестиційно-інноваційну діяльність мають середню та високу тісноту зв'язків показників, що вивчаються, крім залежності витрат ОВФ і витрат на ремонт, модернізацію, перебудову будівель і т. ін. Дана модель на 34% описує процес взаємодії факторних ознак, проте її зростаючий тренд співпадає з трендами інших моделей, які показують, що зростання обсягів капітальних витрат за всіма вказаними напрямками на 1%, збільшує фондомісткість виробництва на 0,32; 0,08; 0,37; 0,24 відсотки.

Таким чином, в ході аналізу математично описана закономірність впливу інвестиційно-інноваційних витрат (за напрямками капітальних вкладень) на досліджувані економічні показники, і розраховані відповідні індикатори прогресивного розвитку (J_{KiI_j}), що визначають ступінь впливу конкретного виду капітальних витрат (I_j) на розвиток фактора (K_i).

Індикатори прогресивного розвитку характеризують темп динамічного зростання ефективності й зниження витратомісткості операційної діяльності підприємств готельно-ресторанного типу за рахунок проведення інвестиційно-інноваційної діяльності.

Розраховані на підґрунті економіко-математичних моделей парної кореляційної залежності факторів виробництва від напрямків капітальних витрат індикатори прогресивного розвитку дають змогу розробити математичні формули для визначення коефіцієнта сталого економічного розвитку факторів за допомогою отриманих в ході дослідження індикаторів резервного динамічного розвитку (R_{fKi}), які дорівнюють:

$$R_{fKi} = h_{Ki} * E_{fKi}, \quad (9)$$

R_{fKi} - індикатор резервного динамічного економічного розвитку;

h_{Ki} - коефіцієнт індивідуальної частки вкладу i -го фактора у сумарний вплив факторів;

E_{fKi} - індикатор динамічного економічного зростання, що характеризує ступінь зміни рівня доходності, за рахунок зміни величини фактора, що впливає на 1%.

Таким чином, добуток представленого індикатора резервного динамічного розвитку (R_{fki}) та індикатора прогресивного розвитку (J_{fki_j}) визначає інтегрований коефіцієнт сталого економічного розвитку (W_{fki}):

$$W_{fki} = R_{fki} * J_{fki_j}, \quad (10)$$

де W_{fki} – коефіцієнт сталого економічного розвитку;

R_{fki} – індикатор резервного динамічного економічного розвитку фактора;

J_{fki_j} – індикатор прогресивного розвитку фактора.

Отже, запропонований коефіцієнт сталого економічного розвитку (W_{fki}) визначає закономірності динамічних змін досліджуваних процесів і враховує прогнозовані напрямки і темпи зростання економічної ефективності виробничо-комерційної діяльності підприємств готельно-ресторанного господарства під впливом резервного розвитку потенціалу факторів виробництва.

Висновки. В ході дослідження розроблено парні регресійні моделі залежності факторів виробництва (витрат ресурсів виробництва) підприємств готельно-ресторанного господарства, за допомогою яких в математичній формі пояснено закономірності кількісної взаємодії результуючих і впливаючих економічних показників оцінюваних процесів, та на їх основі отримані індикатори прогресивного розвитку факторів виробництва під впливом капітальних витрат на удосконалення матеріальної та техніко-технологічної бази суб'єкта господарювання. Таким чином, в ході аналізу встановлена закономірність впливу інвестиційно-інноваційних витрат (за напрямками капітальних вкладень) на досліджувані економічні показники, і розраховані прогнозні індикатори прогресивного розвитку (J_{fki_j}), що визначають ступінь впливу конкретного виду капітальних витрат (I_j) на розвиток фактора (K_i), а також характеризують темп динамічного зростання ефективності та зниження витратомісткості операційної діяльності підприємств готельно-ресторанного типу за рахунок проведення інвестиційно-інноваційної діяльності.

За допомогою отриманих індикаторів прогресивного та резервного динамічного розвитку факторів визначено коефіцієнти сталого

економічного розвитку підприємства, що базується на закономірності динамічних змін, встановленні трендів і темпів зростання ефективності його функціонування. Отримані результати дозволяють прогнозувати та планувати обсяги інвестицій за видами капітальних вкладень, а також рівень зростання ефективності діяльності під їх впливом, що, у свою чергу, дає змогу для подальшого формування стратегії й моделі управління сталим економічним розвитком підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрушків Б. М. Концептуальні положення оцінювання рівня досягнення сталого розвитку підприємства / Б. М. Андрушків, Л. М. Мельник // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми та перспективи сталого розвитку підприємств та регіонів України». – Дніпропетровськ : ДГУ. – 2016. – С. 122 – 124.
2. Ансофф И. Стратегическое управление: сокр. пер. с англ. / И. Ансофф; под ред. Л. И. Евенко. – М. : Экономика, 2010. – 519 с.
3. Акофф Р. Планирование майбутнього корпорації / Пер. з англ. під ред. В. И. Данілова-Данільяна. – М. : Прогрес, 2009. – 328с.
4. Бородич С. А. Эконометрика. Мн.: Новое знание, 2014. 408 с.
5. Василенко В. А. Инновации и креативность на предприятиях как императив стабилизации экономики: "Національна економіка в умовах формування нової фінансово-економічної архітектури світу: монографія". — Полтава : ПУЕТ, 2014. — 320 с. — С. 207–232.
6. Медведев В. А. Устойчивое развитие общества: модели, стратегия. М.: Академия, 2016. - 312 с.
7. Мерзликина Г. С. Экономическая состоятельность производственных систем. М.: Высшая школа, 2013. - 147 с.
8. Радченко С. Г. Стійки методи оцінювання статистичних моделей : монографія. К.: ПП «Санспарель», 2014. - 504 с.
9. Райзберг Б. Рыночная экономика. М.: Деловая жизнь, 2009, - 157 с.
10. Федотова М. А. Как оценить финансовую устойчивость предприятия. СПб.: Издательство Лань, 2015. - 256 с.

REFERENCES:

1. Andrushkiv, B. M., Mel'nyk, L. M. (2016) *Kontseptual'ni polozhennya otsinyuvannya rivnya dosyahnennya staloho rozvytku pidpryyemstva* [Conceptual provisions for assessing

- the level of achievement of sustainable enterprise development], Materialy Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Aktual'ni problemy ta perspektyvy staloho rozvytku pidpryyemstv ta rehioniv Ukrayiny», Dnipropetrovs'k, DHU, 122 – 124 (in Ukrainian).
2. Ansoff, I. (2010) *Strategicheskoe upravlenie* [Strategic management], Sokr. per. s angl. (Ed. L.I. Evenko), M. : Ekonomika, 519 (in Russian).
  3. Akoff, R. (2009) *Planuvannia maybutn'ogo korporatsiy* [Planning for the future of the Corporation], Per. z angl. pid red. V.I. Danilova-Danil'iana, M. : Progrec, 328 (in Russian).
  4. Borodich, S.A. (2015) *E`konometrika* [Econometrics], Minsk: Novoe znanie, 408 (in Belarus).
  5. Vasylenko, V. A. (2014) *Ynnovatsyy y kreatyvnost' na predpryyatyyakh kak ymperatyv stabylyzatsyy ekonomyky: "Natsional'na ekonomika v umovakh formuvannya novoyi finansovo-ekonomichnoyi arkhitektury svitu: monohrafiya"* [Innovations and creativity at enterprises as imperative of stabilization of economy: "National economy in the conditions of formation of new financial and economic architecture of the world: monograph"], Poltava, PUET, 320, 207 - 232 (in Ukrainian).
  6. Medvedev, V.A. (2016) *Ustoi`chivoe razvitie obshchestva: modeli, strategiia* [Sustainable development of society: models, strategy], Moscow: Akademiia, 312 (in Russian).
  7. Merzlikina, G.S. (2013) *E`konomicheskaiia sostoiatel`nost` proizvodstvenny`kh sistem* [Economic viability of production systems]. Moscow: Vy`sshaia shkola, 147 (in Russian).
  8. Radchenko, S.G. (2014) *Stii`ki metodi otciniuvannia statistichnikh modelei`*: monografiia [Stands for estimating statistical models]. Kiev: PP "Sansparel", 504 (in Ukrainian).
  9. Rai`zberg, B. (2009) *Ry`nochnaia e`konomika* [Market economy]. Moscow: Delovaia zhizn`, 157 (in Russian).
  10. Fedotova, M.A. (2015) *Kak ocenit` finansovuiu ustoi`chivost` predpriiatiia* [How to assess the financial stability of the enterprise]. SPb.: Izdatel`stvo Lan`, 256 (in Russian).

ОСВІТА В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

УДК 338:378.095

КОМУНІКАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ЇХ УСПІШНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290819.172.580

JEL: I23, I25

Волкова В. В., к.е.н.,**Огліх В. В., к.ф.-м.н.***Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара*

Метою дослідження є підвищення рівня успішності функціонування закладів вищої освіти на засадах удосконалення форм і методів проведення їх комунікаційної політики. З цією метою у статті з'ясовано та уточнено поняття комунікаційної політики вишів, її головних цілей та складових. Розкрито зміст та значення іміджевої, репутаційної і рейтингової компонент оцінки діяльності вишу. Обґрунтовано, що важливими цільовими установками в частині здійснення комунікаційної політики закладів вищої освіти є антикризове регулювання, пов'язане з впливом збурень зовнішнього конкурентного середовища; підвищення рівня внутрішньої та зовнішньої безпеки, усунення ризиків; підвищення стійкості, збереження властивостей цілісності та емергентності закладу як системи. У комплексі реалізація окреслених цілей комунікаційної політики має створити умови щодо успішної та ефективної діяльності вищого навчального закладу в сучасному ринковому просторі надання освітніх послуг. Визначено структуру цільової аудиторії закладів вищої освіти задля пошуку додаткових потенційних комунікацій. Доведено, що розширення кола цільової аудиторії може стати для вищого навчального закладу дієвим інструментом підвищення попиту на освітні послуги, залучення найбільш здібних абітурієнтів до навчання. Підкреслено, що створення нового типу комунікаційних відносин зі студентами в ході навчального процесу є стратегічно важливою ціллю. Визначено головні складові результативності самостійної роботи як елементу інноваційних комунікаційних технологій навчання. Доведено, що комунікаційна політика закладів вищої освіти має опрацьовуватися та проводитися у рамках єдиної стратегії розвитку. Визначено основні домінанти, на яких повинні базуватися її розробка та планування. Дослідження, представлені в роботі, переконливо доводять, що комунікаційна політика закладів вищої освіти є запорукою їх успішного функціонування та розвитку. Результати роботи можуть бути

використані у практичній діяльності для будь-якого закладу вищої освіти при розробці та плануванні комунікаційної політики.

Ключові слова: вищий навчальний заклад; комунікаційна політика; стратегії розвитку; засоби комунікації; цільова аудиторія; попит на освітні послуги; інноваційні технології навчання

UDC 338:378.095

COMMUNICATION POLICY OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE AS THE BASIS OF THEIR SUCCESSFUL FUNCTIONING

DOI 10.30838/P.ES.2224.290819.172.580

JEL: I23, I25

Volkova V., PhD in Economics,

Oglikh V., PhD in Physics and Mathematics

Dnipro National University named after Oles Honchar

The purpose of the study is to increase success functioning of higher education institutions of Ukraine on the basis of improving the forms and methods of conducting their communication policy. The concept of higher education communication policy, its main goals and components are considered in the article. The content and value of the image, reputation and rating components of the evaluation of the university activity are revealed. It is substantiated that important targets in the implementation of the communication policy of higher education institutions are anti-crisis regulation, increasing the level of internal and external security, eliminating risks, increase of stability, preservation of properties of integrity and emergence of the institution. The realization of the stated goals of the communication policy should create conditions for successful and effective activity of the higher education institution in the modern market space of providing educational services. The structure of the target audience of higher education institutions is determined in order to find additional potential communications. Expanding the target audience can be an effective tool for higher education to increase the demand for educational services and attract the most capable students to study. It is substantiated that creating a new type of communication relations with students during the educational process is a strategically important goal. The main components of the performance of independent work as an element of innovative communication learning technologies are identified. It is proved that the communication policy of higher education institutions should be elaborated and carried out within the framework of a unified development strategy. The main dominant factors on which its development and planning should be based are identified. The research presented in the paper convincingly proves that the communication policy of higher education institutions is the key to their successful functioning and development. The results of the work can be used in practical activities

for any institution of higher education in the development and planning of communication policy.

Keywords: institution of higher education; communication policy; development strategies; communication tools; target audience; demand for educational services; innovative learning technologies

Актуальність. Українське суспільство як сукупність відносин між людьми, що історично розвинулися та склалися у процесі спільної діяльності, є сучасним інформаційним суспільством. Для нього характерні такі нові риси, як перетворення першочергових потреб особистостей з виключно матеріальних на потреби, пов'язані з розвитком та вдосконаленням. Це потреби у знаннях, високо інтелектуальних технологіях, соціально-комунікативних зв'язках. Провідну роль починає відігравати такий компонент структури суспільства як іносфера, тобто системи інформації та соціальної комунікації. А розвиток визначається у першу чергу виробництвом інформаційних, а не матеріальних цінностей.

Таким чином, вищі навчальні заклади України функціонують в складних умовах. Важливим засобом збереження та зміцнення позицій закладів вищої освіти (ЗВО) в системі вищої освіти країни є здійснення ними ефективної комунікаційної політики.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Необхідність мотивації вишів до проведення комунікаційної політики та її, елементи обґрунтовано у працях таких вітчизняних та закордонних науковців як: Г. Армстронг, Дж. Бернет, Ф. Котлер, А. Пулфорд, С. С. Гаркавенко, В. Г. Кремень, В. В. Липчук, С. М. Ніколаєнко, А. П. Румянцев, В. Г. Петелін, Г. Г. Почепцов, О. Г. Старіш, А. А. Чічановський, Ф. І. Шарков та інші. Водночас маємо ствердити, що в науковій літературі дослідженню специфіки розвитку комунікаційної політики вишів приділяється недостатньо уваги, зокрема в частині обґрунтування найбільш дієвих засобів комунікацій та їх особливостей. Все це визначає необхідність проведення подальших досліджень в означеному напрямку.

Мета роботи – підвищення рівня успішності функціонування закладів вищої освіти України на засадах удосконалення форм і методів проведення їх комунікаційної політики.

Виклад основних результатів дослідження. Під комунікаційною

політикою вищих навчальних закладів будемо розуміти систему внутрішніх і зовнішніх зв'язків, сформованих у процесі становлення та розвитку, яка свідомо та цілеспрямовано підтримується та удосконалюється закладом для створення високого іміджевого, репутаційного та рейтингового рівня, а також для формування стійкого попиту на його освітні послуги.

Метою цієї політики є забезпечення стійкого функціонування та сталого розвитку вищого навчального закладу через здобуття вагомих переваг на конкурентному ринку освітніх послуг.

Маємо зазначити, що комунікаційна політика вишів складається з комплексу відповідних комунікаційних заходів, що створюють інформаційні потоки [1], спрямовані на цільову аудиторію. Такі заходи через постійне інформування, переконання, нагадування споживачам про ЗВО та його послуги формують бачення стейкхолдерів про заклад, його можливості та послуги.

Акцентуємо, що головними цілями комунікаційної політики ЗВО є:

- формування виразного власного образу та створення позитивного іміджу навчального закладу;
- покращення репутації через отримання позитивної оцінки якості освітніх послуг в середовищі зацікавлених осіб;
- зростання рейтингової оцінки наукових здобутків вишу;
- постійні контакти зі стейкхолдерами з метою підвищення попиту на освітні послуги;
- встановлення прямих та зворотних інформаційних зв'язків задля формування довірчих відносин зі споживачами послуг;
- інноваційні зміни навчального процесу в частині комунікаційних відносин зі студентами;
- антикризове регулювання, пов'язане з впливом збурень зовнішнього конкурентного середовища;
- підвищення рівня внутрішньої та зовнішньої безпеки, усунення ризиків;
- підвищення стійкості, збереження властивостей цілісності та емергентності закладу як системи.

Необхідно підкреслити, що цілі комунікаційної політики вишів повністю відповідають не тільки головній меті функціонування системи вищої освіти в цілому та її окремих закладів, але й самому сенсу їх

існування. Мета ця полягає у підготовці фахівців, особистість яких сформована на основі глибоких знань, компетентностей, умінь, здатностей до творчого мислення та до самостійного прийняття рішень.

Імідж вищого навчального закладу – це сприйняття, ставлення до нього певних груп суспільства на основі зовнішнього та внутрішнього образу, що є наслідком прямих контактів або отриманої інформації. Імідж, як правило, будується на сприйняттях та асоціаціях, які виникають у масовій свідомості щодо даного закладу та передбачають створену систему ідентифікації (дизайн, логотип тощо).

Репутація формується під дією іміджів організації – освітнього, соціально-комунікаційного, наукового, матеріально-фінансового та кадрового. Репутація акумулює в собі загальні оцінки, характеристики вишу, які сформовані з боку всіх зацікавлених сторін, а саме держави, суспільства, працедавців, споживачів. Вказані оцінки та характеристики виникають у результаті стратегічних комунікацій та віддзеркалюються у засобах масової інформації, соціальних мережах, серед майбутніх абітурієнтів.

Таким чином можна говорити про те, репутація є інтегральною оцінкою вишу, яка володіє такими властивостями. Репутація створюється як кінцевий результат тривалого процесу свідомого вибудовування взаємовідносин, взаєморозуміння та довіри між закладом освіти та суспільством. Репутація є визначальним фактором поведінки усіх зацікавлених сторін щодо організації та остаточно формується саме ними. Складність «репутаційної поведінки» системи стосовно середовища обумовлена також неоднозначністю елементів, які становлять зміст останнього.

Значення так званих нефінансових індикаторів діяльності постійно зростає. Репутація вишу є інвестицією у майбутнє закладу, в його капіталізацію, ресурсом, який посилює позиції на ринку освітніх послуг. Важливість репутації обумовлена чинним циклом розвитку світового устрою: "економіка нематеріальних цінностей та корпоративної репутації" [2].

Репутація зберігається тривалий період часу, дає суттєві поштовхи та можливості щодо розвитку закладу та його конкурентним перевагам. Але, як це не парадоксально, вона є доволі мінливою характеристикою:

може бути обмежувальним фактором, якщо заклад не в змозі вчасно та адекватно відповідати на сучасні виклики суспільства, очікування його окремих груп. Довготривалий позитивний ефект репутаційної складової формується шляхом:

- стратегічного планування цілеспрямованих дій щодо створення та підтримки репутації;

- формування інноваційних та адаптивних комунікацій і відносин, які здатні враховувати інтереси стейкхолдерів та посилюють їх сприятливу поведінку;

- досягнення стійкої диференціації закладу серед суспільства в першу чергу на основі створення та підтримки його ідентичності, позиціонування та культури комунікацій;

- формування так званої самоідентифікації та прихильності з боку співробітників та студентів закладу, що дозволяє залучати найбільш талановитих та є саме тим фундаментом, на якому вибудовується довгострокова репутація та диференціація,

- створення у споживачів не просто позитивних асоціацій, але й усвідомлення того, що саме цей заклад може стати кроком у їх майбутнє.

Важливим аспектом репутаційної складової є соціальний «фундамент», на якому вона виникає та функціонує. Основним змістом середовища, в якому функціонує система закладу, є морально-етичні відносини. Вони, з одного боку, залежать від економічних обставин, з іншого – самі ж визначають у відповідних умовах дієві параметри системи. Тому репутація – це сформовані соціальні установи та оцінки, які проявляються через поведінку зацікавлених груп та призводять до соціального сприйняття чи ігнорування закладу.

Зростання рейтингової оцінки наукових здобутків закладу вищої освіти в умовах євроінтеграційних процесів, відтоку людського капіталу та абітурієнтів за кордон визначається можливостями його адаптації до соціально-економічного та інформаційно-політичного середовища, яке швидко змінюється. Важливим орієнтиром на шляху забезпечення успішної та ефективної діяльності вищого навчального закладу має бути формування науково-освітнього та інноваційно-інформаційного простору. Лише активна наукова діяльність, підкріплена взаємодією з фахівцями з інформаційних та комунікаційних технологій, з підприємствами-працедавцями дозволить вишу отримати конкурентні

переваги у мінливому ринковому середовищі [3].

Маємо розуміти, що реальний сектор економіки звертається до сектору освіти лише у випадку, коли має потребу у найсучасніших технологіях і впевнений, що отримає їх у відповідній якості у зазначені терміни. Тобто наукова діяльність навчальних закладів має бути підкріплена не лише напрацюваннями та науковими доробками, а й комунікаціями та співпрацею в науково-практичному середовищі. Тому проведення наукових і науково-практичних конференцій для забезпечення ефективних комунікацій із зовнішнім середовищем недостатньо. Сьогодні конференції, семінари, наукові публікації є скоріш формою внутрішніх комунікацій між навчальними закладами та окремими науковцями. Потрібні нові стратегічні і тактичні напрацювання у комунікаційній сфері [4]. Одним з напрямків комунікації на шляху зростання рейтингу закладу вищої освіти в науковому середовищі, хоча й з відтермінованим результатом, має стати донесення до роботодавців випускниками та студентами, які поєднують навчання та працю, результатів останніх наукових розробок викладачів та науковців закладу освіти. Це в свою чергу можливо лише у разі активного залучення студентів до наукових досліджень.

У комплексі реалізація цих вищеозначених цілей комунікаційної політики створює умови щодо успішної та ефективної діяльності вищого навчального закладу в сучасному ринковому просторі надання освітніх послуг.

Контакти із зацікавленими сторонами задля підвищення попиту на освітні послуги передбачає не лише підтримку зав'язків з традиційним колом цільової аудиторії, а пошук потенційних комунікацій [5]. Результати аналізу свідчать про наявність таких груп в цільовій аудиторії (рис.1):

- учні закладів середньої освіти, коледжів, технікумів;
- батьки майбутніх абітурієнтів;
- власники бізнесу та очільники державних структур, які зацікавлені в підвищенні рівня освіти співробітників (статус магістра, доктора PhD);
- роботодавці, які віддають перевагу фахівцям з чітко означеними знаннями, вміннями та компетентностями;
- керівництво об'єднаних територіальних громад, які

продукують попит на осіб певних спеціальностей з вищою освітою;

- особи, які проходять військову строкову підготовку;
- співробітники підприємств, організацій, які прагнуть до співпраці в рамках дуальної форми освіти;
- потенційні абітурієнти з інших регіонів та сільської місцевості.

Як свідчить досвід, за будь-якої насиченості ринку освітніми послугами можна знайти потенційні можливості підвищення попиту саме шляхом збільшення базової кількості осіб, які можуть бути зацікавлені пропозицією ЗВО. Наприклад, створення привабливих переваг у даному виші при вступі: можливість альтернативного вибору предметів, з яких потрібно скласти ЗНО на певні спеціальності (наприклад математика або англійська мова та ін.); зарахування додаткових балів за певні успіхи, які має абітурієнт.

Рис. 1 Структура цільової аудиторії ЗВО

Джерело: розроблено авторами

Розширення кола цільової аудиторії може стати для вищого навчального закладу дієвим інструментом залучення додаткової кількості студентів. Підвищення попиту на освітні послуги надасть ЗВО можливість певного вибору та залучення найбільш здібних абітурієнтів до навчання.

В контексті цілеспрямованості комунікаційної політики вишів достатньо важливе місце займає формування довірчих відносин зі

споживачами послуг. Саме на основі встановлення прямих та зворотних інформаційних потоків «заклад – потенційний споживач» з'являється можливість плідного діалогу між професорсько-викладацьким, студентським складом вишу та майбутніми абітурієнтами. Цей підхід є так званим директ-маркетингом – важливим елементом сучасної комунікаційної політики будь-якого підприємства. Для ВНЗ він сприяє постійному моніторингу ситуації на рингу освітніх послуг. Споживачі зазвичай надають перевагу такому прямому спілкуванню, бо для них воно є більш переконливим.

Маємо підкреслити, що створення нового типу комунікаційних відносин зі студентами в ході навчального процесу є стратегічно важливою ціллю. Сучасні потреби щодо кваліфікації кадрів суттєво змінюють вимоги до системи організації навчання, зміст якої накладається на контекст майбутньої професійної діяльності студентів та на їх індивідуальні особистісні можливості. Змінюються й вимоги з боку студентів до самого процесу отримання знань та до комунікацій в ході навчання. Вирішення проблеми лежить в царині індивідуалізації процесу освіти внаслідок застосування інноваційних комунікаційних технологій навчання. На нашу думку, акцент має бути зроблено нових формах та підходах щодо взаємодії «студент – викладач», на інтерактивних видах самостійної індивідуальної роботи.

Становлення особистості вимагає тісної співпраці студента, який має усвідомлювати цінність знань, отриманих самостійно, для осмисленої ідентифікації своєї особистості, та педагога, який шляхом вмілого керівництва створює у студента позитивну мотивацію до творчого пошуку нових, своїх власних шляхів вирішення проблеми, алгоритмів розв'язання, дає поштовх до систематичності навчання та застосування комп'ютерних технологій.

Самостійна робота як елемент комунікації та індивідуалізації навчання:

- дозволяє ліквідувати прогалини в сприйнятті інформації, отриманої під час аудиторних занять;
- допомагає в повній мірі розкрити аналітичні здібності студентів, розкриває їх здатність до самостійного пошуку;
- створює підґрунтя для переходу від рівня "простого відтворення" до рівня "компетентності" та "творення";

- сприяє мотивації до навчання, розвитку навичок і умінь, що відносяться до організації власної роботи через планування, систематичність та самоконтроль.

Професорсько-викладацький склад має створити систему координат, в якій закладається базис для успішного проведення самостійної роботи. На наш погляд, головні складові результативності самостійної роботи, як елементу інноваційних комунікаційних технологій навчання, наступні (рис.2).

Поєднання аудиторної та не аудиторної роботи є ключовим моментом в організації самостійної роботи на засадах збалансованого сполучення двох видів діяльності, таких як аудиторна самостійна робота студента під керівництвом викладача, та власне самостійна робота студента. Таким чином ефективно поєднуються навчальні задачі, які визначаються освітньою програмою, та пізнавальна активність студентів, яка продукується науковою активністю викладачів.

Рис.2 Складові результативності самостійної роботи
Джерело: розроблено авторами

Реалізація якісного індивідуалізованого навчання можлива лише за наявності відповідного методичного забезпечення та комплексних спрямовувальних впливів викладачів, які окреслюють науково-дослідний процес і поєднують різні форми контролю над процесом виконання.

Зазначимо, що хоча на молодших курсах індивідуальна робота і може зводитися до експрес-контролю засвоєння знань, а втім вона все одно має бути орієнтована на результат. Зокрема, практичні та лабораторні роботи мають складатися з обов'язкової та творчої частин. На старших курсах викладачам слід збільшити інтенсивність індивідуальної роботи в рамках аудиторних занять. Лекційні і практичні заняття мають готувати студентів до розв'язання нестандартних задач через додаткові питання, дискусійне обговорення проблем, проектне та ситуативне моделювання.

Самостійної роботи як невіддільної ланки комунікацій в процесі навчання потрібно не просто вимагати від студентів, але й ретельно їй навчати. Тобто викладач фактично має взяти на себе формування тих здібностей, які нададуть студенту можливість плідно працювати самостійно та отримувати певні практичні результати від такої роботи. Все це допоможе сформувати у студентів потребу знань, самовдосконалення та саморозвитку. Саме такий підхід дасть можливість самостійну роботу студентів перетворити на важливішу сходинку до майбутньої роботи фахівця.

Наполягаємо, що розвиток комунікаційних інноваційних відносин зі студентами в процесі їх підготовки може надати нового поштовху до успішної реалізації цілей та головної мети комунікаційної політики вишів.

Функціонування та розвиток освітнього закладу напряду пов'язані з економічною безпекою. Підвищення рівня внутрішньої та зовнішньої безпеки, усунення ризиків створює стан, який забезпечує здатність до виживання за несприятливих умов, стабільність розвитку, адекватний механізм реалізації задач, що стоять перед ЗВО.

З точки зору системного підходу вищий навчальний заклад є такою системою, яка поєднує групи фахівців, що сумісно реалізують спільну мету, діють на основі певних принципів і правил, загальноприйнятних норм моралі та права, стійких взаємозв'язків та утворюють соціально-економічну цілісність. Суттєвими загрозами останній є репутаційні

ризиками.

Цілісності притаманні важливі ознаки стійкості та наявності інтегральних властивостей, що відповідають етапам зрілості та соціальної якості закладу. Вважаємо, що емергентність є результатом не тільки виникнення між елементами системи так званих синергічних зв'язків, які забезпечують загальний ефект функціонування системи, а й існування ефективних комунікативних зв'язків нової якості, якими система поєднується із зовнішнім середовищем та які забезпечують її стійкість. У цьому контексті й репутація закладу повинна розглядатися як прояв емергентності, а не просто загальна сума уявлень, оцінок та ставлень усіх зацікавлених сторін. Цільового спрямування системі закладу надає система вищого рівня. Тобто саме суспільство визначає конкретний зміст цілей та відповідно до них оцінює вищий навчальний заклад за допомогою низки певних показників.

Висновки. Результати дослідження переконливо доводять, що комунікаційна політика закладів вищої освіти є запорукою їх успішного функціонування та розвитку.

Вона має опрацьовуватися та проводитися у рамках єдиної стратегії розвитку ЗВО. Її розробка та планування повинні базуватися на таких домінантах:

- стратегія та тактика реалізації комунікаційної політики;
- цільові настанови комунікаційної політики вишу;
- горизонти її планування;
- головна ідея, сигнали та посили, які має донести заклад до суспільства;
- пріоритетні напрями діяльності та конкретні результати комунікаційної політики;
- цільова аудиторія певного вишу;
- канали комунікації закладу;
- відповідність комунікаційних планів вишу фінансовим та іншим можливостям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Чічановський А.А. Інформаційні процеси в структурі світових комунікаційних систем: підручник. / А.А. Чічановський, О.Г. Старіш.– К.: Грамота, 2010.– 568с.

2. Carreras E. *Corporate Reputation* / E. Carreras, A. Alloza. – London : LID Publishing Ltd., 2013. – 501 p.
3. Слюсарєва Л.А. Удосконалення комунікаційної політики підприємства / Л.А. Слюсарєва, О.М. Костіна // Економіка та управління підприємствами. – 2018. – Вип.6. – С.484-494.
4. Пономарьова Н. М., Пономарьов А. М. Новітні підходи до сучасних маркетингових комунікацій. URL: <http://gisap.eu/ru/node/534> (дата звернення : 10.02.2018).
5. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. / Г.Г. Почепцов. – К.: Ваклер, 2006. – 656 с.
6. Крахмальова Н.Н. Маркетинг в ефективному управлінні діяльністю вищих навчальних закладів України / Н.Н. Крахмальова, Т.А. Крахмальова // Ефективна економіка. К.: Вісник КНУТД. – 2014. – №5. – С. 154-159.
7. Шарков Ф.И. Коммуникология: основы теории коммуникации / Ф.И. Шарков. – 4-е изд. – М.: Дашков и К, 2017. – 488 с.
8. Бернет Дж. Маркетинговые коммуникации: интегрированный подход / Дж. Бернет, С. Мориарти; пер. с англ. – Спб.: Питер, 2001. – 864 с.
9. Грищенко І.М. Інструменти та форми маркетингової комунікації на ринку освітніх послуг / І.М. Грищенко, Н.А. Крахмальова // Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України. К.: Вісник КНУТД. – 2012. – №4. – С. 298-307.

REFERENCES:

1. Chichanovskyj, A.A., & Starish, O. H. (2010). *Informatsiini protsesy v strukturі svitovykh komunikatsiinykh system: pidruchnyk* [Information processes in the structure of world communication systems: textbook]. Kyiv: Hramota [in Ukrainian].
2. Carreras E. *Corporate Reputation* / E. Carreras, A. Alloza. – London : LID Publishing Ltd., 2013. – 501 p.
3. Sliusarieva, L.A., & Kostina, L.A. (2018). *Udoskonalennia komunikatsiinoi polityky pidpriemstva* [Improvement of enterprise communication policy]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy – Business Economics and Management*, 6, 484-494 [in Ukrainian].
4. Ponomarova, N. M., Ponomarov, A. M. Novitni pidkhody do suchasnykh marketynhovykh komunikatsii [New approaches to modern marketing communications]. Retrieved from <http://gisap.eu/ru/node/534> [in Ukrainian].
5. Pocheptsov, H. H. (2006). *Teoriya komunikatsyy* [Communication theory]. Kyiv: Vakler [in Ukrainian].

6. Krakhmalova, N.N., & Krakhmalova, T.A., (2014). Marketynh v efektyvnomu upravlinni diialnistiu vyshchych navchalnykh zakladiv Ukrainy [Marketing in effective management of the activity of higher educational establishments of Ukraine]. *Efektyvna ekonomika – An efficient economy*, 5, 154-159 [in Ukrainian].
7. Sharkov, F.Y., (2017). *Kommunykolohyia: osnovy teorii komunikatsii* [Communicology: the basics of communication theory]. Moskva.: Dashkov [in Russian].
8. Bernet, Dzh., & Moryarty, S. (2001). *Marketynhovi komunikatsii: intehrovanyi pidkhid* [Marketing Communications: An Integrated Approach]. Sankt-piterburh: Piter [in Russian].
9. Hryshchenko, I.M., & Krakhmalova, N.A. (2012). *Instrumenty ta formy marketynhovoii komunikatsii na rynku osvitnikh posluh* [Tools and forms of marketing communication in the educational services market]. *Efektyvnist orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu innovatsiinoho rozvytku vyshchoi osvity Ukrainy – Efficiency of organizational-economic mechanism of innovative development of higher education of Ukraine*, 4, 298-307 [in Ukrainian].

УДК 657.479: 657.474.51

НОМЕНКЛАТУРА ВИТРАТ В МЕХАНІЗМІ ВИЗНАЧЕННЯ СОБІВАРТОСТІ НАВЧАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПОСЛУГ ДЗВО

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290819.186.581

JEL: I22, I23, M41

Тростенюк Т. М.*Державний університет «Житомирська політехніка»*

В процесі дослідження було проаналізовано наукову літературу вітчизняних та зарубіжних вчених, які займалися проблематикою обліку витрат в цілому та бюджетній сфері зокрема. Метою статті є опрацювання складу витрат державних закладів вищої освіти на надання навчально-педагогічних послуг, як теоретичного підґрунтя обліку таких витрат. Для забезпечення ефективності наукового пошуку використовувались спеціальні та загальнонаукові методи пізнання. Зокрема, індукція та дедукція, аналіз та синтез, групування. Встановлено, що вартісною основою механізму надання навчально-педагогічних послуг є категорія собівартості, яка передбачає визначення відповідного складу витрат, що її формують. Проаналізувавши склад витрат було встановлено, що наведений склад витрат є досить загальним, тому було досліджено профільні нормативні документи щодо обліку витрат навчально-педагогічних послуг державних закладів вищої освіти конкретно. Визначено, що виявлені проблемні аспекти існуючої номенклатури витрат на освітні та педагогічні послуги потребує розробки нової специфікації витрат на надання навчально-педагогічних послуг державних закладів вищої освіти, з одночасною побудовою моделі для включення заявлених витрат в рамках аналітичного обліку до витрат згідно з кодами економічної класифікації видатків бюджету. У статті розглядаються нормативні підходи до ідентифікації номенклатури витрат в контексті визначення вартості навчально-педагогічних послуг державних закладів вищої освіти мають певні недоліки. Розбудова нового складу витрат з урахуванням різних класифікаційних ознак з урахування реалій фінансово-бюджетної та господарської діяльності державних закладів вищої освіти забезпечить формування аналітичного напрямку обліку витрат і опрацювання аналітичної супідрядності рахунків бухгалтерського обліку. Це, у свою чергу, дасть можливість перевірити дані обліку витрат основного продукту діяльності державних вищих навчальних закладів. За цих умов розвиток управлінського обліку в державних вищих навчальних закладах стане реальною можливістю, і фактично управлінський облік стане ефективним інструментом управління діяльністю державних вищих навчальних закладів.

Ключові слова: управлінський облік; витрати; державні заклади вищої освіти; собівартість послуг; навчально-педагогічні послуги

© Тростенюк Т. М., 2019

UDC 657.479: 657.474.51

NOMENCLATURE OF EXPENDITURE IN THE MECHANISM FOR DETERMINING THE COST OF EDUCATIONAL AND PEDAGOGICAL SERVICES OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

DOI 10.30838/ P.ES.2224.290819.186.581

JEL: I22, I23, M41

Trosteniuk T.*Zhytomyr Polytechnic State University*

In the course of the research, the scientific literature of domestic and foreign scientists has been analyzed, which dealt with the problems of cost accounting in general and the budget sphere in particular. The purpose of the article is to work out the composition of expenditures of the State Higher Education Institutions for providing educational and pedagogical services, as a theoretical basis for accounting of such expenses. Special and general scientific methods of cognition were used to ensure the effectiveness of the scientific search. In particular, induction and deduction, analysis and synthesis, grouping. It is established that the cost basis of the mechanism of providing educational and pedagogical services is the cost category, which provides for determining the appropriate composition of the expenses that form it. Analyzing the cost structure, it was found that the given cost structure is quite general, therefore, the profile normative documents for accounting of the costs of educational and pedagogical services of higher education institutions were examined. The article deals with the normative approaches to the identification of the nomenclature of expenditures in the context of determining the cost of educational and pedagogical services of public higher education institutions have some disadvantages. The development of a new structure of expenditures, taking into account different classification features, taking into account the realities of financial and budgetary and economic activity of public higher education institutions, will provide the formation of analytical direction of accounting of expenses and elaboration of analytical subordination of accounting accounts. This, in turn, will make it possible for the cost accounting data of the main product of the activity of public higher education institutions to be verified. Under these conditions, the development of management accounting in public higher education institutions will be a real opportunity, and in fact management accounting will become an effective tool for managing the activities of public higher education institutions.

Keywords: management accounting; expenditures; state institutions of higher education; cost of services; educational and pedagogical services

Актуальність. Сучасні видозміни облікової системи в бюджетній сфері включають сукупність методологічних, методичних та організаційних зрушень в сегменті фінансового обліку [2; 3; 7; 9; 12; 14; 15]. Фактично

останні поступово реалізуються на практиці впродовж 5 років, що свідчить про планомірне виконання завдань Стратегії модернізації системи управління державними фінансами України [8]. Втім, попри важливість вказаних кроків з реформування системи бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління, залишаються слабо опрацьованими питання управлінського обліку в цілому та зокрема в межах облікової системи ДЗВО, які на сьогодні виступають активними учасниками ринкових відносин вітчизняного економічного механізму. Одним з перших кроків в цьому напрямку має бути розбудова номенклатури витрат на надання навчально-педагогічних послуг як основи формування їх собівартості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою обліку витрат в цілому переймалася значна кількість вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: А. Апчер, П.Й. Атамас, М.О. Бахрушина, П. Брюєр, Ф.Ф. Бутинець, М.А. Вахрушина, С.Ф. Голов, Р. Гаррісон, З.В. Гуцайлюк, Т.В. Давидюк, В.М. Добровський, К. Друрі, О.Д. Каверіна, Т.П. Карпова, М.В. Корягін, В.Е. Керімов, М.І. Кужельний, П.О. Куцик, Б. Нідзл, Л.В. Нападовська, С.А. Ніколаєва, Е. Норін, В.Ф. Палій, Дж. Рис, Б. Райан, С.В. Свірко, Т. Скоун, Я.В. Соколов, В.В. Сопко, В.І. Ткач, М.В. Ткач, Ч. Хорнгрен, М.Г. Чумаченко, А.Д. Шеремет, А. Яругова; дослідження питань обліку витрат в бюджетній сфері у різні часи здійснили вітчизняні вчені П.Й. Атамас, Л.О. Гуцайлюк, Д.О. Грицишен, Р.Т. Джога, О.О. Дорошенко, В.В. Євдокимов, Т.В. Канєва, І.О. Кондратюк, С.О. Левицька, Л.Г. Ловінська, С.В. Свірко, Н.І. Сушко, А.І. Фаріон, І.Д. Фаріон, О.О. Чечуліна. Постановкою завдання визначення складу витрат ДЗВО відзначились дисертаційні роботи вітчизняних науковців: Кондрашової Т. (“Управлінський облік в ДВНЗ” (2007)), Сисюк С. (“Облік витрат і калькулювання собівартості платних освітніх послуг” (2007), Харчук Ю. (“Обліково-аналітичне забезпечення фінансової стійкості вищих навчальних закладів державної та комунальної власності” (2014)). Втім, запровадження нової методології та методики бюджетного обліку вимагає опрацювання вже представлених в дисертаціях позицій, у тому числі ідентифікації складу витрат на надання навчально-педагогічних послуг, як інформаційно-аналітичної основи власне обліку витрат на надання таких послуг.

Мета статті. Здійснити опрацювання складу витрат ДЗВО на надання навчально-педагогічних послуг, як теоретичного підґрунтя обліку таких витрат.

Виклад основних результатів дослідження. Господарська та фінансово-бюджетна діяльність ДЗВО на сучасному етапі їх розвитку передбачає досягнення основної функціональної мети – надання навчально-педагогічних послуг [4; 5; 13]. За таких умов вартісною основою механізму надання таких послуг є категорія собівартості, яка передбачає визначення відповідного складу витрат, що її формують.

Основним нормативно-правовим актом, що визначає склад витрат діяльності в бюджетній сфері, виступає Наказ МФУ від 06.06.12 р. №568, яким затверджено НП(С)БОДС 135 “Витрати”. Вказаний Стандарт містить деталізацію витрат в межах собівартості реалізованих продуктів діяльності бюджетних установ в цілому, що включає: виробничу собівартість створеного продукту (прямі витрати на оплату праці; прямі матеріальні витрати; інші прямі витрати; змінні загальновиробничі та постійні розподілені загальновиробничі витрати продукту), а також нерозподілені постійних загальновиробничі витрати та наднормативні виробничі витрати [1; 4].

Згідно вищевказаного нормативного документу до складу [1; 4]:

- прямих витрат на оплату праці включаються заробітна плата та інші виплати робітникам, зайнятим у виробництві продукції, виконанні робіт або наданні послуг, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об’єкта витрат;

- прямих матеріальних витрат включається вартість сировини та основних матеріалів, що утворюють основу об’єкта витрат, у тому числі купівельних напівфабрикатів та комплектуючих виробів, допоміжних та інших матеріалів, які можуть бути безпосередньо віднесені до цього об’єкта витрат;

- інших прямих витрат включаються всі інші виробничі витрати, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об’єкта витрат, зокрема відрахування на соціальні заходи, орендна плата за земельні ділянки, амортизація, вартість придбаних послуг, прямо пов’язаних з виробництвом продукції, виконанням робіт, наданням послуг, втрати від браку, які складаються з вартості остаточно забракованої з технологічних причин

продукції (виробів, вузлів, напівфабрикатів), зменшеної на її справедливую вартість, та витрат на виправлення такого технічно неминучого браку тощо.

Склад загальновиробничих витрат представлено [1; 4]:

– витратами на управління виробництвом (оплата праці апарату управління виробничими (навчальними) майстернями, цехами, дільницями, навчально-дослідними господарствами тощо; відрахування на соціальні заходи апарату управління виробничими (навчальними) майстернями, цехами, дільницями, навчально-дослідними господарствами; витрати на оплату службових відряджень працівників суб'єктів тощо).

– амортизацією основних засобів загальновиробничого призначення.

– амортизацією нематеріальних активів загальновиробничого призначення.

– витратами на утримання, експлуатацію та ремонт, страхування, операційну оренду основних засобів, інших необоротних активів загальновиробничого призначення.

– витратами на вдосконалення технології й організації виробництва (оплата праці та відрахування на соціальні заходи працівників, зайнятих удосконаленням технології й організації виробництва, поліпшенням якості продукції, підвищенням її надійності, довговічності, інших експлуатаційних характеристик у виробничому процесі; витрати, пов'язані з використанням матеріалів, купівельних комплектуючих виробів і напівфабрикатів, оплата послуг сторонніх організацій тощо).

– витратами на оплату тепlopостачання, електроенергії (освітлення), водopостачання, водовідведення, природного газу, інших енергоносіїв та інших послуг на утримання виробничих приміщень.

– витратами на обслуговування виробничого процесу (оплата праці та відрахування на соціальні заходи працівників та апарату управління виробництвом; видатки на роботи та послуги із здійснення технологічного контролю за виробничими процесами та якістю продукції, робіт, послуг).

– витратами на охорону праці, техніку безпеки і охорону навколишнього природного середовища.

– іншими витратами (внутрішньогосподарське переміщення матеріалів, деталей, напівфабрикатів, інструментів зі складів до цехів і готової продукції на склади; нестачі незавершеного виробництва; нестачі і втрати від псування матеріальних цінностей; оплата простоїв тощо).

Як бачимо наведений склад витрат є досить загальним, а тому дослідимо профільні нормативні документи щодо обліку витрат навчально-педагогічних послуг ДЗВО конкретно. Склад витрат на надання останніх визначається спільним Наказом Міністерства освіти і науки України, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України № 736/902/758 від 23.07.10 року “Про затвердження порядків надання платних послуг державними та комунальними навчальними закладами” [1; 6]. Деталізація елементів витрат представлена наступним чином [1; 6]:

- витрати на оплату праці працівників;
- нарахування на оплату праці відповідно до законодавства;
- безпосередні витрати та оплата послуг інших організацій;
- капітальні витрати;
- індексація заробітної плати, інші витрати відповідно до чинного законодавства.

До витрат на оплату праці працівників, які залучені до надання платної освітньої послуги, враховуються розміри посадових окладів, ставок заробітної плати (у тому числі погодинної оплати), підвищення, доплати, надбавки та інші виплати обов’язкового характеру, визначені відповідними нормативно-правовими актами [1;6].

Нарахування на оплату праці включає: збір на обов’язкове державне пенсійне страхування, на обов’язкове соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності, на випадок безробіття, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності тощо [1; 6].

До безпосередніх витрат та оплати послуг інших організацій при визначенні вартості платних освітніх послуг належать матеріальні витрати, що використовуються на надання освітніх послуг, у тому числі на придбання сировини, матеріалів, інвентарю, інструментів, запасних частин, медикаментів, витратних матеріалів до комп’ютерної та оргтехніки, канцелярських товарів, бланкової та навчальної документації, що використовується при наданні платних освітніх послуг, паливно-мастильних матеріалів, хімікатів, білизни, спецодягу, обмундирування та фурнітури до нього, спортивного одягу, комунальних послуг та енергоносіїв, захисних пристроїв, харчування у випадках, передбачених статутами (положеннями) навчальних закладів або законодавством;

проведення поточного ремонту, технічного огляду і технічного обслуговування основних фондів, що використовуються для надання платних освітніх послуг, службові відрядження та стажування, пов'язані з наданням платних освітніх послуг, оплата послуг зв'язку, засобів сигналізації, ліцензій для надання платних освітніх послуг.

Витрати на оплату послуг сторонніх організацій, що залучаються навчальними закладами для надання платних освітніх послуг, включають оплату виконання обов'язкових робіт, які не можуть бути виконані працівниками навчальних закладів і які повинні бути здійснені кваліфікованими фахівцями сторонніх організацій (у тому числі суб'єктами господарювання), придбання та тиражування методичних матеріалів, передплату періодичних видань [1; 6]. Це, зокрема, оплата всіх банківських послуг (у тому числі за готівкове обслуговування), оплата за ветеринарні послуги, охорону, встановлення пожежної та охоронної сигналізації, юридичні та інформаційні послуги, що забезпечують виконання навчальним закладом його статутних завдань, оренду, встановлення лічильників і спеціального обладнання, їх перевірку та гарантійне (післягарантійне) обслуговування, поточний ремонт, що здійснюється залученими юридичними особами, установами та подальше супроводження програмного забезпечення, послуг зв'язку (у тому числі мобільного), за послуги Інтернет-провайдерів. Крім цих витрат, включаються відрахування, які обчислюються від загального розміру витрат на оплату праці і які не включаються до нарахувань на оплату праці (зокрема відрахування профспілковим організаціям), плата за отримання ліцензій та акредитації, дозволів, отримання яких є необхідною умовою для надання того чи іншого виду платних освітніх послуг, витрати на обов'язковий медичний огляд працівників, заходи з охорони праці та безпеки, охорони навколишнього природного середовища, страхування транспортних засобів, що використовуються при наданні платних освітніх послуг.

До капітальних витрат на придбання (створення) основних засобів включаються витрати на забезпечення надання навчальним закладам платних освітніх послуг, а саме [1; 6]: придбання або створення основних засобів, зокрема навчального, лабораторного, спортивного, виробничого обладнання, приладів, механізмів, споруд, меблів, комп'ютерної та

оргтехніки, придбання навчальної літератури, оновлення бібліотечних фондів; капітальне будівництво, придбання, ремонт, реконструкцію та реставрацію приміщень, будівель, споруд, транспортних засобів, що використовуються у навчальному процесі (у тому числі придбання будівельних матеріалів, виготовлення проектно-кошторисної документації); придбання програмного забезпечення (у тому числі з передачею прав на користування), авторських та суміжних прав.

Порівняння наведених підходів до складу витрат дозволяє зробити такі узагальнення:

✓ запроваджений НП(С)БОДС 135 склад витрат апелює до прямих та змінних витрат, в межах яких і визначається їх відповідна номенклатура; порядок надання платних послуг, затверджений Постановою КМУ, пропонує поелементно-економічний склад витрат, який також розшифровується відповідними складниками. Зауважимо, що відповідно до матриці класичних систематизації угруповань витрат в розрізі ознак перший підхід відповідає класифікаційній меті “прийняття управлінських рішень, а другий – “визначення собівартості та фінансових результатів [1; 10; 11];

✓ просте порівняння наведених номенклатур витрат з метою формування собівартості, як основного завдання при розбудові механізму надання навчально-педагогічних послуг ДЗВО, свідчить на користь значної кількості розбіжностей представлених нормативних позицій, загальності першого та застарілості позицій другого підходу;

Наявність виявлених проблемних аспектів існуючої номенклатури витрат на навчально-педагогічні послуги потребує розбудови нової деталізації витрат на надання навчально-педагогічних послуг ДЗВО в межах заявленої в НП(С)БОДС 135 “Витрати”, з одночасною побудовою моделі включення заявлених до опрацювання в межах аналітичного обліку витрат до складу видатків за кодами економічної класифікації видатків бюджету.

Висновки. Опрацьовані в статті нормативно закріплені підходи до ідентифікації номенклатури витрат в контексті визначення собівартості навчально-педагогічних послуг ДЗВО мають певні недоліки, прогалини та невідповідність. Розбудова нового складу витрат з урахуванням різних мета-класифікаційних ознак з урахування реалій фінансово-бюджетної та

господарської діяльності ДЗВО забезпечить формування каркасу аналітичного напрямку обліку витрат і опрацювання аналітичної супідрядності рахунків бухгалтерського обліку, що, в свою чергу, уможливить вірогідність даних обліку витрат основного продукту діяльності ДЗВО. За цих умов розбудова управлінського обліку в ДЗВО виступить реальною можливістю, а власне управлінський облік стане дієвим інструментом управління діяльністю останніх.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Євдокимов В.В., Грицишен Д.О., Свірко С.В. Бухгалтерський облік в секторі загального державного управління України. Том 1: бухгалтерський облік в бюджетних установах України: підручник. Житомир: Видавець О.О. Євенок, 2017. 1380 с.
2. Левицька С.О., Кошка К.А. Результативність перших етапів розвитку реалізації стратегії модернізації бухгалтерського обліку в державному секторі. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. 2009. № 3 (47). С. 379-387.
3. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності». URL: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=83023
4. Про затвердження деяких національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі та змін до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі: Наказ МФУ від 06.06.12 №568. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0901-12>
5. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами освіти, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності: Постанова КМУ від 27.08.10 №796. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-2010-п>
6. Про затвердження порядків надання платних послуг державними та комунальними навчальними закладами: Наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України від 23.07.10 № 736/902/758. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1196-10>
7. Про затвердження Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007-2015 р.р.: Постанови Кабінету Міністрів України №34 від 16.01.07 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/34-2007-п>

8. Про схвалення Стратегії модернізації системи управління державними фінансами: Розпорядження Кабінет Міністрів України від 17.10.2007 № 888-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/888-2007-p>
9. Свірко С.В. Современные тенденции развития бюджетного учета в Украине *Международный бухгалтерский учет*. № 21(315)/ 2014 (июнь). М.: Финансы и статистика. 2014. С. 53-66.
10. Свірко С.В. Бухгалтерський облік витрат бюджетних установ: теоретико-методологічне обґрунтування та розробка базових елементів. *Формування ринкової економіки в Україні*. Вип. 19. К.: КНЕУ, 2008. С. 315-327.
11. Свірко С.В. Бухгалтерський облік у бюджетних установах: методологія та організація: монографія. К.: КНЕУ, 2006. 243 с.
12. Свірко С.В. Бюджетний облік в Україні: новації ХХІ ст. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. Серія: Економічні науки. Вип. №4(74). 2015.
13. Свірко С.В., Тростенюк Т.М. Передумови запровадження управлінського обліку в державних закладах вищої освіти. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. Міжнародний збірник наукових праць / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. Житомир: ЖДТУ. 2018. №3(41). С. 55-61.
14. Сушко Н., Гізатуліна Л. Реформування системи бухгалтерського обліку в державному секторі. *Незалежний аудитор*. 2012. №6. С. 56-57.
15. Сушко Н.І. Реалізація реформ бухгалтерського обліку в державному секторі. *Державний бухгалтер і аудитор*. 2012. №1. С. 11-17.

REFERENCES:

1. Jevdokymov V.V., Grycyshen D.O., Svirko S.V. (2017) *Buhgalters'kyj oblik v sektori zagal'nogo derzhavnogo upravlinnja Ukrai'ny*. Tom 1: buhgalters'kyj oblik v bjudzhetnyh ustanovah Ukrai'ny [Accounting in the general government sector of Ukraine. Volume 1: Accounting in Budget Institutions of Ukraine]. Zhytomyr: Vydavec' O.O. Jevenok. 1380 p.
2. Levyc'ka S.O., Koshka K.A. (2009) *Rezul'tatyvnist' pershyh etapiv rozvytku realizacii' strategii' modernizacii' buhgalters'kogo obliku v derzhavnomu sektori* [Effectiveness of the first stages of development of the implementation of the strategy of modernization of accounting in the public sector]. *Visnyk Nacional'nogo universytetu vodnogo gospodarstva ta pryrodokorystuvannja*. № 3 (47). pp. 379-387.
3. *Nacional'ne polozhennja (standart) buhgalters'kogo obliku v derzhavnomu sektori 101 «Podannja finansovoi' zvitnosti»* [National Public Sector Accounting Standard 101 “Presentation of Financial Statements”], available at: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=83023

4. Pro zatverdzhennja dejakyh nacional'nyh polozhen' (standartiv) buhgalters'kogo obliku v derzhavnomu sektori ta zmin do nacional'nyh polozhen' (standartiv) buhgalters'kogo obliku v derzhavnomu sektori: Nakaz MFU vid 06.06.12 №568 [Approving Certain National Public Sector Accounting Standards and Changes to National Public Sector Accounting Standards], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0901-12>
5. Pro zatverdzhennja pereliku platnyh poslug, jaki mozhut' nadavatysja zakladamy osvity, inshymy ustanovamy ta zakladamy systemy osvity, shho nalezhat' do derzhavnoi' i komunal'noi' formy vlasnosti: Postanova KMU vid 27.08.10 №796 [On approval of the list of paid services that can be provided by educational institutions, other institutions and institutions of the educational system belonging to state and communal ownership], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-2010-p>
6. Pro zatverdzhennja porjadkiv nadannja platnyh poslug derzhavnymy ta komunal'nymy navchal'nymy zakladamy: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy, Ministerstva ekonomiky Ukrainy, Ministerstva finansiv Ukrainy vid 23.07.10 № 736/902/758 [On approval of the order of provision of paid services by state and municipal educational institutions], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1196-10>
7. Pro zatverdzhennja Strategii' modernizacii' systemy buhgalters'kogo obliku v derzhavnomu sektori na 2007-2015 r.r.: Postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy №34 vid 16.01.07 r. [On approval of the Strategy for Modernization of the Public Sector Accounting System for 2007-2015], available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/34-2007-p>
8. Pro shvalennja Strategii' modernizacii' systemy upravlinnja derzhavnymy finansamy: Rozporjadzhennja Kabinet Ministriv Ukrainy vid 17.10.2007 № 888-r [On approval of the Strategy of modernization of the public finance management system], available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/888-2007-r>
9. Svirko S.V. (2014) Sovremennye tendencii razvitija bjudzhetnogo ucheta v Ukraine [Current trends in the development of budget accounting in Ukraine]. Mezhdunarodnyj buhgalterskij uchet. № 21(315)/ 2014 (ijun'). M.:Finansy i statistika. pp. 53-66.
10. Svirko S.V. (2008) Buhgalters'kyj oblik vytrat bjudzhetnyh ustanov: teoretyko-metodologichne obg'runtuvannja ta rozrobka bazovyh elementiv [Accounting of expenditures of budgetary institutions: theoretical and methodological substantiation and development of basic elements]. Formuvannja rynkovoï ekonomiky v Ukraini. Vyp. 19. K.: KNEU. pp. 315-327.
11. Svirko S.V. (2006) Buhgalters'kyj oblik u bjudzhetnyh ustanovah: metodologija ta organizacija [Accounting in budgetary institutions: methodology and organization]. K.: KNEU. 243 p.

12. Svirko S.V. (2015) Bjudzhetnyj oblik v Ukraïni: novacii' XXI st [Budget Accounting in Ukraine: Innovations of the 21 century]. Visnyk Zhytomyrs'kogo derzhavnogo tehnologichnogo universytetu. Serija: Ekonomichni nauky. Vyp. №.4(74).
13. Svirko S.V., Trostenjuk T.M. (2018) Peredumovy zaprovadzhennja upravlins'kogo obliku v derzhavnyh zakladah vyshhoi' osvity [Prerequisites for the introduction of management accounting in public higher education institutions]. Problemy teorii' ta metodologii' buhgalters'kogo obliku, kontrolju i analiz. Mizhnarodnyj zbirnyk naukovykh prac' / Serija: Buhgalters'kyj oblik, kontrol' i analiz. Zhytomyr: ZhDTU. №3(41). pp. 55-61.
14. Sushko N., Gizatulina L. (2012) Reformuvannja systemy buhgalters'kogo obliku v derzhavnomu sektori [Reforming the Public Sector Accounting System]. Nezalezhnyj audytor. №6. pp. 56-57.
15. Sushko N.I. (2012) Realizacija reform buhgalters'kogo obliku v derzhavnomu sektori [Reforming the Public Sector Accounting System]. Derzhavnyj buhgalter i audytor. №1. pp. 11-17.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Засновник фахового видання з економіки – державний вищий навчальний заклад Придніпровська державна академія будівництва та архітектури (ПДАБА).

Свідоцтво про державну реєстрацію в Мінюсті України № 12699–1583Р від 17.05.2007р.

Фахова реєстрація: *Наказ МОНУ №1081 від 29.09.2014р.*

Редакційну колегію очолює завідувача кафедри міжнародної економіки, д.е.н., проф. Ю.В. ОРЛОВСЬКА.

До складу редколегії входять провідні вчені з різних напрямів економічної науки: д.т.н., заслужений діяч науки і техніки України Большаков В. І., д.е.н. Божанова В. Ю., д.е.н. Вакульчик О. М., д.е.н. Верхоглядова Н. І., д.е.н. Дубницький В.І., д.е.н. Задоя А.О., д.е.н. Залунін В.Ф., д.е.н. Іванов С.В., д.е.н. Коломицева О. В., д.е.н. Максимова Т. С., д.е.н. Поповиченко І. В., д.е.н. Стукало Н.В., д.е.н. Уманець Т.В., д.е.н. Чимшит С.І., д.е.н. Чужиков В.І., д.е.н. Шейнфілде М.

Термін публікації матеріалів складає 3 місяці з дня їх надходження до редакційної колегії. Статті, відхилені рецензентами та редакційною колегією, повертаються авторам для доопрацювання.

До публікації в збірник наукових праць «Економічний простір» приймаються матеріали, що стосуються результатів оригінальних науково-економічних досліджень і розробок.

Мова – українська, російська або англійська.

Наукові статті, що публікуються в журналі «Економічний простір», організовуються редколегією в блоки, які містять декілька статей одного достатньо загального і значущого тематичного напрямку

- МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ;
- ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ;
- ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА, ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ;
- ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОСТОРОВО – КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС;
- РОЗБУДОВА ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ;
- ОСВІТА В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ;
- СТАЛІЙ РОЗВИТОК, ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА.

Блоки можуть змінюватися за рішенням редакційної колегії.

Кожна стаття супроводжується рецензією доктора економічних наук. Статті авторів, що мають вчений ступінь доктора економічних наук, не рецензуються.

Редакція журналу залишає за собою право скорочення отриманих матеріалів і внесення в них редакційних змін. Зміни в статтях узгоджуються з представниками авторського колективу.

Редакція може публікувати статті в порядку обговорення, не розділяючи точки зору авторів. Автори опублікованих статей несуть відповідальність за точність приведених фактів, статистичних даних, власних імен і інших відомостей, а також за зміст матеріалів, що не підлягають відкритій публікації.

СТРУКТУРА СТАТТІ

Стаття повинна складатися з логічно взаємопов'язаних розділів, озаглавлених згідно нижченаведеної схеми:

УДК (мінімальна кількість знаків – 7)

Назва статті

ПБ автору (авторів) з зазначенням наукового ступеню, місце роботи (повністю).

Анотація – розширена, мінімум 1800 знаків українською та англійською мовами.

Ключові слова та словосполучення – від 5 до 10 – українською та англійською мовами.

Актуальність проблеми та її зв'язок з важливими науково–практичними завданнями.

Аналіз останніх наукових досліджень з досліджуваної проблеми та (ОБОВ'ЯЗКОВО!) визначення питань, що не вирішені.

Мета роботи.

Викладення основного матеріалу дослідження з науковим авторським обґрунтуванням отриманих результатів.

Висновки (висновки та перспективи подальших наукових розробок в даному напрямі).

Список використаних джерел – мінімум 8 одиниць.

ДО СТАТТІ ДОДАЮТЬСЯ:

(для виконання вимог міжнародних наукометричних баз даних):

1) засвідчена печаткою установи рецензія доктора економічних наук – скан.копія;

2) авторська довідка на трьох мовах – англійській, українській та російській:

прізвище, ім'я, по–батькові автора (–ів),

назва статті,

анотація обсягом не менше 1800 знаків,

ключові слова та словосполучення – від 5 до 10,

вчений ступінь і вчене звання автора (–ів),

місце роботи та посада кожного з авторів,

номери службового, домашнього або мобільного телефонів,

поштова адреса,

адреса електронної пошти кожного з авторів – ОБОВ'ЯЗКОВО!

Стаття та авторська довідка надсилаються електронною поштою на адресу редакції.

Важливо: назва файлу зі статтею – прізвища авторів; назва файлу з авторською довідкою – прізвища авторів зі словом «авторська довідка»; в темі листа обов'язково вказувати прізвища авторів. В одному електронному листі має бути тільки одна стаття!

ВИМОГИ ДО МАТЕРІАЛІВ, ЩО НАДАЮТЬСЯ У СЕКТОР КОМП'ЮТЕРНОГО МАКЕТУВАННЯ

– Обсяг статті – від 12 сторінок комп'ютерного набору у форматі А4. Міжрядковий інтервал 1,5. Шрифт Times New Roman, розмір (кегель) – 14. Абзац–10мм. Поля з усіх боків повинні складати 25 мм.

– Рисунки і таблиці набираються шрифтом Times New Roman №12 з одинарним міжрядковим інтервалом. Рисунки, діаграми і таблиці створюються з використанням чорно–білої гамми. Використання кольору не допускається!

– Формули набираються за допомогою редактора формул Microsoft Equation і нумерувати в круглих дужках, наприклад: (2).

– Список літератури повинен містити відомості з доступних читачам джерел і бути оформлений згідно діючим стандартам. Посилання в тексті на літературу подаються в прямих дужках, наприклад: [12].

– Список літератури наводиться в двох варіантах, перший – оформлений за державним стандартом, другий – транслітерований в стилі АРА.

Кількість літературних джерел– не менше вісьмох!

– Підрядкові примітки не дозволяються.

Більш детальну інформацію щодо надання статей до редакції збірника «Економічний простір» можна отримати на сайті: www.eprostir.dp.ua, e-mail: eprostir@gmail.com, або в робочі дні з 9.00 до 16.00 за телефоном (096) 559–20–18 Олена Миколаївна.

Наукове видання

Економічний Простір

Збірник наукових праць

№148

Українською, російською та англійською мовами

*Комп'ютерну верстку та друк виконано
в редакційно-видавничому відділі ПДАБА*

Відповідальний редактор *Вертелецька О.М.*
Технічний редактор *Морозова С.А.*

Підписано до друку 30.08.2019 р.
Формат 60x84 1/16. Цифровий друк.
Умов.друк.арк. 14 Тираж 200 прим.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
Україна, 49600, м. Дніпро,
вул. Чернишевського, 24-А, офіс В-500
www.eprostir.dp.ua, e-mail: eprostir@gmail.com